

776. Väfteby, Enköpings-Näs sn.

Litteratur: L 735. J. Bureus, F a 6 s. 113 n:r 20 (Caspar Cohl), F a 5 n:r 276; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 56; R. Dybeck, Näs socken 1862 (ATA); UFT h. 8 (1879), s. 86; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941—43 (ATA).

Avbildning: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta).

Enligt F a 6 fanns runstenen »Wedh Wepby byn i Näss Sokn» (F a 5: »Wäpby»). Om uppgifterna i *Ransakningarna* se U 773. På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* 4 finnes bläckanteckningen »Wäckby, Näss sochn» (L 735: »Väckby»). Dybeck meddelar år 1862: »Af de två

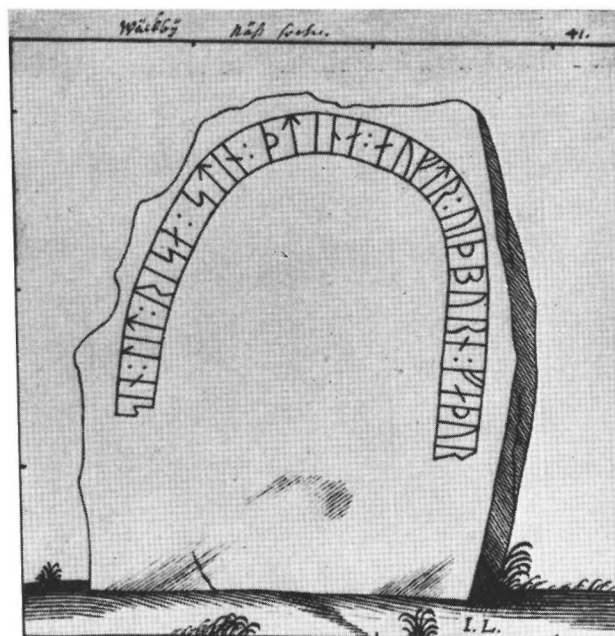

Fig. 217. U 776. Väppeby, Enköpings-Näs sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

runstenar, hvilka funnits wid Wäfteby, återstå för närvarande endast förgrusade stycken» ...; se vidare U 775. Enligt en tradition på platsen skall stenen vara inlagd i bakugns-muren till gamla mangårdsbyggnaden på Väppeby n:r 2. Enligt samma tradition har inskriften på den försvunna stenen följande lydelse: »Här vilar Ivar blå/ med sina söner två.»

Inskrift (enligt Hadorph):

sin : lit : risa : stin : ptina : auftr : ylpburn : faþur

5 10 15 20 25 30 35

S[t]æinn (eller *S[v]æinn*) let reisa stein þenna æftir Vidbiorn, faður ...

»Sten (eller Sven) lät resa denna sten efter Vidbjörn, fader ...»

Till läsningen: Caspar Cohl (F a 6) läser: **sin : lit · risa : stin : ptina : auftr : ylpbusin : faþur**

Om namnet *Vidbiorn* se U 524. Runföljden 1—3 bör också ha innehållit ett namn; möjligen är det felristning för **stin**, *Steinn*, eller **suin**, *Svæinn*; jfr U 819, där också ett namn, skrivet **sin**, förekommer. — Skrivningen **ptina** (runföljden 15—19) skall säkerligen icke uppfattas som en felristning i egentlig mening; pronomenet skrives med **pt** på flera runstenar, bl. a. på de närbelägna U 785 och 792 samt på U 636 och Sö 200.

U 776 gör med sin enkla slinga ett egenartat intryck; en sådan runstensstil är högst överraskande i Uppland. Då därtill kommer, att inskriften knappast kan vara fullständig, fastän det av Leitz' teckning förefaller så, frestas man att antaga, att också ornamentiken har blivit ofullständigt återgiven.

777. Teda prästgård.

Litteratur: B 637, L 733. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 58; UFT h. 8 (1879), s. 96; O. A. Öberg, Brev till O. v. Friesen den 27/11 1926 (UUB).

Avbildning: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* 4 och B 637).

Om runstensfragmentet, som sedan länge är försvunnet, finnas i *Ransakningarna* 1667—84 under Theeda Sochn följande upplysningar: »Finnes allenast een half Runsteen widh Prästegrinden, Söder sijdan om kyrkian, med 8 bookstäfwer påskrifwen, men dess betydelse weet

Fig. 218. U 777. Teda prästgård. Efter B 637.

ingen.» — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* är antecknat: »Theda Prästgård. Åsunda här.» (B 637: »Prästgård»; L 733: »Prestgården».) — I ett brev till O. v. Friesen 1926 skriver O. A. Öberg: »Vidare har jag fått spår på en runsten som står som sidomur i en källarsvale i Teda prestgård, dit skall jag på nyåret ... då skall jag ta vara på den.» Öberg kunde emellertid icke återfinna fragmentet; det har också vid andra tillfällen sökts förgäves, senast år 1949.

Inskrift: (enligt Hadorph):

... - - nyk : sikmunt ...

... Sigmund ...

»... Sigmund ...»

Till läsningen: Av den första runan återstår endast nedre hälften av hst och av r. 2 endast hst.

Namnet *Sigmundr*, som under medeltiden är vanligt, hör icke till de i runinskrifterna ofta förekommande namnen. Det är hittills belagt i följande svenska inskrifter: Ög 31, Sö 162,

L 1082 Byn, Sättna sn, Medelpad, L 1025 Lungersås, Götlunda sn, Närke. Det förefaller alltså som om U 777 skulle ha det enda uppländska runstensbelägget på namnet. Om namnet se vidare *DGP*, sp. 1224.

I Liljegrens *Run-Urkunder* (och i *UFT*) uppfattas runföljden 4—5 som **uk** och *UFT* översätter inskriften: ...» och Sigmund» ... Man kan emellertid icke vara alldeles säker på, att runföljden 3—5 skall uppfattas som felristning eller felläsning för **auk**.

778. Svinnegarnns kyrka.

Pl. 98, 99.

Litteratur: B 634, L 731, 1452 a, D 1:100. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, *Resejournal* (i *Peringskiölds Monumenta* 3); J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 60; N. R. Brocman, *Utdrag utur dagbok 1760* (i: J. G. Liljegren, *Samlingar av handskrifter rörande runstenar, hs i ATA*), *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 94 f; J. Fischerström, *Utkast til beskrifning om Mälaren* (1785), s. 133 f.; *Kyrkoinventarium 1829* (ATA); R. Dybeck, *Svenska runurkunder 2* (1857), s. 20, *Reseberättelse 1858, 1862* (ATA); H. Hildebrand, *Kronologiska anteckningar om våra runstenar* (i: *Månadsblad* 1879), s. 11; S. Grundtvig, *Oldnordisk Litteraturhistorie* (i: *Historisk Tidsskrift, Tredie Række, V*), s. 602; S. Bugge och E. Brate, *Runverser* (ATS 10), s. 138 f.; Emil Olson, i *Yngvars saga víðforla* (1912), s. 51; O. Montelius, *Svenska runstenar om färder österut* (i: *Fornvännen* 1914), s. 109; E. Brate, *Sverges runinskrifter* (1922), s. 73 f., *Svenska runristare* (1925), s. 66; S. H. Adlersparre, *Omkring Sigurdsstenarna* (i: *Personhistorisk Tidsskrift* 18, 1916), s. 22; N. Ahnlund, *Svinnegarnns källa* (i: *Svensk sägen och hävd*, 1928), s. 53; E. Wessén, *Om Ingvar den vittfarne, en sörmländsk vikingahövding* (i: *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* XXX, 1937), s. 15, nr 20; S. B. F. Jansson, *Några okända uppländska runinskrifter* (i: *Fornvännen* 1946), s. 265, 266.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta* 4 och B 634); Dybeck, D 1:100; F. Braun, foto 1910 (ATA); H. Faith-Ell, foto 1933 (hos Wessén a. a., s. 14).

Runstenen står i vapenhuset, fastklamrad vid väggen.

Den tidigaste uppgiften om den märkliga runstenen finnes i *Ransakningarna 1667—84*: »I kyrckian i Sakrestije dören, ligger een stoor Runesteen med Bookstäfwer och rijtningar uthuggen, sammaledes i Stoore kyrekiodören på gafwelen äfwen een sådan Steen.» Dessa uppgifter åsyfta U 778 och 779, och det är sålunda tydligt, att U 778 på 1600-talet låg som tröskelsten i stora ingången till kyrkan. Var stenen ursprungligen har varit rest, veta vi alltså icke. — På träsnittet i *Peringskiölds Monumenta* finnes bläckanteckningen »Swingarns kyrkia. Åsunda härad» (B 634: »Swingarns Sockn. Kyrka»; L 731: »I Kyrkan.») — N. R. Brocman, som undersökte inskriften den 17 juli 1760, uppger i *Sagan om Ingvar Widtfarne*, att stenen låg i »Swingarn[s] Kyrkodör». Brocman skriver: »Härwid bör jag med Beröm ihugkomma den Wilfarenhet, som mig på detta Ställe, icke mindre än annorstäds, af Herrar, Kyrkoherdar, och flere Gynnare, wedersfors, i det Vice Pastor Hr. Mag. Bromark så wäl som Kyrkowärden Anders Andersson, oagtdadt min Wäg just uti Andetiden låg förbi Swingarns Kyrka, likwäl willigt tilhulpo, at jag fick denne Runsten så mycket mer i Dagsljuset, än han förr warit, som af Jämförelse med Ritningen kan synas. Jag hade ock förmodligen fåt honom ännu mer öpen, så framt det warit möjligt at få mera Folk til Hjälp at utur Muren uttaga flere Stenar, som betäcka det öfriga af denna Runskrift.» I *Utdrag utur dagbok* (1760) finnes följande skildring: »Infan sig uppå Pastoris Bud, Kyrkowärden Anders Anderson, och uträttade med tilhjälp af Järn och Hötstång så nog, at vi finge af Tegelstenarne i muren så många undan, at jag med möda kunde, utom det förr lädda, se hwarest Ormkropparne åter afskuro hwarandre, och framför **urpi**, - - r × st; så at meningen blifwer **austr sturpi**: och på undra Raden **un · sin · is · ati × aini** · som på Ritningen tydligare ses kan. — För at få mera Folk at ur Muren uttaga Stenarne på andra sidan inåt Kyrkan, lät jag wäl anmäla mig hos Grefwinnan och Öfwerstinnan på Haga; Men som hon var opasslig, fick jag inte tala vid hånne själf, utan swarades, efter nådig Befallning, hwad Hjälp en angick, at det war omögeligt.»

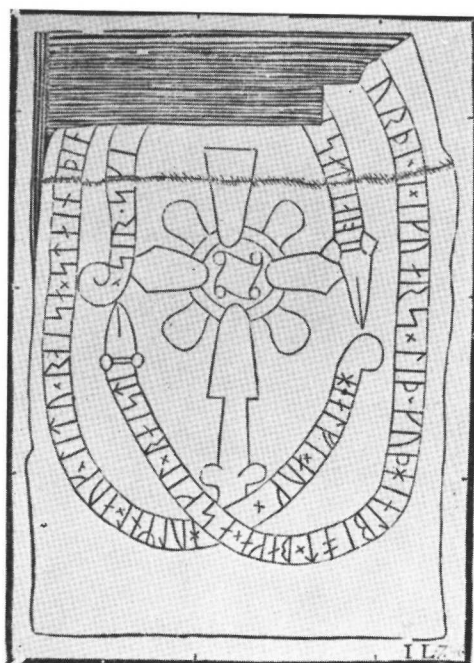

Fig. 219. U 778. Svinnegarns kyrka. Efter B 634.

I *Kyrkoinventarium* 1829 lämnas följande uppgifter om runstenar i Svinnegarns kyrka: »En liggande till tröskel vid ingången till Sacristian, öfvermurad på bägge dess ändar [= U 779.] En liggande till tröskel i Kyrkodörren, äfven öfvermurad på ändarne [= U 778]. En D^o under en pelare till Orgelläktaren [= U 780].» — Åren 1853 och 1854 togs U 778 ut ur kyrkoporten och inmurades i vapenhusets vägg. Detta framgår av Dybecks till Vitterhetsakademien ställda reseberättelse för år 1858, där han bl. a. skriver: »Den högst märklige runstenen i Svingarns kyrka (Bautil 634) har jag redan åren 1853 och 1854, efter anmodan af Nordiska Oldskriftsällskapet i Köpenhamn och på dess bekostnad, låtit upptaga ur dörrgolfvet och [i] vapenhusväggen inmura. Sedan dervid de öfvermurade delarne af inskriften blifvit blottade, har inskriften, som ofta varit återopad och alltid orätt tolkad, omsider kunnat hel läsas och tillförlitligt tydas...» I *Svenska run-urkunder* skriver Dybeck: »Vi ega inom denna kyrkas murar en af vårt lands märkligaste Runstenar... Han låg till år 1853 såsom tröskel i dörren mellan vapenhuset och sjelfa kyrkan, med båda ändarna långt in i dörrposterna, i följd hvaraf inskriften var till betydlig del dold. På 1760-talet lät Brocman borttaga några stenar ur muren, hvarigenom den bautilska läsningen något litet ökades.» (I en not anmärker Dybeck, att det »aftäckta tillmurades derefter.») »Men Brocman finnes icke ens hafva rätt läst hvad han aftäckt. Kongl. Nordiska Oldskriftsällskapet i Köpenhamn tillkommer hedern att hafva räddat denna ovärderliga stenkrönika, och inskriften har derefter ändteligen kunnat riktigt förklaras. Det är nu sällskapet rätt att först bekantgöra ristningen i sin helhet.» Dybeck omtalar också, att den »omkring sex alnar länge stenens utmuring, upptagning och inmuring i väggen inuti vapenhuset skedde åren 1853—1854, under tillsyn af Herr D. Frunck och mig, samt kostade öfver 200 R:dr R:mt.» I *Sveriges run-urkunder* (D 1:100) omtalar Dybeck slutligen, att det »felande stycket, med delar af runorna **NR**, hela **p** och **l**, samt skiljetecknet, hvilket stycke ännu i slutet af 1600-talet funnits (se Bautil), saknades när stenen upptogs ur kyrkdörren, och har sedan förgäfvets blifvit sökt.»

Rödgrå granit. Höjd 2,35 m., bredd 1,33 m. Ristningen är tydlig; linjerna äro breda, rundade.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

pialfi × **auk** × **hulmnlauk** × **litu** × **raisa** × **staina** **pisa** × **ala** × **at baka** × **sun sin** × **is ati** × **ain** ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
sir × **skib** × **auk** × **austr** × **stu[rpi]** × **i** × **ikuars** × **lip** × **kup hialpi** × **ot** × **baka** × **askil** × **raist**
 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115

Pialfi ok Holmlaug letu reisa staina þessa alla at Banka (Bagga), sun sinn. Es atti einn sex skip ok austr styrði i Ingvars lið. Guð hialpi and Banka (Bagga). Æskill raest.

»Tjälve och Holmlög läto resa alla dessa stenar efter Banke (eller: Bagge), sin son. Han ägde ensam ett skepp och styrde österut i Ingvars här. Gud hjälpe Bankes (Bagges) ande. Äskil ristade.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. I 2 i finnes något ovanför mitten, i huvudstavens vänstra kant, en ojämn fördjupning, som icke är huggen. Nedre delen av bst i 8 u står i en djup vittring. 20 i är ej stunget. Igenom 33 a går den stora tvärsprickan. Sk saknas efter 33 a. 35 i är ej stunget. Sk saknas efter 42 t, efter 49 n och efter 54 s. I 50 s fortsätter runans översta led till undre ramlinjen (h). Denna fortsättning är emellertid smalare och grundare än övriga linjer, vilket visar att linjen är felristad; övriga s ha vanlig form. 62 i är ej stunget. Genom hst i 65 k går den stora tvärsprickan. 78 u har förlorat övre delen i kantbortfallet; runan är ej stungen. Av 79 r återstår nu endast ett stycke av hst nedtill; ett mycket kort stycke av bistavens nedersta led kan skönjas invid undre ramlinjen. Från 79 r till nästa nu bevarade runa (82 i) är avståndet 20 cm. Detta avstånd skulle normalt ge plats åt två runor och ett sk. 84 k och 92 k äro ej stungna. Sk saknas efter 94 þ; en fördjupning t. v. om 95 h är ej huggen. 110 i är skadat på mitten genom flagring.

Hadorph: 1 h, 2 e. Runföljden 10—18 uppdelas genom att ett sk har insatts efter 15 l, alltså hulmnl × auk. 33 a har icke observerats; 36 n. Efter runan 36 var ristningsytan, då Hadorph undersökte inskriften, dold av muren. Nästa synliga runa var 53 i; 60 o. Sk efter 63 r uppfattas som en punkt. Efter 66 i gick slingan åter in under muren och kom icke i dagen förrän vid 78 u. Stenen var då ännu oskadad i högra kanten, och runföljden 78—82 urpi × i × var därför fullt tydlig. Sk efter 100 i är överhoppat. Efter 116 t har oriktigt en runa (i) inskjutits. Leitz' avbildning ger flera exempel på »rättelser» av detta slag: sk efter 15 l förklaras av att de följande tre runorna bildade det välkända auk; att runan 33 a har överhoppats beror säkerligen på att undersökaren icke har väntat pluralisformen, och samma förklaring gäller felläsningen 36 n för s. Läsningen raisti i st. f. raist har samma grund. Denna oriktiga läsning upprepas ännu i Brate, *Sverges runinskrifter* (1922 och 1928). — Brocman frilade, som omtalats, en del av den i muren inskjutande ristningsytan, vilket förklarar, att han har läst nio runor mer än Hadorph. Brocman läser något bättre än föregångaren: pialfi × auk × hulmnlauk × litu × raisa × stain × pi . . . un · sin · is · ati × aini · sir · ski . . . tr × sturpi × i × iguars × lip × gup × hialpi × ot × . — Dybeck: Efter 42 t insattes ett sk, bestående av tre i triangel ställda punkter. Runföljden 79—81 rpi × har gått förlorad. Den första ornamentslinjen efter 116 t uppfattas som en i-runna.

De i inskriften förekommande personnamnen äro alla väl kända från andra svenska runinskrifter. Sålunda är *Pialfi* belagt ett 15-tal gånger, se Sö 194. Namnet är också under medeltiden jämförelsevis vanligt i Sverige, men utanför vårt land förefaller det att ha varit föga brukat. — Kvinnonamnet *Holmlaug* är säkert belagt på Sö 88 och U 461. Skrivningen *hulmnlauk* kan jämföras med t. ex. *hulmfastr* på U 876 Fockstad, Hagby sn. — Om sonens namn *Banki* se U 114, s. 171 f. — *Ingvarr* var tydligen redan under vikingatiden ett vanligt namn i Sverige. *Æskill* är belagt ett 15-tal gånger i svenska runinskrifter.

Om runföljden 53—54 is *Es*, som med all sannolikhet här är ett anaforiskt pronomen, ej ett relativt, se U 439 och där anförd litteratur.

Det *ser* (dat.), som förekommer i satsen *Es atti einn ser skip*, finnes vid verbet 'äga' någon gång i fsv. Det har en svag betydelse, som knappast kan återges på nusv. En översättning av *einn ser* med »ensam för sig» ger en alltför kraftig innebörd åt reflexivpronomenet.

Om ristaren *Æskill* se U 439 (s. 234 f.) och U 654 (s. 116) och där citerad litteratur. Påståendet på det förra stället, att U 439, 644, 654, 661 och 778 »äro utförda av samme ristare», nämligen *Æskill*, har visat sig vara oriktigt. Däremot är det mycket möjligt, att *Æskill*, utom den signerade U 778, har ristat U 439 och U 661. Jfr dock uttalandet om ristaren vid behandlingen av U 661, s. 130.

Den förste som lämnar en tolkning av U 778 är N. R. Brocman: »Tjälff och Holmlög låto resa denne Sten (efter Bagge) sin Son, han ägde Ene. Han styrde Skep öster i Ingvars Led (eller Härfärd). Gud hjälpe Bagges Ande.» Till sin tolkning av den delvis dolda inskriften knyter Brocman följande reflexion: »Imedlertid tycker jag mig med nog Sannolikhet kunna sluta, at det Ene, som denne Runsten omtalar, måste vara samme Gård eller By, i anseende til hwilken Lislæna, såsom mindre til Åbor eller Ågor, så blifwit kalladt. Och styrkes sålunda af denna Stenskrift den Gissning, som Sl. Biskopen D. Rhyzelius först gifwit tilkänna, at Staden Enköping fordom warit allenast en By, och hetat Ene, med hwilket Namn dess Omägor här äro betecknade. Man winner ock, i fall detta medgifwes, som synes mycket rimligt och nästan nödwändigt, det som mera betyder, nämligen tillika den Uplysning, at Enköping År 1050 wid pass ännu icke warit någon Köping eller Handelsplats.» Det är denna Brocmans tolkning som går igen i *Kyrkoinventarium* 1829, där det heter: »En utaf dessas [= runstenarnas] förut läsliga Runor lära hafva utvisat att den är upprest till minne af en *Tjälfs och Holmlögs son Bagga, som egde Ene och styrde skepp Öster i Ingwards Led.*» Dybeck, som därigenom att stenen på 1850-talet hade uttagits, kunde granska hela inskriften, anmärker i sin reseberättelse för år 1858: »Något *aini*, det man antagit betyda *Ene*, Enköping, finnes icke i inskriften.»

Den första riktiga tolkningen av runföljden 53—91 *is ati × ain × sir × skib × auk × austr × sturpi × i × ikuars × lip × ger* Grundtvig:

»Es átti einn sèr skip
ok austr stý(rði) í Ingvars lið.»

I sin helhet tolkas inskriften i *Runverser*: »Thjalve og Holmlaug lod reise alle disse Stene efter Banke sin Søn, som eiede alene for sig et Skib og styrede (det) østpaa i Ingvars Hær. Gud hjælp Bankes Aand! Askell ristede (Runerne).»

U 778 är en i flera avseenden intressant inskrift. Runstenen är rest av föräldrarna till minne av en son, som med eget skepp deltog i Ingvarståget. Hur många skepp som deltog i den ödesdigra färden, veta vi icke. Ingvarssagan uppger visserligen, att antalet var trettio: Þá biozt *Ynguar* ur landi at leita sier vtlenzs rikis ok valdi sier lid ur landi ok þriatigi skipa aull alskiput . . . Litlu sidar sigldi *Ynguar* ur Suipiod med XXX skipa, ok logdu eigi fyrr seglin, enn þeir kuomu j *Gardariki* . . . (*Yngvars saga víðförla*, 1912, s. 11, 12). Hans Hildebrand påpekar, att vi kunna »vara vissa om, att Ingvar lemnade Sverige med *åtminstone* tre skepp, sitt eget, ett som tillhörde en man i Steninge-trakten och ett som egdes af Banke från Enköpingstrakten.»

U 439 har en formulering som något påminner om U 778: × *isturpi* × *austr* × *skibi* × *map ikuari* (»Han styrde skepp österut med Ingvar»). I detta sammanhang kan också Varpsunds-stenens inskrift (U 654) infogas: *is kuni + ual · knari stura* (»Han kunde väl styra skeppet»). Om man utgår ifrån att Ingvar har haft ett eget skepp, skulle vi sålunda veta, att i tåget ha deltagit åtminstone fyra skepp.

Uttrycket »(läto resa) stenar dessa alla» återfinnes på den märkliga runstenen vid Anundshögen, Badelunda sn (L 996). Med all sannolikhet bör uttrycket tolkas så, att man vid sidan av runstenen har låtit resa stenar utan inskrift.

Den ursprungliga platsen för U 778 är beklagligtvis okänd. Måhända har monumentet med »alla dessa stenar» från början funnits på den plats, där sedan Svinnegarns kyrka byggdes. Se vidare U 779. Dybeck vidrör frågan i sin reseberättelse för år 1862. Han skriver där: »De flere stenar, hvilka i inskriften på den bekanta Svingarnsstenen ... omtalas vara samtidigt resta, äro sannolikt inga andra än de mellan två och tre alnar långa bautastenar, som ligga spridda här och der i Husby by invid kyrkan ... Svingarnsstenens storlek talar för öfrigt mot en längre forsling.»

779. Svinnegarns kyrka.

Pl. 100, 101.

Litteratur: B 635, L 732, D 1:98. J. Bureus, Fa 6 s. 120 n:r 57 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 362; J. Rhezelius, Fa 10:1 n:r 106; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 60; N. R. Brocman, Utdrag utur dagbok 1760 (i: J. G. Liljegren, Samlingar av handskrifter rörande runstenar, hs i ATA); Kyrkoinventarium 1829 (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 65; S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA), Några okända uppländska runinskrifter (i: Fornvännen 1946), s. 274 f.; G. Olson, Rapport till Riksantikvarieämbetet den 20 dec. 1946 (ATA); S. Lindqvist, Onaturliga runstenstransporter (i: Fornvännen 1947), s. 50 f.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i Fa 10:1); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4 och B 635; Dybeck, a. a.; N. Lagergren, foto 1946 (i Jansson, a. a. 1946, s. 275).

Runstenen står rest omedelbart t. v. om kyrkans västra port.

Enligt Fa 6 (Caspar Cohl) låg runstenen »J Svinegarns Sacristi dörr». Cohls läsning visar, att större delen av stenen var dold av murarna. (Fa 5: »Svinegarn. S. Sacristie dörr».) Ovan teckningen i Fa 10:1 finnes samma uppgift om platsen: »Swingarn Sochn J Sachristie dören.» — *Ransakningarna* 1667—84: »J kyrkian i Sakrestije dören, ligger een stoor Runsteen med Bookstäfwer och rijtningar uthuggen»; jfr U 778. — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Swingarns kyrkia. Sacerstie dören.» (B 635: »I Kyrkan»; L 732: »I sakerstiedörren»). — N. R. Brocman undersökte, enligt utdraget ur dagboken, U 779 den 17 juli 1760; stenen låg »J Sacristidören». — Enligt *Kyrkoinventarium* 1829 låg stenen »till tröskel vid ingången till Sacristian, öfvermurad på bägge dess ändar.» Se vidare U 778. — Vid runskriftsinventeringen 1941 låg runstenen fortfarande »som tröskel i dörren mellan kyrkan och sakristian, under ett träskydd.» I inventeringen föreslogs, att stenen skulle tagas ut ur dörren och resas. Detta skedde år 1946 genom Riksantikvarieämbetets försorg. Vid framtagningen visade det sig, »att den synliga delen av stenen blott utgjorde omkr. en tredjedel av hela stenen, och att således två tredjedelar lågo inne i muren på vardera sidan av dörröppningen. För att frilägga stenen måste

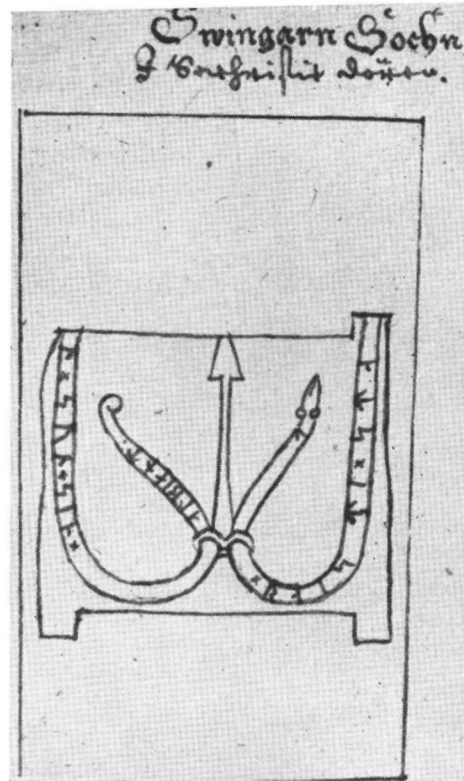

Fig. 220. U 779. Svinnegarns kyrka. Efter teckning av Rhezelius.

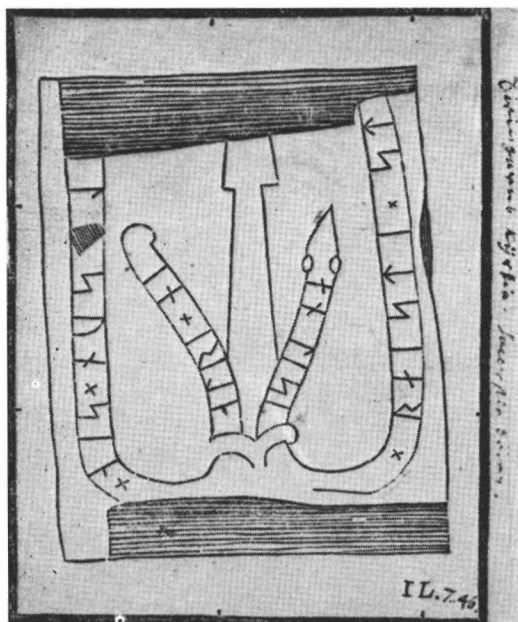

Fig. 221. U 779. Svinnegarns kyrka.
Efter B 635.

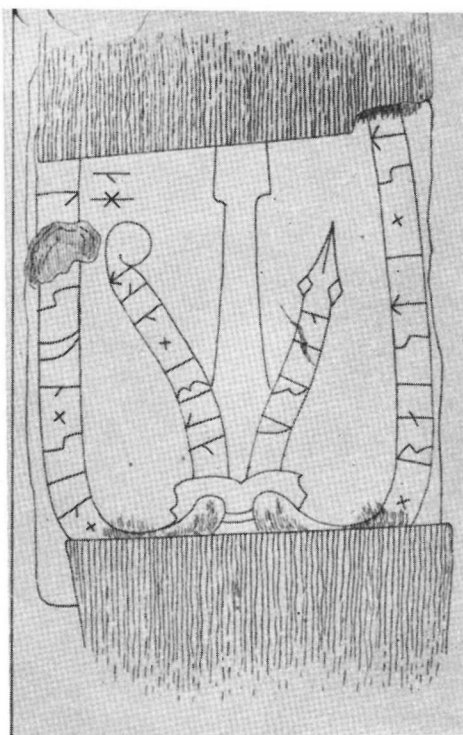

Fig. 222. U 779. Svinnegarns kyrka.
Efter D 1: 98.

därför stora delar av muren rivs på båda sidor om dörröppningen. Sedan detta skett, kunde runstenen lossas och uttagas. Efter rengöring från murbruk forslades stenen ut ur kyrkan och restes på en grund på frostfritt djup lagd omedelbart till vänster om ingångsportalen, 0,5 m. från kyrkmuren. En spricka i runstens topp lagades med stenkitt» (Rapport av G. Olson). I samband med uttagandet av stenen gjordes en intressant iakttagelse. Det visade sig nämligen, att »linjerna på de delar av ristningen, som hade legat dolda inne i kyrkomuren voro ifyllda med röd färg. Färgen var väl bevarad och fanns i såväl slingor som runor. Av analysen framgick, att färgen består av blymönja (Pb_3O_4), d. v. s. samma färg som tidigare några gånger har påträffats i ristningar, som ha legat skyddade sedan många århundraden. Denna sten har tydligen lagts in som tröskelsten, när sakristian byggdes. Tidigare torde ingen runsten ha framtagits, där den gamla färgen har varit så utomordentligt väl bibehållen» (S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1946, s. 274 f.). Bl. a. för att förebygga förhastade slutsatser om färgspårens ålder framhålles i den citerade uppsatsen, att det icke här kan vara fråga om den ursprungliga uppmålningen, d. v. s. om den färg som fylldes i linjerna, då stenen för 900 år sedan ristades: »Då det säkert har förflutit mer än två århundraden mellan den tid då stenen ristades och den tidpunkt, då man lade in den i dörren, kan slingornas välbevarade färg givetvis icke vara den 'ursprungliga'. Stenen måste ha blivit uppmålad ganska kort tid innan den lades in som tröskelsten. Därav har man väl rätt att dra slutsatsen, att det förekom, att runstenar traditionsenligt ha uppmålats med röd färg åtminstone fram till 1300-talet.»¹

¹ S. B. F. Jansson, a. a., s. 278. Mot denna uppfattning att färgen icke är den ursprungliga har Sune Lindqvist opponerat (*Fornvännen* 1947, s. 51): »Varför icke? Som de flesta andra forntidsmonument kan denna sten förutsättas ha blivit ställd på otillräcklig grund och följaktligen kan den tämligen snart ha störtat omkull. Många av dem, som störtat, ha fallit med godsidan mot marken; detta kan ha gällt även beträffande denna. Om den därjämte hör till de måhända betydligt färre, som ingen vårdat sig om att ånyo uppressa, förklaras tillfyllest att färgen ännu satt kvar,

Grå granit. Höjd 1,82 m., ristningsytans största bredd 1,17 m. Ristningen är genomgående djup och tydlig.

Inskrift:

iaruntr × raisti × staina + þ . . . r + iarl + sun × sin × kup hialpi + ant hans
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

Iarunðr raisti staina þ[essa æfti]r Iarl, sun sinn. Guð hialpi and hans.

»Järund reste dessa stenar efter Jarl, sin son. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. Av 20 þ återstår endast övre delen av hst och ett mycket kort stycke av bst upptill. Därefter är toppen avslagen. Avståndet mellan 20 þ och 21 r kan beräknas till 85 cm., vilket kan ha gett plats åt 7—8 runor och sk. Det avslagna stycket bör ha burit runorna isa × ifti. 22 i är tydligt. Mellan 24 r och 25 l är avståndet stort, vilket beror på att ristningsytan här är synnerligen ojämn och därför har varit otjänlig för ristning. På samma sätt skall det stora avståndet mellan 25 l och 26 s förklaras. 32 k är ej stunget. — Cohl (F a 6): ... raisti × sta ... l × sun × sin × ... albi × ant. I stort sett samma läsning återfinnes på Rhezelius' teckning i F a 10: 1; se fig. 220. — Hadorph: anlisi × raisti × st ... l sun × sin × ... alri × ni. Denna läsning är anmärkningsvärt dålig. (Den återges av Liljegren, efter B 635, på följande sätt: »Antisi × raisti × stain ... — ... sun × sin × alri».) Brocman anmärker vid sitt besök sommaren 1760, att alri är felläst för albi samt att inskriftens slutord, som av Hadorph hade lästs alri × ni, »kan beteckna hialpi Sal hans». — Dybeck: a(i)ru ... × raisti × st ... l. (×) sun × sin × ... albi × ant (×) ha ... Dybeck anmärker: »Andra runan, skadad af en spricka, är otydlig. Knappt är hon n; snarare i. ? airukr.

Om namnet *Iarunðr* se Sö 292 och S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1946, s. 276. Om namnets innebörd se *Nordisk kultur* 7 (Stockholm 1947), s. 265. — Om namnet *Iarl* se U 307 Ekeby, Skånela sn. På Ekeby-ristningen förekomma *Iarunðr* och *Iarl* som namn på två bröder, som »läto göra minnesvården efter Ingvar, sin broder.» Namnen kunna icke beteckna samma personer, som nämnas på U 779; på grund av namnens relativa vanlighet och på grund av det stora avståndet mellan Ekeby i Skånela och Svinnegarn är det icke heller möjligt att räkna med att vi ha att göra med samma släkt. Däremot är det alldeles säkert, att *Iarunðr* och *Iarl* på U 779 äro identiska med de män, som nämnas på den närbelägna, av samme mästare ristade U 762.

Var U 779 ursprungligen har varit rest, kunna vi numera ej exakt fastställa. Då inskriften emellertid omtalar, att Järund »reste dessa stenar» förefaller det naturligt att tänka sig, att detta uttryckssätt avser de båda i stort sett likalydande inskrifterna U 762 och U 779. *Iarunðr* och *Iarl* »ha av allt att döma bott på Brunna, och där har då också Svinnegarnsstenen (= U 779) ursprungligen varit rest. Från Brunna har denna, den största och ståtligaste av de två stenarna flyttats för att användas som tröskelsten, då sakristian byggdes» (Jansson i *Fornvännen* 1946, s. 276). Mot denna tankegång invänder S. Lindqvist (i *Fornvännen* 1947, s. 50 f.), att han för sin del vill utläsa följande: »Vid Jarls bortgång har Jorund velat hedra sonens minne genom två monument; det ena gjordes mer blygsamt (stain × pina) för hemgården, det andra bestod av två eller flera stenar (staina + þ . . .), varav åtminstone en med runor, och förlades till bygdens centralplats.» Lindqvist fortsätter: »Personligen känner jag mig övertygad om att man i de runstensrikaste bygderna under 1000-talet ej sällan av en och samma anledning samtidigt uppförde

när stenen några sekler senare befanns tjänlig som tröskelsten.» Det är av flera skäl omöjligt att ansluta sig till Lindqvists tanke. »Färgen på de skyddade delarna var briljant röd och således icke ens på ytan svartnad» (G. Olson). Färgen fyllde helt ristningslinjerna. Av bl. a. dessa skäl delar konservator Olson helt min (Janssons) uppfattning.

två självständiga, sinsemellan likartade monument; det ena hemma, det andra vid allfarväg eller på tings- eller möjligen kyrkplatsen.» Lindqvist har tidigare varit inne på samma tankegång i samband med diskussionen om var Jarlabankestenarna i Danderyds k:a (U 127) och Fresta k:a (U 261) ursprungligen ha varit resta; se U 127 och 261.

I samband med U 779 sökes i *Fornvännen* 1946 ett svar på frågan, varför man finner ett så förvånansvärt stort antal runstenar inmurade i kyrkorna. Varför lades runstenar som tröskelstenar eller insattes i kyrkornas murar? »Redan i slutet af 1000-talet — stundom kanske icke 50 år efter runstenens tillkomst — har vandalismen börjat, och den har oafbrutet fortgått intill den dag som är», konstaterar Otto von Friesen (*Upplands runstenar*, Uppsala 1913, s. 12). Man har också besvarat frågan med att hänvisa till, att »en släthuggen runsten (var) ovanligt användbar som byggnadsmaterial, både i en kyrkvägg och som golvsten eller tröskelsten» (E. Wesén i *Upplands runinskrifter*, första häftet, s. 190, U 127). Man skulle alltså vid tidpunkten för medeltidskyrkornas uppförande finna en stor pietetslöshet och vandalism gentemot runstenarna. Skulle man icke våga ifrågasätta, att anledningen till de långväga transportererna i många fall har varit den motsatta? Runstenarna ligga ju ofta som tröskelstenar eller äro inmurade med ristningsytan utåt... När kyrkan byggdes var detta självfallet den stora händelsen i bygden. Att då föra en runsten till kyrkplatsen och foga in den i den vigda muren så att den kunde ses av kyrkobesökarna, är väl kanske ändå ett tecken på viss uppskattning av förfädernas minnesvårdar. Ur vår synpunkt är detta 'vandalism' och pietetslöshet, men för medeltidens människor har detta måhända tett sig annorlunda. Kyrktröskeln och kyrkmuren ha väl snarast uppfattats som en hedersplats för runstenen. Ser man saken så, bli åtminstone de långväga, »onaturliga runstenstransportererna» naturliga (Jansson a. a. s. 277 f.).

780. Svinnegarns kyrka.

Pl. 100.

Litteratur: D 1: 99. N. R. Brocman, Utdrag utur dagbok 1760 (i: J. G. Liljegren, *Samlingar av handskrifter rörande runstenar*, hs i ATA); *Kyrkoinventarium 1828* (ATA); R. Dybeck, *Svenska run-urkunder 2* (1857), s. 20, n:r 73; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 44; C. Sandegren, *Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 20 juli 1938* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941* (ATA), *Några okända uppländska runinskrifter* (i: *Fornvännen* 1946, s. 273 f.); G. Olson, *Rapport till Riksantikvarieämbetet den 20 dec. 1946* (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck, teckning (i *Svenska run-urkunder* och i D 1: 99); N. Lagergren foto 1946 (i Jansson a. a. 1946, s. 273)

Runstenen står nu upprest i vapenhuset, t. v. om U 778.

Första gången runstenen omnämnes är såvitt känt i N. R. Brocmans dagbok den 17 juli 1760. Brocman skriver: »På Kyrkogården sågs äljest et Stycke af en Runsten . . . Denne Runsten har för en tid sedan blifwit uptagen under Kyrkogolfwet, och sades ännu et annat Stycke ligga där qwar 3. alnar wid pass neder i Jorden.» I *Kyrkoinventarium 1828* uppges den ligga »under en pelare till Orgelläktaren.» — I *Svenska run-urkunder* (1857) meddelar Dybeck följande: »År 1767 bygdes orgelläktaren i Svingarns kyrka och då lærer detta öfre stycke af en Runsten, 'för att icke ligga onyttigt', fått sin plats under en af läktarens pelare, hvars fot derföre täcker en del af ristningen.» Samma uppgift återkommer i *Sveriges runurkunder* (D 1: 99): »Ligger i kyrkogolfvet såsom underlag åt en af orgelpelarne.» — År 1938 vände sig kyrkoherde C. Sandegren till Riksantikvarieämbetet med förfrågan om runstenen »under södra träpelaren till orgelläktaren» kunde framtagas. Stenen var »delvis (möjligen till hälften) dold under den där något högre delen av tegelstensgolvet.» Vid runinskriftsinventeringen år 1941 låg stenen emellertid fortfarande kvar i kyrkgolvet. Enligt det i inventeringen framställda förslaget togs stenen ut ur kyrkgolvet och uppställdes i vapenhuset år 1946 genom Riksantikvarieämbetets försorg.

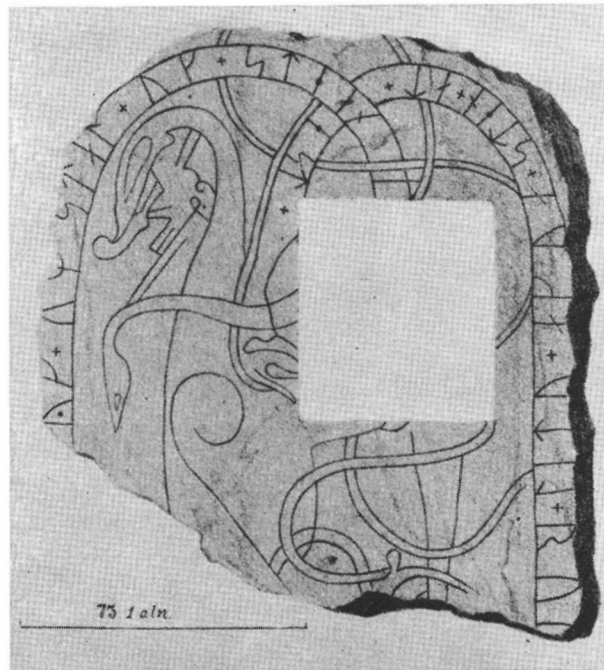

Fig. 223. U 780. Svinnegarnns kyrka. Efter Dybeck, Svenska run-urkunder.

Grå granit. Höjd 1,10 m., bredd 1,15 m. Redan av måtten framgår det, att stenen har slagits av för att passa som underlag åt pelaren, se ovan. Det bevarade utgör övre delen av runstenen. Ristningslinjerna äro nu grunda.

Inskrift:

+ ry - ... yk + umsten + yk + stenbyrn + litu akua + sten + at + est + brupur sin
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

.. ok Holmsteinn ok Stæinbiorn leto haggva stæin at Æist, broður sinn.

»... och Holmsten och Stenbjörn läto hugga stenen efter Est, sin broder.»

Till läsningen: Inskriften har börjat i stenens högra kant. I 2 y finnes en grund prick, som förefaller att vara huggen. Av r. 3 återstår endast hst och ett kort stycke av en bst; runan kan ha varit n. Inskriften fortsätter, efter den förlorade nedre delen, i stenens vänstra kant. 4 y är stunget. 7 m är skadat men fullt säkert. 10 e, 12 y, 16 e och 19 y äro stungna. 23 i är ej stunget. Sk saknas efter 25 u. 26 a, som står i en djup ojämnhet, har samma utseende som 29 a och 34 a, nämligen †. 27 k är ej stunget. 32 e och 36 e äro stungna. Sk efter 38 t utgöres av ett vågrätt streck; ristaren har tydligen glömt det lodräta, korsande sk-strecket. Sk saknas efter 44 r. — Brocman: ur × litunku × sten × it · est · brup ... yk + umstain yk stenbyrn. — Då Dybeck undersökte inskriften, var den som nämnt ännu delvis oåtkomlig för undersökning. Detta förklarar ofullständigheten i hans läsning: × ru ... yk × umstal × uk × stean litu × akua × sten × at × est × I *Sverikes runurkunder* ändrar han bl. a. ordningsföljden: ... yk × umstal × uk × stein × litu × akua × stin × at × est × ru ...

Runföljden 1—3 innehåller uppenbarligen början av ett namn. Vilket detta har varit går numera ej att fastställa. Möjligen kunde man gissa på namn sådana som *Runa*, *Runfastr*, *Runfriðr*, *(H)rolfr*.

6—11 **umsten** återger säkerligen mansnamnet *Holmstæinn*. Förledens skrivning kan jämföras med t. ex. **hum**(**hiurn**) *Holmbiorn* och **ul**(**fastr**) *Holmfastr*. Om detta vanliga mansnamn se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 105. — *Stæinbiorn* är under medeltiden vanligt i Norge och Sverige; på Island har det »tidigt gått ur bruk» (Lind, *Norsk-isländska dopnamn*). I runinskrifterna är det endast känt från ytterligare två inskrifter, en sörmländsk (Sö 218) och en uppländsk (U 917). — Om namnet *Æistr* se U 70. Det är tänkbart, att den Est som omtalas här har varit samma person som förekommer på en av Norrby-stenarna; se U 766, s. 334.

Som redan Brate har antagit, är U 780 ristad av Livsten. Man finner här tillräckligt många karakteristiska drag för att kunna namnge ristaren.

781. Svinnegarns kyrkogård. Nu i vapenhuset.

Pl. 101.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Rapport till Riksantikvarieämbetet den 8/12 1949 (ATA).

I en 20 m. SV om kyrkans port belägen grav, som nu tillhör G. A. Wikström, påträffades år 1944 fyra runstensfragment. De kunna knappast ha tillhört en och samma runsten. Däremot förefaller det sannolikt, att de utgöra delar av två eller tre runstenar; fragmenten ha därför här sammanförts två och två under numren U 781 och U 782—783. Kyrkvaktmästare E. Hammarström, som tillvaratog stenarna, meddelade, att man kunde ha utsikt att finna flera liknande runstensdelar i södra kanten av den nämnda graven. Då fynden icke kommo till Riksantikvarieämbetets kännedom förrän i slutet av år 1949 (^{25/11} 1949) ha ytterligare efterforskningar icke hunnit göras. Om ännu ett runstensfragment, påträffat samma år i närheten av Svinnegarns kyrka, se U 784. Fragmenten förvaras nu i vapenhuset.

Fragment A: Ljus sandsten. Ristningsytan mäter 24 × 24 cm. Tjockleken är 6 cm.

Fragment B: Röd sandsten, ljusare i ena kanten. Ristningsytan mäter 38 × 25 cm. Tjockleken är 6 cm. Ristningen är på båda fragmenten djup och tydlig.

Inskrift:

A) ... **ki**₅ a ... **an** · **til** ... B) ... - **ti**₁₀ ... **ka**₁₅ **rt**

Till läsningen: Runföljden 1—3 skulle också kunna läsas från andra hållet och blir då givetvis **aiṛ**, med högra bst förlorad i fragmentets kant (†|). 4 **a** har förlorat bst t. v. om hst samt hst nedanför bst. Av runan 9 återstår endast nedre hälften av en hst. I 10 **t** är högra bst ojämnare och grundare än ristningen i övrigt. Efter 11 **i** finnas i detta slingparti inga spår av ristning. 12 **k** har förlorat större delen av hst, vars högra kant dock kan spåras i fragmentets brott. Runan skulle också kunna vara ett **m** med vänstra bst förlorad.

Att av dessa brottstycken göra sig en föreställning om inskriften är icke möjligt. Man skulle kunna tänka, att runföljden 1—3 utgör början av verbet **kia**[ra], eller, om man läser den från andra hållet, att den ingår i ett namn (*G*)æir-. Runföljden 12—15 **ka**rt kan ha ingått i den bön för den döde, som finnes på ett flertal runstenar: **ku**p : **hi**albi : **sal** : **hans** : **bet**r : **pa**n : **han** : **ha**ffi : **til** : **ka**rt : Möjligen ingår också runföljden 4—8 **an** · **til** i denna bön: [h]an · til · [· ha]ffi ·] **ka**rt.

Att fragmenten äro ristade av en van ristare är tydligt. Det är icke omöjligt, att de ha ristats av Balle; på detta tyder ristningsteknik och vissa runformer.

782 och 783. Svinnegarnns kyrkogård. Nu i vapenhuset.

Pl. 101.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Rapport till Riksantikvarien den 8/12 1949 (ATA).

Om fyndomständigheterna se U 781. Att de två h r sammanförda fragmenten ha tillhört samma runsten  r möjligt men icke säkert. De har därför här sammanställts men upptagits under två nummer.

U 782: Ljusröd sandsten. Ristningsytan m ter 40 × 26 cm. Tjockleken  r 6 cm.

U 783: Ljusröd sandsten. Ristningsytan m ter 36 × 28 cm. Tjockleken  r 11 cm.

U 782 b r runor, medan U 783 endast har ornament. Ristningen är utomordentligt vackert huggen.

Inskrift:

... ar ...

Till läsningen: Bst i 1 a är ovanligt lång; den har samma längd som hst.

784. Svinnegarnns skola. Nu i vapenhuset.

Pl. 101.

Litteratur: O. A.  berg, Brev till O. v. Friesen den 27/11 1927 (UUB); S. B. F. Jansson, Rapport till Riksantikvarieämbetet den 8/12 1949 (ATA).

Äldre avbildning: Öberg, teckning 1927 (i v. Friesens samlingar, UUB).

I ett brev till O. v. Friesen skriver Riksantikvariens ombud O. A.  berg den 27/11 1927: »Som jag i dessa sn fatiga dagar fått spår på ett par runstensfragment i Svinnegarnns skoltomt, funna av skolhusvacktm staren A Hildebrand ... d rstedes, var jag därute en dag och m tte upp dem, fotografera kunde jag ej. Jag försökte rita av dem, men det blev ej något fint arbete, varken skala eller figur äro så prydliga ... Det har varit en gravhäll och äro av r d sandsten. Sådana stenar fins en hel del i ett gammalt källargrund därstädes. De h r bägge stenarna har ej legat på samma plats, en har legat som trapp till ett gammalt hus som är rivet.» Enligt muntlig uppgift (dec. 1949) av A. Hildebrand togos stenarna och lades som packsten i landsvägen invid skolan. Detta skulle ha skett omedelbart efter O. A.  bergs besök  r 1927.

Runstensstycket var sönderslaget i två delar med passning mellan delarna. Enligt m ttuppgift av Öberg m ter »venstra halvan» längs sidorna 0,48, 0,42 och 0,32 m. »Högra halvan» m ter 0,30, 0,30 och 0,25 m. Tjockleken  r 12 cm. (I brevet uppger Öberg, att stenarten  r r d sandsten, medan han på en av sina teckningar uppger kalksten.)

Ett av dessa fragment återfanns  r 1944 strax utanför  stra kyrkogårdsmuren. Uppgiften att stenarna ha använts som »packsten i landsvägen»  r sålunda icke korrekt.

Fragmentet utgör det stycke som  berg kallar »högra halvan»; se fig. 224. Att »högra halvan» och det 1944 påträffade fragmentet äro identiska är uppenbart. Fragmentets stenart  r ljusröd sandsten. Ristningsytan m ter 30 × 29 cm.; tjockleken  r 11,5 cm. Ristningsytan  r något skrovlig.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter  bergs teckning):

... pa[i₅r .. ia -] ...

... þ ir ...

»... de ...»

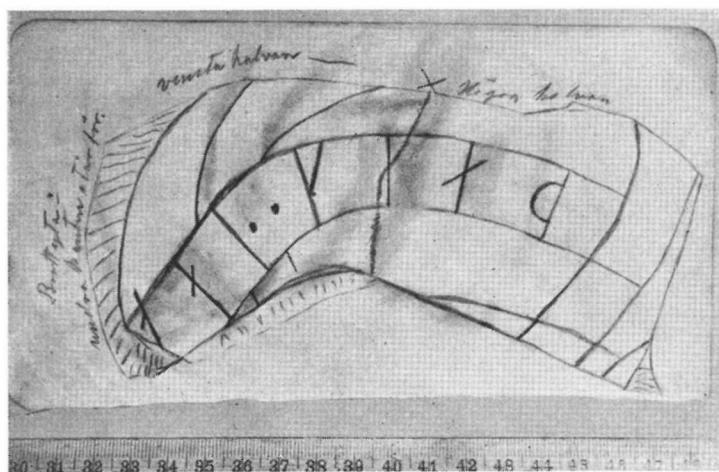

Fig. 224. U 784. Svinnegarns skola. Nu i vapenhuset. Efter teckning av O. A. Öberg.

Till läsningen: 2 a har förlorat hst nedanför bst genom en kantskada. Igenom 3 l går brottet mellan »högra och vänstra halvan». Övre delen finnes på det återfunna fragmentet. 4 r saknar högra bst, vilket kan bero på felläsning av Öberg. Skiljetecknets utseende, två punkter vid sidan av varandra (· ·) beror med all sannolikhet på felläsning.

785. Tillinge kyrka.

Pl. 102, 104.

Litteratur: L 725. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 64; UFT h. 8 (1879), s. 123; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941* (ATA), Några okända uppländska runinskrifter (i: *Fornvännen* 1946), s. 260 f.; G. Olson, Rapport till Riksantikvarieämbetet den 18/12 1946 (ATA).

Äldre avbildning: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*).

Runstenen står vid kyrkans västra mur, mellan de båda portarna.

Säkerligen är det U 785 som åsyftas i *Ransakningarna 1667—84*: »Item finnas någre (= Runesteinar) Under kyrckio Murarne, på hwilcka synes allenast någre Bookstäfwer, på dhe sijdorne som uth liggia.» — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Tillinge körkegafel. Wester» (L 725: »Kyrkogafveln.»). — I UFT (1879) beskrives platsen på följande sätt: »Stenen ligger som hörnsten under nordvestra hörnet, men endast obetydligt af ristningen är synligt.» — Vid runinskriftsinventeringen 1941 föreslogs, att stenen skulle tagas fram, eftersom »sannolikt en betydande, hittills ej läst, del av inskriften döljes av muren.» Stenen togs ut och restes år 1946 genom Riksantikvarieämbetets försorg: »Genom grävning under stenen och genom att den närmast på runstenen liggande delen av tornmuren avlägsnades kunde runstenen lösgöras och uttagas. Arbetet försvårades genom att runstenen visade sig skjuta in i muren bakom ingångens sockelsten.»

Grå granit. Höjd 1,69 m., bredd 1 m. Ristningslinjerna äro smala och skarpa men grunda; de äro i regel tydliga trots vittring.

Inskrift:

uifas - - . . . : risa : stin : ptino : ub : at : k - pmunt : brupur : sin : han : uarp : tupr : a : srklant - kup
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 halbi : ant : ans
 65 70

Vifastr . . . ræisa stein þenna upp at Guðmund, broður sinn. Hann varð dauðr a Særklandi. Guð hialpi and hans.

»Vifast (lät) resa upp denna sten efter Gudmund, sin broder. Han blev död i Särkland. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Före 1 **u** finnas inga säkra spår av sk. Av r. 6 återstår endast huvudstavens nedersta del. Av r. 7 finnas endast obetydliga spår; vid nedre ramlinjen finnas korta, avlånga fördjupningar, som möjligen äro spår av huggning. Därefter är stenen avslagen 19 cm., varefter man ser nedre punkten av ett sk. Sk är i denna inskrift regelbundet två punkter (:). Från 8 **r** till 18 **i** ha runorna förlorat topparna på grund av att stenens kant har slagits av. 9 **i** är ej stunget. 13 **t** har förlorat bistavarna genom kantskadan; dock ser man tydliga spår av bista-

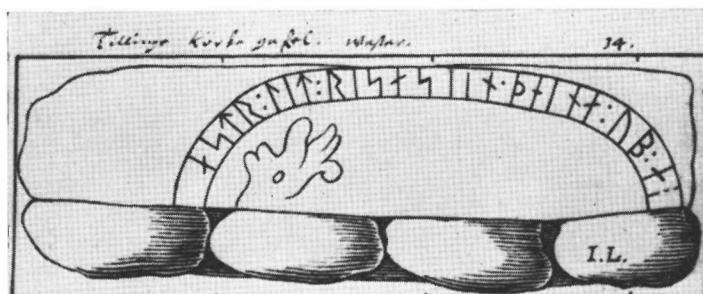

Fig. 225. U 785. Tillinge kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

varnas ändpunkter. 14 **i** är säkert; de fördjupningar som korsa hst äro naturliga. 17 **t** har förlorat bistavarna så när som på obetydliga rester av deras ändpunkter i skadans kant. 20 **o** har bst endast t. h. om hst; båda bst äro grunda. 21 **u** och 22 **b** äro tydliga. R. 26 har förlorat bst i en flaging, som når fram till 27 **p**. 32 **b** har annan form än inskriftens övriga **b**-runor, i det att här bst mötas. Runföljden 32 **b**—59 **t** är tydlig. Av r. 60 återstår endast ett kort stycke av toppen; nedre delen är bortfallen i en flaging. Under det korta stycket av hst finnes en punktliknande fördjupning, som säkerligen är naturlig. 61 **k** är ej stunget. Efter 63 **p** och 74 **s** saknas sk. — Hadorph: . . . **astr** : **lit** : **risa** : **s** - **in** · **þeina** : **ub** : **a** - . . .

Om det vanliga mansnamnet *Vifastr* se Sö 282 och om *Guðmundr* Sö 217 och U 692.

Om den ovanliga skrivningen **þtino** se U 776.

U 785 ger oss ett nytt belägg på namnet *Særkland*, som hittills har varit säkert belagt i fem svenska runinskrifter; se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1946, s. 262 f.

Vem som har ristat U 785 kan ej fastställas. Ristningen är utförd i utpräglad »Gunnarsstil» och är sålunda av en ålderdomlig typ. Ett originellt drag i inskriften förtjänar att nämnas: tillägget av adverbet *upp* i den inledande satsen. Ett sådant tillägg förekommer eljest aldrig i detta utomordentligt vanliga uttryck.

Gerstena. Tillinge sn, se U 788 Stora Järstena.

786 och 787. Hansta, Hässelby, Tillinge sn.

Pl. 102, 103, 104, 105.

Litteratur: Handlingar 1926 i ATA; O. A. Öberg, Brev till O. v. Friesen den 12/5 1926 (UUB); Enköpings-Posten den 12/5 1926; Upsala den 15/5 1926; S. B. F. Jansson, Ytterligare några nyfunna runinskrifter (i: *Fornvännen* 1943), s. 315 f., Några okända uppländska runinskrifter (i: *Fornvännen* 1946), s. 267 f.

Äldre avbildningar: H. Boberg, foto 1926 (ATA); O. A. Öberg, foto 1926 (ATA); O. v. Friesen, foto 1926 (UUB); N. Lagergren, foto 1946 (i Jansson a. a. ss. 267, 268, 269).

Runstenen (U 786) står i kanten av en åker, 700 m. NNV om Hansta, 500 m. ÖNÖ om Tillinge k:a, 350 m. N om stora landsvägen Enköping—Västerås, 200 m. S om Enköpingsån. 7 m. åt NNV står den korsritade stenen U 787. De två stenarna ha tillsammans utgjort ett runmonument.

U 786 och 787 påträffades 1926 under stensprängning i åkern.¹ Den runristade stenen upptäcktes den 11 maj och ett par månader senare (26 juli) den korsristade. O. Alb. Öberg skriver den 12 maj till O. v. Friesen: »Härjemte en text av en runsten som i går hittades å Hansta egor i Tillinge sn. Jag har i dag varit där och skurat den ren och skrivit av texten . . . Fins den i några urkunder? stenen är liten, skriften är vel bibehållen. Den har legat upp och ner». Under rubriken »En okänd runsten» läses i tidningen *Upsala* (och *Upsala Nya Tidning*) den 15 maj 1926: »I onsdags meddelade den för fornvården mycket intresserade landtbrukaren Birger Svensson i Myrby, Tillinge socken, att hemmansäggarsonen E. Åhlén i Hansta vid stensprängningsarbete i åkern träffat på en i dikeskanten liggande sten, som ej var större än att den kunde vändas utan att sprängas sönder. Det befanns då att på andra sidan voro runor ristade. Hr Öberg reste på onsdagen ut och ritade upp runorna och tog en avskrift av dem, men på grund av ränn kunde den ej fotograferas vid tillfället . . . Med anledning av att stenen ligger i slutningen av den hårda åkerjorden, mot den lägre liggande åker- eller ängsmarken, torde det vara möjligt att vägen över bäcken där gått fram i forna tider. I den rätt stora backen sticker urberget fram, och på krönet av backen finnas en del gravar från olika perioder, jordblandade rösen och vanliga jordkullar.» H. Boberg, Tillinge, nämner i ett brev till Riksantikvarien den 31 maj 1926 »den nyligen funna Hansta-stenen». Boberg fortsätter: »Eftersom Hansta-stenen nu ligger i en åker, kanske den bör resas i den ovanför befintliga vackra backen c:a 4 meter ifrån det ställe där den nu ligger.» Närmare uppgifter om upptäckten lämnar Boberg i en skrivelse den 12 juli 1926: »Hansta-stenen, av vilken foto bifogas, upptäcktes vid stenarbete i åkern av E. Åhlén. En gammal väg har gått från landsvägen nära Hansta gård och förbi det ställe, där runstenen ligger samt efter vadställe över ån fortsatt uppåt Hässelby och Öhrs gårdar. Stenen ligger vid kanten av en åker, som gränsar till en backe, vilken kallas Askes backe.»

De båda stenarna restes på hösten 1926 på fyndplatsen, som med all sannolikhet är deras ursprungliga plats. O. Alb. Öberg skriver den 28/8 1926 till Riksantikvarien: »Gravhögarna och runstenarna ligga i en backe å Hansta gårds mark, över backen går en gammal väg som fortsetter över bäcken på Hässelby mark där ett *körvad* ännu användes av jordägarna som har mark å begge sidor om vattendraget . . . Stenarna torde nog ligga på sina ursprungliga platser och böra nog resas där de nu ligga.»

U 786: Grå granit. Höjd (över marken) 1,55 m., bredd 0,61 m. Ristningslinjerna äro mycket smala och skarpa men ofta grunda.

U 787: Grovkornig gnejsgranit. Höjd (över marken) 1,42 m., bredd 0,90 m. Ristningsytan flagrar svårt och ristningen, som endast består av korset, är på flera partier numera endast svagt skönjbar.

¹ Ej 1923 som uppges i *Fornvännen* 1943; den oriktiga uppgiften grundar sig på ett muntligt meddelande.

U 786. Inskrift:

× **aslikr : lit : resa : isten : pina : at : purkiis : brupur : sin : kup : birki ant : hans**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Aslæikr(?) let reisa stein þenna at Þorgils, broður sinn. Guð biargi and hans.

»Åslek lät resa denna sten efter Torgils, sin broder. Gud bärge hans ande.»

Till läsningen: Sk före 1 **a** är ett kryss; inskriftens övriga sk bestå av två punkter (:) utom efter 51 **t**, där sk har tre punkter (:). 8 **i** är ej stunget. 11 **e** och 17 **e** äro säkra. 20 **i** är ej stunget; ej heller 28 **k**. 30 **i** är säkert; ristaren har här tydligen uteglömt l-bst. 41 **k** är ej stunget. I 45 **i** finnes mitt på hst en obetydlig urgröpfung; då inskriftens övriga **e**-runor äro stungna med en markerad rund prick bör r. 45 uppfattas som **i**. Sk saknas efter 48 **i** och efter 55 **s**.

Enligt tidningsnotiser efter fyndet tolkade O. v. Friesen inskriften på följande sätt: »Ädling (Ärling) lät resa denna sten efter Torgels sin bror. Gud bärge (hjulpe) hans anda.» Det enda anmärkningsvärda vid denna tolkning är det sätt varpå inskriftens första namn återgives. Efter som läsningen **aslikr** är ofrånkomlig, torde vi här möta mansnamnet *Aslæikr*. Om detta namn (och om *Þorgils*) se den närbelägna U 774. (Ett namn *Æslingr*, som skrivningen också skulle kunna återge, förefaller av flera skäl mindre troligt.)

Beteckningen av **s** med **is** i runföljden 14—18 **isten** förekommer även eljest några gånger i uppländska runinskrifter; se U 144 och de mera närbelägna U 763, 764 och 802.

788. Stora Järstena, Tillinge sn.

Pl. 105.

Litteratur: Handlingar 1925 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA), Några okända uppländska runinskrifter (i: Fornvännen 1946), s. 268 f.

Äldre avbildning: O. A. Öberg, foto 1925 (ATA).

Två fragment av en runsten stå uppställda mot flaggstången, 12 m. V om Stora Järstenas huvudbyggnad.

Den första uppgiften om de båda fragmenten har lämnats av O. Alb. Öberg år 1925. Fragmenten hade legat i en »spismurgrund riven för ett 30-tal år sedan». De hade, då muren revs, lagts »i en sluttning på marken» och voro, då Öberg upptäckte dem år 1925, övervuxna »av en syrenhäck».

Blågrå granit. Fragment A 0,33 × 0,38 m.; fragment B 1,35 × 0,84 m. Ristningsytan är starkt vittrad och linjerna grunda.

Inskrift:

A: ... **st** ...

B: -- + **sun sea** + **s** - ...
 5 10

... *sun sinn* ...

»... *sin son* ...»

Till läsningen: Före 1 **s** finnas inga säkra spår av ristning. Av r. 3 och 4 återstå endast grunda spår av hst. Det är nu ej möjligt att avgöra, vilka dessa runor ha varit. Efter r. 4 finnes ett sk. 7 **n** har bst endast t. h. om hst; den är ansatt vinkelrätt mot hst. Sk saknas efter 7 **n**. 9 **e** är tydligt stunget med ett kort tvärstreck. Före 10 **a** finnes en fördjupning i form av en hst, som dock troligen ej är huggen. 10 **a** är vittrat men förefaller säkert. 11 **s** är skadat genom

vittring. Av r. 12 återstår hst; t. v. går från toppen en rundad fördjupning, som icke verkar huggen; t. h. om hst finnes en något mera markerad linje, som möjligen kan vara början av en u-bst.

Endast runföljden 5—10 ger något sammanhang numera. Av ornamentik och runformer framgår, att stenen har varit ristad i Livstens stil.

789. Mälby, Tillinge sn.

Pl. 106, 107.

Litteratur: L 726, D 1:103. J. Bureus, Fa 6 s. 119 n:r 53 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 383, Fa 1 s. 86, Ff 6 n:r 161; J. Rhezelius, Fa 10:1 n:r 147; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 64; O. Verelius, Manuctio ad runographiam (1675), s. 50; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliæ 1717 (feltryck 1617), s. 98 och 99; P. Dijkman, Historiske Anmärkningar (1723), s. 42 f; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 193; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 39; UFT h. 8 (1879), s. 123; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 44; Handlingar 1926 i ATA.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (Fa 10:1); J. Bureus, kopparstick (Ff 6; även hos Verelius, a. a.); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4); H. Boberg, foto 1926 (ATA).

Runstenen står i en beteshage, 500 m. NNV om Mälby mangårdsbyggnad, 250 m. N om torpet Björkliden, 250 m. V om landsvägen Mälby—Lundby, 200 m. SV om Hemlunda. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping.»

Enligt Fa 6 stod stenen »Wedh Mälby i Tillinge sokn» (Fa 5: »Tillinge S Mälby»; Ff 6: »Tillinge Sochn. Mälby»). Ovanför teckningen i Fa 10:1 står »Tillinge Sochn. Widh Mälby i

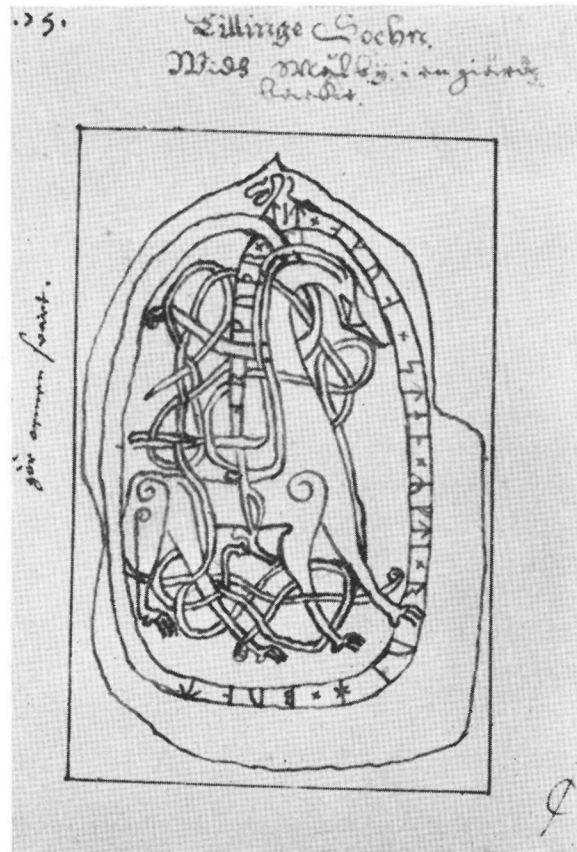

Fig. 226. U 789. Mälby, Tillinge sn. Efter teckning av Rhezelius.

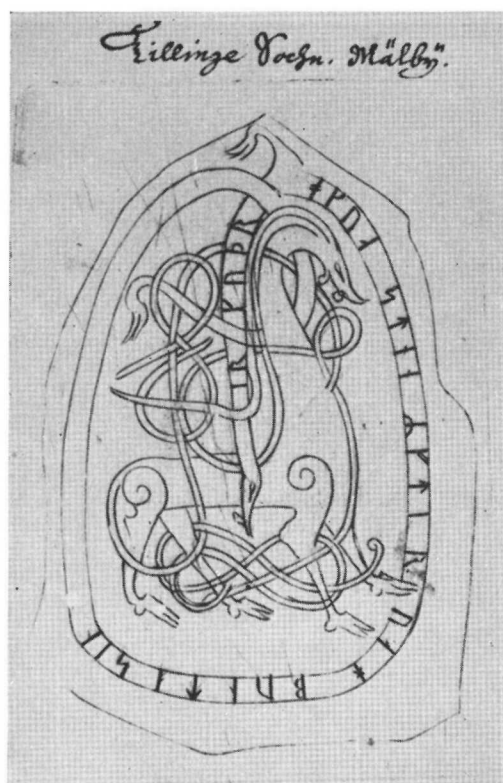

Fig. 227. U 789. Mälby, Tillinge sn. Efter kopparstick i F f 6.

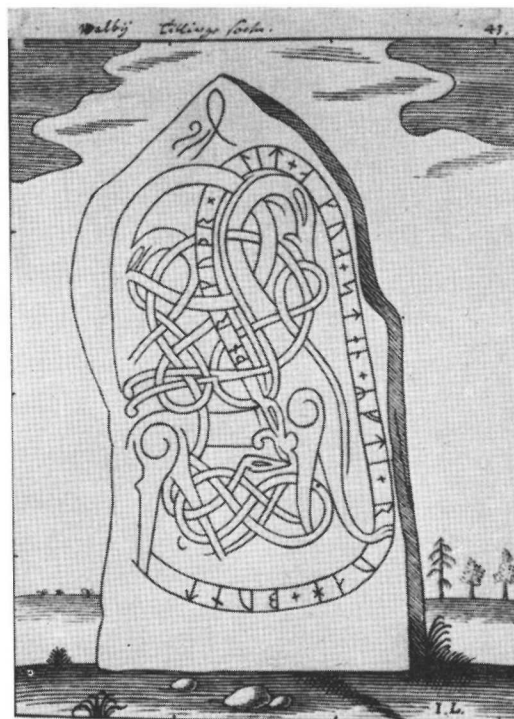

Fig. 228. U 789. Mälby, Tillinge sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

en gårdzbacke.» — *Ransakningarna* 1667—84: »Widh Mählby finnes een hög Runesteen». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Walby tillinge sochn» (L 726: »Mällby»). — Enligt *Sveriges runurkunder* låg stenen »i ett hörn af en skogshage, nordligt från byn». (I en not påpekar Dybeck: »En äfven liggande bautasten finnes jämnte honom och längre norr ut i en gårdzbacke är en berghäll med ristade slingor.») I beskrivningen till kartbladet »Enköping» omtalas, att »i skogsbacken nordnordvest om Mälby ligger en mindre» runsten. — Våren 1926 begärde organisten H. Boberg hos Riksantikvarien att få resa den då ännu liggande runstenen: »Angående Mälby-stenen meddelas härmed, att den nedanför runorna befintliga delen av stenen är alltför kort, för att stenen vid nedsättning i jorden skall få tillräcklig stadighet, varför man måste förstärka densamma med järnstänger. På grund härav få vi ävenledes anhålla om tillstånd att verkställa detsamma.» Mälbystenen restes sommaren 1926, vilket framgår av ett brev (24/8 1926) till Vitterhetsakademien från H. Boberg: »Mälby-stenen reste vi för Ca 3 veckor sedan. Det gick bra med tillhjälp av en s. k. stubbrytare, och genom omsorgsfull kilning och cementering av grunden, fingo vi den att stå bra utan något järnstöd...»

Rödgrå granit. Höjd 1,90 m., bredd 1,10 m. Ristningsytan är knottrig och vittrad. Linjerna äro grunda, ofta otydliga. Ornamentiken är flerstädes svår att reda.

Inskrift:

þorkubr + lit + akua + sten + rfti + ruah + bunt -
 5 10 15 20 25 30

Þorguðr let haggva stein eftir Runa (?) boanda ...

»Torgunn lät hugga stenen efter Rune, (sin) man.»

Till läsningen: 1 **p** är grund och något osäker; hst säkrare än bst. I 2 **o** är övre bst skadad. 4 **k** är ej stunget. I 5 **u** finnes en ojämn urgröpfung, som ej är huggen. 9 **i** är ej stunget. 11 **a** har bst ansatt vinkelrätt mot hst. I 12 **k** finnes en grund, ojämn fördjupning; den är ej huggen. 14 **a** har bst vinkelrätt mot hst. 16 **t** är skadat i toppen; av vänstra bst finnes endast ett obetydligt spår i skadans kant. (Denna skada uppstod, enligt muntlig uppgift, då stenen restes 1926.) 24 **u** är ej stunget. 26 **h** är tydligt. T. v. om hst av 29 **n** finnas två fördjupningar, som troligen ej äro huggna. Efter 30 **t** spåras på normalt runavstånd en hst. I stenens vänstra kant, som är starkt vittrad, kunna inga säkra spår av huggning skönjas. — Caspar Cohl (F a 6): **arkuþr** × **lit** × **akua** × **sten** × **rfti** × **ruah** × **bunt** - (Samma läsning i F a 5 och F a 10: 1). — Kopparsticket i F f 6 har flera oriktigheter; sålunda överhoppas runföljden 8—10 **lit**, sk saknas genomgående liksom många bst. Däremot tillägges, säkerligen utan grund, tre runor efter r. 31, nämligen **sin**. — Hadorph (i Peringskiölds *Monumenta*): **þnrkuþr** × **lit** + **akua** + **sten** + **rfti** + **ruah** + **bunt** — Dybeck: **þorkuþr** + **lit** + **akua** + **sten** + **rfti** + **ruah** + **buota**

Verelius, som utgår från den felaktiga läsningen i F f 6, översätter och kommenterar inskriften på följande sätt: »*Argudh hacka stenen efter sin man Weh.* Att fylla meningen bör thet ordet *lät* tillsättias. † uti †††† är det longa eller dubbla A. † uti †††††† är den sextonde Runan Au eller Ö.»

Om inskriftens första namn, som Verelius efter kopparsticket i F f 6 uppfattar som *Arguþr*, skriver han: »Nomen *Arguþr*, aliaque haud pauca in R desinentia, indicio sunt, virorum fæminarumque nominibus propriis communem eam quondam fuisse terminationem.» Om detta namn, som skall läsas **þorkuþr**, anmärker Carl Säve (*UFT* h. 8): »I denna inskrift framgår ÞORKUÐR med full tydlighet såsom ett qvinnonamn liksom också ÞORGUN å Skråmstad-stenen B [= U 459] ... och ÞURKUN å Hagelby-stenen [= Sö 288] ... Deremot kan könet ej urskiljas i ÞURKUNR å Lytterstad-stenen (= Sö 73) ... samt i ÞURKUÐR å Säby-stenen [= Ög 29].» Om namnet, som hittills är belagt sex gånger i svenska runinskrifter, se Sö 288 och U 459. Som säkert kvinnonamn förekommer det också på Randbøl-stenen (*DR* 40).

Dijkman tolkar inskriften på samma sätt som Verelius och fogar till tolkningen bl. a. följande »Anmärkning»: »Hustruns eller änkians namn varit *Argudr*, och mannens *Veh*.» Denna uppfattning är givetvis även när det gäller mannens namn oriktig. Runföljden 23—26 **ruah** kan icke, som Säve (i *UFT*) med tvekan föreslår, åsyfta ett mansnamn Ruang. Dybeck föreslår i *Sverikes runurkunder* att uppfatta **ruah** som felristning för **ruar**. Sannolikt har ristaren emellertid avsett det ovanliga namnet *Runi*. Ett stöd för en sådan tolkning erbjuder måhända den närbelägna U 790, där det sällsynta namnet också förekommer. Det är eljest endast känt från ytterligare en svensk runinskrift, L 213 Viggby, Danmarks sn.

Dybeck omtalar i *Sverikes runurkunder*, att »Allmogen anför inskriften sålunda:

Toren bor i berge',
Mor hans ligger på näsa'.»

I *Historiske Anmärkingar* beskriver Dijkman stenens ornamentik på följande sätt: »Stenen är ritader med ett fyrfota diur med klöfvar och långhalsat hufwud, samt en orm med klöf ett stycke från halsen». Ornamentiken och inskriften är i Livstens stil. Som redan Brate har framhållit, hör U 789 troligen till denne ristares arbeten. Det bör emellertid i detta sammanhang framhållas, att skrivningen av inskriftens första namn, **þorkuþr**, på en punkt strider emot Livstens ristarynor. Runan 2 **o** är nämligen det enda kända exemplet på att Livsten med **o**-runan återger ett *o*-ljud. Eljest betecknar denna hos honom regelbundet nasalerat *a*-ljud; jfr Brate, a. a. och v. Friesen, *Runorna* (1933), s. 211 f.

Mälby, Tillinge sn.

Litteratur: R. Dybeck, Sveriges runurkunder (1860), s. 17 noten, Reseberättelse för år 1861 (ATA; tryckt i ATS 1, 1864, s. 177); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA).

I *Sveriges runurkunder* omtalar Dybeck i samband med behandlingen av Mälbystenen (U 789), att »längre norr ut i en gärdesbacke är en berghäll med ristade slingor.» Det är uppenbarligen samma ristning som åsyftas i berättelsen för år 1861: »I Mälby gårdsbacke sågs en vacker slingristning utan runor i en mindre berghäll.» Någon avbildning av denna ristade häll finnes tyvärr icke. Trots flera försök har ristningen ännu icke återfunnits.

790. Mälby, Tillinge sn.

Litteratur: R. Dybeck, Reseberättelse för år 1863, s. 18 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA).

Den enda uppgift som finnes om denna sten har lämnats av Dybeck i hans reseberättelse för år 1863. Mellan en gravbacke vid Ullbro »och Melby — efter uppgift på Melby egor — vistes mig ett större stycke af en runsten, som låg bland andra stenar på en obetydlig höjdsträcka. Innom runslingan synes en del af ett skepp med hög förstäf och mast.»

Inskrift (enligt Dybecks reseberättelse 1863):

runi · risti · ruar · atir · sunu · sini · suira · auk · . . .

5 10 15 20 25 30

Runi risti runar aftir sunu sina Sværra(?) ok . . .

»Rune ristade runorna efter sina söner Sværra och . . .»

Till läsningen: Inskriftens **n**- och **a**-runor ha ensidiga bistavar. Efter 11 **u** har runan **n** överhoppats och efter 14 **a** runan **f**.

Om namnet *Runi* se U 789. — Runföljden 26—30 **suira** innehåller otvivelaktigt namnet på en av sönerna. Samma namn återfinnes på Sö 46 skrivet **suera** (ack.). Brate uppfattar det som »en svag biform till fvn. Sverrir, fsv. Swære(r)» (*Södermanlands runinskrifter* s. 36).

Dybeck kommenterar sin läsning på följande sätt: »Detta tyckes nästan vara vers:

Runi risti
runar a(f)tir
sunu sini
Suira auk - - -»

Slutligen tillägger Dybeck: »Stenen skall icke länge varit sönderslagen och man gaf mig hopp om att innevarande år få se det felande stycket». Tyvärr blev detta tydligen icke fallet. Stenen är numera försvunnen; ingen del av den har trots flera efterforskningar kunnat återfinnas.

791. Tibble, Tillinge sn.

Pl. 106, 107.

Litteratur: L 728, D 1: 97. J. Bureus, Fa 6 s. 86 n:r 188 (Bureus' egen uppteckning), s. 119 f. n:r 54 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 384, Fa 14 s. 204, Ff 6 n:r 162; J. Rhezelius, Fa 10:1 n:r 146; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 65; O. Verelius, Manuctio ad runographiam (1675), s. 49; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliæ 1717 (feltryck 1617), s. 98 och 99; P. Dijkman, Historiske Anmärckningar (1723), s. 41 f.; O. Celsius, Svenska runstenar

(F m 60) 1, s. 192; Handling i Liljegrens samling *RNTR* 2, n:r 46 (ATA); O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 39; UFT h. 8 (1879), s. 123; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 44; O. v. Friesen, Anteckningar 1902 (UUB), Runorna i Sverige (3. uppl. 1928), s. 72, Runorna (1933), s. 211 f; Handlingar 1921, 22, 24, 32, 33 och 1935 i ATA.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i F a 10: 1); J. Bureus, kopparstick (i F f 6 och i Verelius a. a.); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4); Dybeck, teckning (D 1: 97); O. v. Friesen, foto 1902 (i Runorna i Sverige, s. 71 och Runorna, s. 212); I. Källström, foto 1935 (ATA).

Det stora runblocket ligger vid dikeskanten N om vägskalet mellan landsvägen Tillinge k:a—Breds k:a och avtagsvägen till Lundby station. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping».

Bureus, som undersökte ristningen den 16 sept. 1608, anger platsen på följande sätt: »Widh Tybbela i Tillinge» (F a 6). Cohl (F a 6): »Wedh Tybbele i Tillinge Sockn å giärdet.» F a 5: »Tillinge S . . . Tybbela». Rhezelius (F a 10: 1): »Tillinge Sochn. J Bärget widh Tybela.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Tible Tillinge Sockn (L 728: »Tibble»). — Enligt Dybecks *Sveriges runurkunder* är ristningen »huggen i södra sidan af en stor vräksten, som ligger i byns vestra gärde, vid och på norra sidan om der varande häradsvägen.» — Enligt beskrivningen till kartbladet »Enköping» fanns ristningen »vester invid Tibble by . . . bildad af ett ofantligt flyttblock.» — År 1921 anmälde sadelmakare J. L. Andersson, Orresta, att ristningen löpte fara att fördärras: »Vid stora landsvägen intill Lundby järnvägstation å S. V. B. banan, å Tibble egor i Tillinge förs: . . . fins ett flyttblock varå är inristat en särskilt vacker runskriftslinga, men på halfva dess höjd, är år från år upplagd en ditkörd större grushög, som, om det fortfarande obehindrat får fortgå, under en ej så aflägsen framtid bortnöter, och förstör inskriften. Det är med grämlse jag observerat detta, och med den kändedom jag har af lantbefolkningens, (på något undantag när) totala brist på förståelse och pietetskänsla för våra gamla kära minnen, vore det önskvärt att något gjordes snart! särskilt för denna runsten . . .» Ännu år 1932 upprepar J. L. Andersson sin klagan: Runstenen har »ånyo tagits i anspråk som lämpligt stöd för vägstyrelsens grusupplag till en avsevärd höjd över vad förr varit fallet.» Vid runinskriftsinventeringen 1941 borttogos resterna av grusupplaget, och senare har ingen återkan kunnat konstateras.

Rödaktig granit. Ristningens höjd 1,50 m., bredd 1,50 m. Ristningen är djupt och tydligt huggen. Linjerna äro jämförelsevis breda och mjukt rundade. I ristningsytan finnas talrika sprickor, vilka ristaren i några fall har utnyttjat, se t. ex. rundjurets buklinje.

Inskrift:

frysten + lit + arka + sten + rfti + estulfr + sun sin + yk + bru kera
 5 10 15 20 25 30 35 40

Frøystæinn let haggva stæin æftir Ælistulf, sun sinn, ok bro gærva.

»Frösten lät hugga stenen efter Estulv, sin son, och göra bron.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. 3 y är stunget; pricken är grund men säker. 6 e är, i likhet med inskriftens övriga e-runor (16, 22, 41), stunget med ett kort tvärstreck. 9 i är ej stunget. R. 11 är binderuna; t. v. om r-hst finnes en tydlig uppåtriktad bst (ŕ). Sk saknas efter 31 n; på den plats som sk skulle ha haft går en djup spricka. I 33 i finnes på mitten en fördjupning, för grund och ojämn för att uppfattas som huggen. I 35 y är pricken icke djup men säker. Sk saknas efter 39 u. — Bureus (F a 6): I 7 n är bst tillagd efteråt med rött bläck. Sk efter 31 n. Sk saknas efter 34 n. 35 u. Runan 43 a är tillagd efteråt med rött bläck. — Cohl (F a 6): 3 u, 35 u, 43 i. — Rhezelius (F a 10: 1): 3 u; sk efter 31 n (punkt); 35 u; runan 43 a har glömts. — Kopparsticket i F f 6 har många oriktigheter. — Hadorph: 3 u; binde-

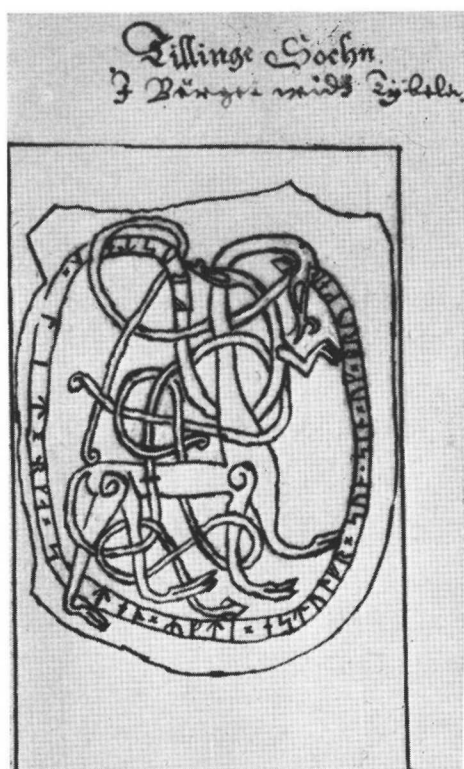

Fig. 229. U 791. Tibble, Tillinge sn. Efter teckning av Rhezelius.

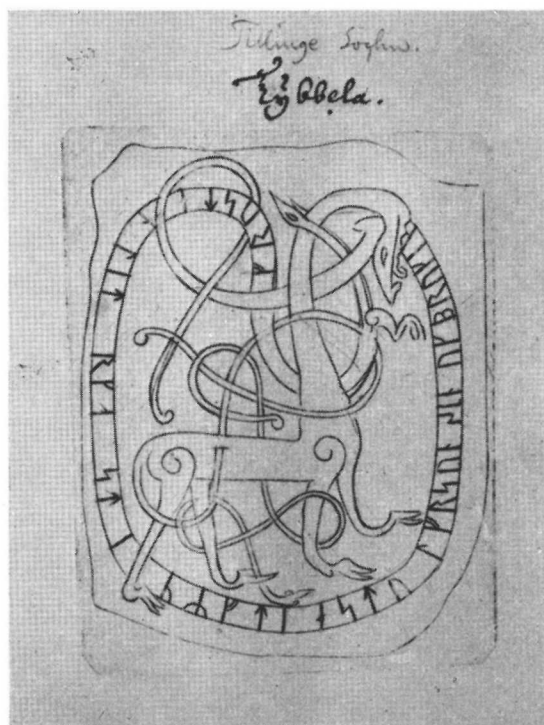

Fig. 230. U 791. Tibble, Tillinge sn. Efter kopparstick i F f 6.

runan 11 \widehat{ar} uppfattas som **r**; sk insättes efter 31 **n**; 35 **u**; 39 **i**; 41 **a**. — Dybeck: Binderunan 11 \widehat{ar} uppfattas som **r**; 22 **a**; sk insättes efter 31 **n**; 35 **u**; — v. Friesen (Anteckningar 1902): 33 **e** »trol. med stunget **e**; trol. är grunda insänkn. å båda sidor om l's midt tillfällig ... Midt mellan **sun** och **sen** en flagring i sten, som sannolikt borttagit ett kors.» Om ristningen i dess helhet anmärkes: »På flera ställen skära slingorna hvarandra felakt. men då är ena linieparet grundt inhugget, grundare än de andra sektorerna och grundare än samma linier på öfriga delar af sin sträcka.» I *Runorna i Sverige* (1928) uppfattas bindrunan 11 som \widehat{nr} , i *Runorna* (1933) som \widehat{ar} ; 33 **e**. — Källström: 3 **u**.

Om det särskilt i uppländska runinskrifter vanliga namnet *Frøysteinn* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 75. Inskriftens andra namn *Æistulfr* är däremot synnerligen ovanligt. Det förekommer eljest endast en gång, nämligen på L 199 Bålsta, Vaksala sn. Anmärkningsvärd är ristarens tanklöshet att låta namnet ha nominativform (*æfti + estulfr*). Jfr t. ex. U 826.

Runföljden 11—13 \widehat{ar} **ka** har diskuterats. Verelius skriver: »Vti ordet **rka** fattas the twenne fremsta Runerna **ma**, och bör läsas **marka**, märkia.» Dijkman ansluter sig till Verelius: »-- **rka** Wid detta ord har Sal. Profess. Verelius observerat, at de twänne främste stafvarna **M** och **A** äro borta, så at ordet bör heta *Marka*, det är, vthmärkia, som det ordet fins och på andra stenar.» v. Friesen uppfattar \widehat{ar} **ka** som »hugga», medan Brate översätter det med 'resa' och anmärker, att »**rka** torde stå för **rta** *retta*.» Brates förslag är säkerligen oriktigt. Det är knappast tänkbart, att ristaren av U 791 skulle använda ett sådant verb i samband med det stora flyttblocket, som givetvis aldrig har rests av människohand.¹ Anledningen till att man föredrager att uppfatta

¹ Visserligen finnas exempel på tanklösa formuleringar i runinskrifter (se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1943, s. 250), men detta kan icke anföras som stöd för Brates tolkning.

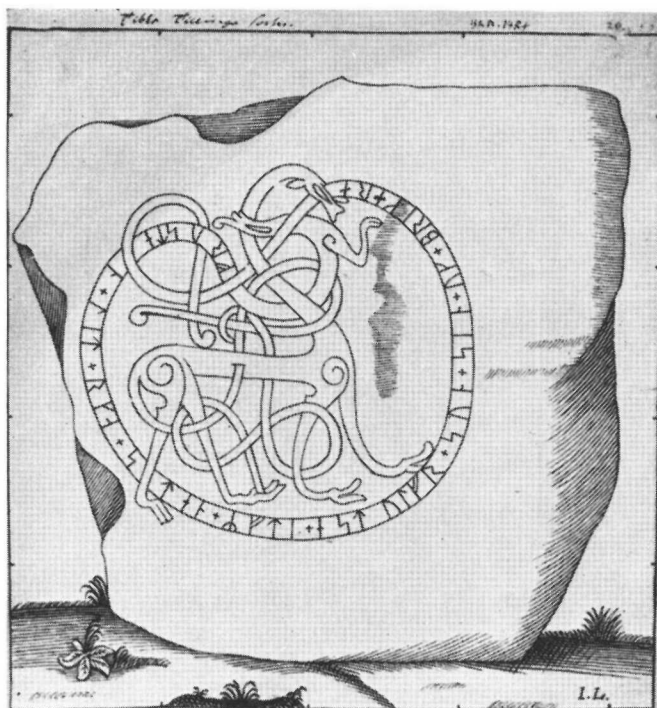

Fig. 231. U 791. Tibble, Tillinge sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

ärka såsom åsyftande *haggva* är, att den ristare som av allt att döma har huggit inskriften regelbundet använder formuleringen **lit + akua**.

Dijkman antager, givetvis utan grund, att med uttrycket 'göra bro' »förstås underbygningen vthi högen, der wid stenen varit opsatter.» Omkring 150 m. NV om flyttblocket går landsvägen över en mindre bro, som möjligen ligger på samma plats som den bro, som *Frøystein* lät bygga.

Ristningens utseende beskrives av Dijkman på följande sätt: »OPå stenen är ritat ett fyrfota diur, med långa klöfwar, nästan som Renklöfwar, och lång hög hals med hufvud, och kring stenen, emellan två parallel linier, Runstafvarna.»

U 791 har säkerligen ristats av Livsten. Huggningsteknik, runformer, skrivningar och ornamentik äro helt i hans stil.

O. von Friesen återger i *Runorna i Sverige* (1928) och i *Runorna* (1933) Tibbleristningen som prov på Livstens konst. Han skriver i sistnämnda arbete: »I Upplands västliga och sydvästliga delar samt i östligaste Västmanland märkes under slutet av 1000-talets andra fjärdedel en mästare Livsten. Det för honom utmärkande är att runramen ofta är ett obrutet mer eller mindre cirkelrunt band eller tvenne mot varandra vända långsträckta rundjur och att den inre stenyntans ornering utgöres av ett stående fyrfota djur av uppländsk runstensstil. Trots att ornamentikens detaljer äro något förgrovade eller försummade, måste Livsten räknas som en av Upplands förnämligare ristare. Hans produktion är emellertid rätt obetydlig — ett tiotal ristningar... Han begår ofta ristningsfel och förefaller rätt ovan i runornas bruk. Icke desto mindre har han bildat skola i de bygder där han varit verksam.»

Torgesta, Tillinge sn, se Torgesta, Sparsätra sn.

792. Ulunda, Tillinge sn.

Pl. 108, 109.

Litteratur: B 632, L 729, D 1: 96. J. Bureus, Fa 6 s. 113 n:r 18 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 385, Fa 1 s. 87, Ff 6 n:r 163 a (bl. 204); J. Rhezelius, Fa 10: 1 n:r 161; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 66, Vita Theoderici (1699), s. 471; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliae 1717 (feltryck 1617), s. 98 och 99; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 1, s. 175, 402, 419, Monumenta Sveo-Gothica, n:r 28 (i: Acta Literaria Sveciæ, Vol. 2, s. 402 f., Uppsala 1728); J. Ihre, Peregrinationes gentium septentrionalium in Græciam (resp. M. O. Beronius), Ups. 1758, s. 34; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 154 f.; Handling i Liljegrens samling RNDIR 2, n:r 46 (ATA); J. Fischerström, Utkast til beskrifning om Mälaren (1785), s. 134; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 39; R. Dybeck, Reseberättelse 1863, s. 17 (ATA); S. Grundtvig, Oldnordisk Litteraturhistorie (i: Historisk Tidsskrift, 3. Række, 5. Bd, Kiøbenhavn 1866—1867), s. 603; G. Stephens, ONRM 2, s. 817 f., 3, s. 349, Some runic stones in northern Sweden from the papers of the late Prof. Dr. Carl Säve, Upsala 1878, s. 19, not 1; UFT h. 8 (1879), s. 123 f.; S. Bugge och E. Brate, Runverser (ATS 10), s. 136 f.; Fr. Pettersson, Brev till R. Arpi våren 1895 (ATA); R. Arpi, Brev till Akademien ^{6/5} 1895 (ATA); KVHAAkad:s förvaltningsutskotts protokoll 1895, § 63 (ATA); KVHAAkad:s koncepter 1895, s. 70 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1902 (UUB); E. Brate, Pireus-lejonets runinskrift (ATS 20: 3), s. 19 f., Sverges runinskrifter (1922), s. 65 f., Svenska runristare (1925), s. 58; S. H. Adlersparre, Omkring Sigurdsstenarna (i: Personhistorisk Tidskrift 18, 1916), s. 9 f.; Handlingar 1927 och 1946 i ATA; N. Ahnlund, Svinnegarns källa (i: Svensk sägen och hävd, 1928), s. 53 f.; O. A. Öberg, Längs lands- och vattenväg i Åsunda (Enköpings Postens julnummer 1936); S. B. F. Jansson, Runhällen vid Veda (i: På skidor, Fören:s för skidlöpnings främjande årsskrift 1939, s. 289, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i Fa 10: 1); J. Bureus, kopparstick (i Ff 6); J. Peringskiöld, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4 och B 632); Dybeck, D 1: 96 (även i Stephens a. a.); O. v. Friesen, foto 1902 (i ATA; återgivet i ATS 20: 3, s. 20); O. A. Öberg, foto 1926 (i v. Friesens samlingar, UUB).

Runstenen står omkring 300 m. V om Ulunda gård, 25 m. Ö om landsvägen Vindhem—Ullbro, 30 m. NÖ om träbron över Enköpingsån, 15 m. NV om vadstället. (85 m. åt Ö står U 793.) Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping».

Enligt Fa 6 stod stenen »På Ullebroo äghor i Tillinge sockn, Uth medh Urlundha Broo». Fa 5: »Wid Urlunda bro.» Fa 10: 1: »Wårfrukyrkie Sochn. Wedh Uhlunda broo.» — I *Ransakningarna* 1667—84 finnas följande uppgifter om platsen för U 792 och 793: »Item i Ullunda Giärdet een Steen, 1^{1/2} al. ofwan Jordan högh, på een sijda släth och den andra något pårijtat, men hwadh den betyder, weet ingen.» Därefter har med annan hand, tydligen Hadorphs, tillagts: »Dito 1 wid Ullunda broo.» — Läget för U 792 beskrives i Peringskiölds *Monumenta* 4 på följande sätt: »På en lijten Kulle wid Urlunda Broo i Tillinge Sochn wises under bar himmel En märkelig gammal Runsteen, som woro wärd att förwaras under ett dyrbart Tak ibland fäderneslandetz rareste handskrefne Historieböcker, emedan han äfwen innehåller En fylkes konungz ifrån hedenhös beskrefne bedriffter och uthtåg.» (B 632 och L 729: »Ullunda bro»). — O. Celsius, som undersökte inskriften »den 9 oct 1728 då jag reste till Stockholm» lämnar (i Fm 60: 1 s. 402) följande uppgifter om stenens plats: »Stenen står i Tillinge Sochn på Ullbro bys ägor, wid en bro kallad Urlunda bro, som skillier desse byars ägor.» Om en annan uppgift av Celsius i samma arbete se U 793. — I reseberättelsen för år 1863 skriver Dybeck: »I Åsunda härad, som äfven besöktes, uppdagades denna gång intet af synnerlig vigt. Någre runstenar granskades å nyo. Den märklige Ullundastenen i Tillinge socken fanns nu nästan kullfallen och inskriften ytterligare skadad. Man hade och utjämnat en af de högar, hvilka finnas kring honom.» I *Sveriges runinskrifter* meddelas: »Runstenen står lutande bland någre ättehögar på vestra stranden af . . . ån, vid *Ullundavadet*, der nu en spång bereder öfvergång öfver vattnet för dem som färdas från byn till Tillinge kyrka.»

Våren 1895 begärde markägaren »upplysning huruvida något hinder kan möta för flyttande af tvenne i den odlade åkerjorden nedsjunkna för jordens bearbetning i vägen liggande runstenar

Fig. 232. U 792. Ulunda, Tillinge sn. Efter teckning av Rhezelius.

till en cirka 200 meter derifrån lämpligare belägen plats.» Vitterhetsakademien lämnade den 10/6 1895 tillstånd till de båda stenarnas förflyttning från deras ursprungliga platser: »Utskottet biföll en af hemmansegaren Fr. Pettersson i Ulunda i Tillinge sn i Upland gjord anhållan att få till närheten af hemmanets manbyggnad förflytta tvänne några hundra meter derifrån belägna och nu i marken nedsjunkna runstenar ... af hvilka den ena, som befinner sig i en åker [= U 793], är utsatt för skada vid dennas skötsel, samt den andra [= U 792] i snar framtid torde komma i samma belägenhet.» Lyckligtvis blev förflyttningen av de båda runstenarna vid detta tillfälle ej av. Vid O. von Friesens besök i augusti 1902 antecknas om U 792: »Stenen halfligger — teml nedsunken — i jorden ca 12 m. nv om Ullunda vad på ett litet backkrön beläget ca 4 m. öfver vattenytan i sva vadet. På Ullbro egor!» År 1927 anmälde O. A. Öberg, att stenen låg »kullfallen på åslänten», och han föreslog, att den skulle resas. Vid runinskriftsinventeringen hösten 1941 låg emellertid runstenen fortfarande kvar på samma sätt. Den restes genom Riksantikvarieämbetets försorg år 1946.

Platsen där runstenen står är märklig. Öberg skriver (i *Enköpings Posten* 1936): »Där ... kommer den gamla Eriksgatan ned från Ulunda by, 'Ullunda', och korsar bäcken vid det s. k. Ulunda vad.»

Grå granit. Höjd 1,65 m., bredd 1,19 m. Ristningsytan har genom vittring och flagring flerstädes blivit ojämn. Ristningen är djupt huggen.

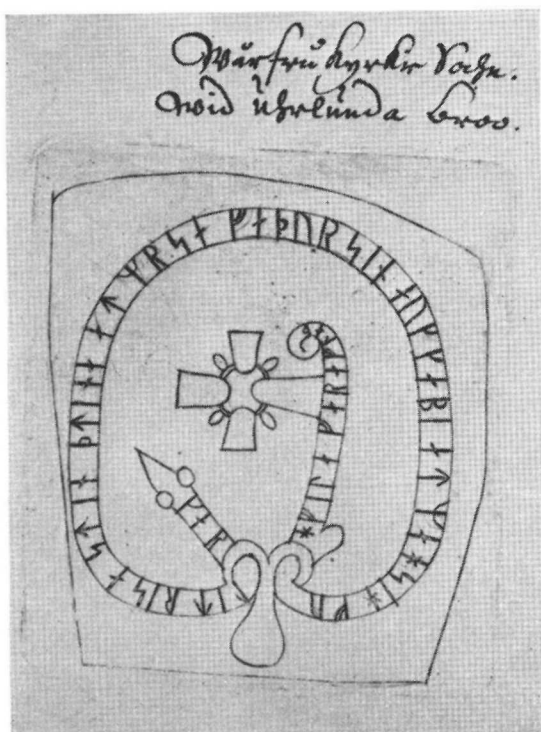

Fig. 233. U 792. Ulunda, Tillinge sn. Efter kopparstick i F f 6.

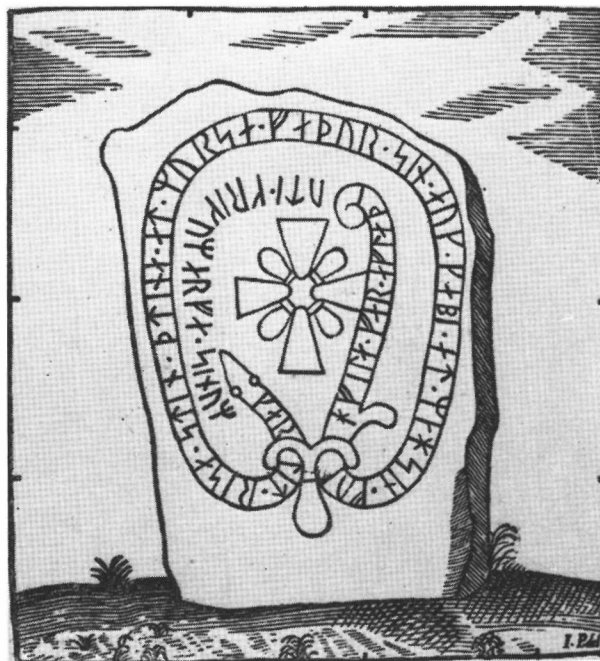

Fig. 234. U 792. Ulunda, Tillinge sn. Efter B 632.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 632):

kar lit · risa · stin · ptina · at · mursa · faður · sin · auk · kabi · at · mah sin · fu- hfila · far · aflapi uti ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 kri[k]um · arfa · sinum
 70 75 80

Karr lét ræisa stein þenna at Horsa (?), faður sinn, ok Kabbi (?) at mag sinn.

*For hæfila,
 feax aflaði
 ut i Grikkium
 arfa sinum.*

»Kår lät resa denna sten efter Horse(?), sin fader, och Kabbe efter sin svåger (måg). Han for dristigt, förvärvade äodelar ute i Grekland åt sin arvinge.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. Sk saknas efter 3 r, vilket sannolikt beror på att kopplet här korsar. 5 i och 8 i äro ej stungna. 9 s har förlorat mellanleden i en flagring. 13 i och 17 i äro ej stungna. 22 m är säkert. 38 k är ej stunget. Efter 46 h saknas sk. Av runan 52 återstår endast hst; t. h. om hst är ristningsytan avflagrad, varigenom all ristning har gått förlorad mellan hst och kopplets undre linje. Runan kan ha varit l, r eller u. Något sk har sannolikt aldrig funnits före 53 h. Efter 66 i saknas också sk. 72 i har skadats av den stora flagringen, i vilken 73 k har gått så gott som fullständigt förlorat. Av 73 k återstår numera endast huvudstavens topp samt ett oansenligt spår nedtill. 74 u är skadat på mitten. — Cohl (F a 6): 49 h; 52 h; sk saknas efter 75 m. Av Cohls avritning av runorna 73 k och 74 u framgår,

att dessa runor redan vid denna undersökning voro nära nog lika skadade som nu. (F a 5: Sk efter 3 r; sk utelämnas efter 26 a; 49 h, 52 h; sk insättes efter 66 i och 84 m.) — Rhezelius: Runan 52 markeras på teckningen i F a 10:1 genom ett vågrätt streck, vilket säkert betyder, att intet tydligt spår av runan har iakttagits. Runorna 73 k och 74 u tecknas som skadade på samma sätt som i Cohls läsning. — Kopparsticket i F f 6 har många oriktigheter; se fig. 233. — Peringskiöld (B 632): Av runan 52 återstår endast hst. Sk saknas efter 75 m. De båda, av de tidigare upptecknarna som skadade markerade, runorna 73 k och 74 u tecknas som helt oskadade. — Celsius (F m 60:1, s. 402): Runan 52 markeras genom skraffering som bortfallen: »imellan \cap och * i fu-gfila går en slänga näst för * och effter \cap är såsom bortfallit något»; 73 k är bevarat; i 74 u har övre delen »bortfallit». — Dybeck: Det något skadade 9 s har markerats som bortflagrat; av runan 52 återstår hst; 73 k och 74 u äro svårt skadade, vilket markeras genom skraffering. — v. Friesen: 9 s och 12 t något defekta. R. 52 »bistafvar borta gm flagring.» 73 k och 74 u: »Flagring har förstört nästan hela k och övre hälften av u» (cit. efter *ATS* 20:3, s. 21).

Den äldsta tolkningen av den intressanta inskriften finnes i Peringskiölds *Monumenta* 4: »Karl lett resa thenna Steen åth Myrse sin fader; och Kappe åth sin måg, (som war) En fylkes konung (eller krigz härens anförare och fyllare) och uthi Grekenland aflade eller förwärfwade Penningar och ägodelar för sina Arfwingar». Den latinska tolkningen lyder: »Carolus fecit erigi Saxum hoc Mursoni patri Suo; et Capo generi Suo Exercitus Duci (seu Regulo,) qui opes et thesauros in Græcia hæredibus suis acquisivit.» Efter tolkningen finnes en mindre lapp fastklistrad med en förklaring av ordet »Fulks Fila»; det skall tolkas »nutritor populi En kong som fyller och försörger sitt folk.» Samma tolkning återfinnes i *Vita Theoderici* (1699), där följande reflexion knytes till inskriften: »Cæterum crebræ adeo majorum nostrorum in orbem reliquum migrationes, incommodi haud parum patriis regionibus Gothicis attulerunt; quippe vacui habitatoribus agri paullatim sterilesce, nulla accedente humana industria exculi. Hæc adeo causa fuit, quod Legibus vetustis cautum sit, ne intra limites regni Svioniae in herciscunda hæreditate ratio habeatur civis alicujus, qui relicta patria, novam in Græcia sedem sibi acceperat.» Därefter citeras Västgötalagens bestämmelse (Ärvdabalken 12 § 2) »Engsins mans arf taker then man i Girklandi sitter.» Peringskiölds tolkning går igen hos Elvius.

En på en viktig punkt avvikande tolkning lämnar O. Celsius i *Acta Literaria Sveciæ* 1728. Han översätter: »Karl hunc lapidem erigi fecit in memoriam Mursæ patris sui, & Kabe genero suo Fu gfilæ, (qui) divitias acquisivit apud Græcos hæredibus suis.»

I Ihres avhandling *Peregrinationes gentium septentrionalium in Græciam* (1758) tolkas U 792: »Karl hunc lapidem erigi fecit in memoriam Mursæ patris sui; & Kabe consanguineo suo Fugfilæ, (qui) divitias adquisivit apud Græcos heredibus suis.» Därefter tillägges: »At quis credere potest, in Græcia congestas opes, per tam longa & latronibus infesta itineris spatia, mortuo patre, ad hæredes in Uplandia degentes devenire potuisse?»

Brocman anför Ulunda-stenen som exempel på »Stenar efter Folk, som farit til Grekland, eller äljäst uti Öster». Hans tolkning lyder: »Kar lät resa denne Sten åt Mursa, sin Fader, och Kabe åt sin Måg Fugfila, som aflade Gods uti Grekland til sine Arfwingar.» Det egendomliga namnet Fugfila möter oss, menar Brocman, i »Byn Fuglie i Skåne», som har blivit uppkallad »efter en Man af detta Namn».

Svend Grundtvig återger utan kommentar runföljden 50—84 på följande sätt:

»Fullfela fjár aflaði
út í Grikkjum arfa sínum.»

Ungefär samtidigt framlade George Stephens sin tolkning av denna runsten, »so costly both as to speech-lore and old-lore», i *ONRM* 2 (1867—68): »KAR LET RAISE STONE THIS AT

(to) *MURSI, FATHER SIN* (his), *EKE* (and) *KABI AT* (to) *MAUG* (son-in-law or kinsman) *SIN* (his). *FULL-FELE* of *FEE* (abundance of wealth, much property) *he-ABLED* (gained, earned, wan) *OUT-IN the-GREEKS* (= *GREECE*) for *ARFA* (erf-taker, heir) *SIN* (his).» I arbetet *Some runic stones in northern Sweden* (1878) har Stephens ändrat mening. Nu uppfattar han **fu-hfila** som »*FOLK-FELLER* (smiter of men, conqueror)» och konstaterar: »*FILA* is here found for the first time in runics, and is excessively rare. I only know it in the Icel. *FELLI*, but this is only used as a prefix in compounds, *suddenly falling or coming*, as *FELLI-SOTT*, a sudden sickness. Otherwise the Icelanders said *FELLIR*, which is exactly the English *FELLER*. *FELLA* is unknown in O.-English, etc.» I *ONRM* 3 (1884) återkommer samma tolkning. Stephens anser sig ha funnit »a like kenning (*FULKS-KRIMR*, the folkgrim-one, foe-destroyer)» på Sö 126.

I *UFT* (1878) tolkas inskriften på följande sätt: »Karl lät resa denne sten efter Murse, sin fader, och Kåbe efter sin frände.

Borta bland Greker	Samlade han
Gods i mängd	Åt sin arfvinge.»

Brate anmärker (i *Runverser*), att Grundtvig synes »hafva uppfattat första versens mening som: Ganska mycket gods förvärfvade...» Han tillägger: »Huru Grundtvig tänkt sig den närmare motiveringen af sin transscription, kunna vi icke få erfara; ett *fullfela* vet jag ej annorstädes vara uppvisadt och att **h** i *fulhfila* lemnas utan afseende, är betänkligt, om ock fall förekomma, i hvilka betydelsen af **h**-runan ej är klar. Betänkligt är ock att tyda **far** som G. sg. *féar*, hvilket dock alla uttolkare bifallit, men det är mig ej möjligt att finna en sådan tydning på *fulhfila*, att det passar att återgifva **far** med *fár* 'paucus'. Om en sådan tydning funnes, vore **aflapi** här brukadt absolut i bet. 'förvärfva ägodelar' som synes vara fallet i D. II, 116» [= U 209]. Stephens tidigare här återgivna tolkningsförsök avvisas också av Brate: »Stephens... har åt detta **h** i *fulhfila* gifvit språklig betydelse och öfversätter: This folk-feller (smiter of men, conqueror) fee (riches) abled (wan, gained). Hvad som i denna tolkning framför alt behöfver stödjas, innan dess riktighet kan erkännas, är ljudvärdet **k** för runan **h** och jag känner ej exempel på sådan användning af **h**-runan. Äfven denna uppfattning torde altså ej vara den rätta.»

Den förste som framställer en motiverad tolkning av runföljden 50—66 **fu-hfila-far-aflapi** är Sophus Bugge. Han förmodar (i *Runverser*), »at *fulhfila* er graphisk Omsætning for *fulfih(i)la*, der har været udtalt *fullfengila* og betyder 'i rigeste Overflödighed'. Dette Adverbium er dannet af Adjectivet *fullfengiligr*, der forekommer i Oldnorsk... og betegner 'saa stor eller god, at man ikke har Grund til at ønske sig større eller bedre'; jfr. *fullfengi* n. og *fullfengr* m., 'tilstrækkeligt Forraad', glsv. *fulfang*, 'fuldt fång'. Adverbia paa *-la* forekomme ofte i oldsvenske Runeindskrifter.» Vidare antager Bugge »med Grundtvig og Andre efter Sammenhængen for tydeligt, at **far** er forkortet Skrivemaade for **fiar**, **fear** = oldn. *fear*, *fjár*... Dette Ord er da styret af **aflapi**, hvilket Verbum ogsaa i Oldnorsk forbindes med Genetiv. Skrivemaaden **far** for **fiar** bliver mere forklarlig derved, at Runen *ƿ* heder **fi**, *fé*. Jeg gjengiver altsaa Versene saaledes:

fullfengila
fear afladi
út í Grikkum
arfa sínum

'fuldtop erhvervede han Gods ude i Grækenland for sin Arving'.

Mot Bugges uppfattning av **fu-hfila** opponerar v. Friesen. I sina anteckningar 1902 (UUB) skriver han: »*fulhfila* anser jag — i motsats till Bugge... — stå för *fullh(é)fila* (jfr *háfr*) 'mycket väl till pass för; till stort gagn för' (näml. *arfa sinum*).» Samma uppfattning om den ifrågavarande runföljden framlägger v. Friesen i *ATS* 20:3 (1914), s. 21: »*fulhfila* förmodade

Bugge . . . vara grafisk omsättning för **fulfih(i)la fullfengila** 'i rigeste Overflödighed'; enklare **full-hæfila** 'väl till pass för, till stort gagn för' (arfa sínum), jfr *hæfr*».

Icke heller von Friesens tolkning av runföljden 50—57 **fu - hfila** träffar emellertid rätt. Som redan Brate har påpekat (*ATS* 20: 3, s. 21) finnes nämligen samma uttryck på den år 1882 påträffade sörmländska inskriften Sö 207 Överselö kyrka. Där läses bl. a. **fur · hfila · hn · til · iklans For hæfila hann til Ænglands**. I *ATS* 20: 3 översätter Brate runföljden 50—84 på U 792 som 'väldigt han for, förvärvade gods, ute i Grekland åt arvingen sin'; praktiskt taget samma översättning återkommer i *Svenska runristare*: »For vädeligen, gods förvärvade ute i Grekland åt sin arvinge». I *Sverges runinskrifter* däremot överger han sin tolkning och ansluter sig snarast till Bugges:

»Väldigt med gods
förvärvade han
ute i Grekland
åt arvingen sin».

Då det icke kan råda någon tvekan om att samme ristare har utfört Sö 207 och U 792, måste runan 52 i U 792 suppleras som **r**, icke som **l**. Nu saknas visserligen sk före 53 **h**, men detta beror säkerligen på att det korsande kopplet här har fått tjänstgöra som ordskillnad; jfr att sk saknas på motsvarande ställe i inskriftens början. Tolkningen av **fu - hfila** på U 792 som *For hæfila* är sålunda avgjort den riktiga. (Jfr *Hann var farinn fultrekila* på Apelboda-stenen, Glanshammars sn, Närke; Janssons läsning 1950.) Runföljden 50—84 skall alltså översättas: 'for manligen, förvärvade gods ute i Grekland åt sin arvinge'. Om adverb bildningen *hæfila* till fsv. *hæver* 'duktig' se Sö 207. (Adv. *hæfila* finnes sannolikt också på Sö 61.)

Därmed är inskriftens vanskligaste parti behandlat. Ytterligare svårigheter återstå emellertid, nämligen beträffande personnamnen.

Inskriftens första namn, som skrives **kar**, har i regel uppfattats som *Karl* (Peringskiöld, Celsius, Ihre, Säve, Bugge). Anledningen till denna tolkning har väl i första hand varit, att man har låtit den första runan i följande ord, **lit**, också göra tjänst som slutruna i namnet. O. Celsius kommenterar runföljden 1—6 i *Monumenta Sveo-Gothica*: »*Karl it*, pro Karl lit; more Runographorum.» En dylik dubbelläsning av runan kan emellertid ristaren av denna inskrift knappast ha avsett. Säkerligen återger **kar** det ovanliga, men i runinskrifter klart styrkta, mansnamnet *Kārr*; se om detta namn U 643.

Namnet på den man, som stenen har rests efter, skrives **mursa** (ack.). Något känt mansnamn, som skulle skrivas så, finnes icke. Bugge kommenterar namnet i *Runverser*: »**mursa** innehåller et Mandsnavn, enten *Morsi*, *Mursi*, der maaské er beslægtet med Elvenavnet *Mors* i Norge og Ønavnet *Mors* i Danmark, eller ogsaa *Mqrsi*, til oldn. *mqrðr*, Maar. Mandsnavnet synes forskjelligt fra det danske *Musi*.» Bugges försök att knyta namnet till kända namn äro knappast lyckade. I fallet **mursa** tvingas man att räkna med en felristning. I *ATS* 20: 3 förmodar v. Friesen, att **mursa** skulle kunna var »fel för **hursa**». Samma uppfattning har Brate (*ATS* 20: 3, s. 19): »Den avlidnes namn är ack. **mursa**, vilken ristning icke motsvaras av något bekant namn; om däremot Υ **m** antages felaktigt för * **h**, har ristaren avsett ***hursa**, vilket utgör ett annat skrivsätt av det namn, som skrives **haursi** nom.» på U 678 och på D 1: 251 Åkerby, Funbo sn, samt **haursa** (ack.) på D 1: 248 Broby, Funbo sn. En annan skrivning finnes på U 99: **aursa**, *Horsa* (ack.).

Brate har i »Pireus-lejonets runinskrift» (i *ATS* 20: 3, s. 19) gjort gällande, att Ulunda-stenens **mursa** sannolikt skulle avse »samma person som inskriften på Pireus-lejonet.» Han uppfattar nämligen den avlidnes namn i Pireus-inskriften, vilket »tyvärr till större delen» är förstört, som **ha[urs]a** (a. a. s. 12 f.). S. H. Adlersparre anser, »att allt tyder på, att den *Haursi* som omtalas på lejonristningen är den *Hursi* som fått sin minnesvård i Tillinge» (*Personhistorisk tidskrift*

18, 1916, s. 10). I *Sverges runinskrifter* uttalar sig Brate åter i frågan. Han skriver om U 792: »Denna inskrift vittnar ju, att huvudsyftet för varingarne var att i kejsarens tjänst förvärva ägodelar, men får ännu större intresse genom att uppgiften bekräftas om samme man i en ryktbar runinskrift i själva Grekland.» Hur djärv Brates tanke i verkligheten är, torde tillräckligt tydligt framgå av att i det namn som Brate uppfattar som **ha[urs]a** endast en runa är säker, nämligen runföljdens första **a**. Det är knappast troligt, att ristningsytan på detta parti har skadats avsevärt sedan Brates besök sommaren 1913. Bevarade ristningsspår tala snarast emot Brates suppling.¹ Under sådana omständigheter måste en sammanställning av Ulunda-stenens inskrift och Pireus-lejonets avvisas.

Tolkningen av inskriftens tredje namn, **kabi**, är likaledes förknippad med vissa svårigheter. Dieterich skriver i *Runenwörterbuch* (1844), s. 149: »**Kabi** . . ., ein Mannsname, Kämpfe, isl. *kappi*, Kämpfer, Held . . .»; Bugge diskuterar tre möjligheter att tolka namnet (*Runverser*, s. 137): »**kabi kan** . . . være *Kappi*, Ordet, der betyder 'Kjæmpe', brugt som Navn. Som Navn findes i Tydskland *Campo*, *Cempho*. Samme Navn i det østlige Norge i Stedsnavnet *Kappastaðir* (Røde Bog 461). Men **kabi** kan ogsaa være *Kabbi* . . . I Norge i Gaardnavnet *Kabbaruð* paa to Steder i det østlige Norge . . . Endelig kunde **kabi** være *Kampi*, der undertiden forekommer som Navn.» Vilket av dessa namn, *Kappi*, *Kabbi* eller *Kampi* som ristaren har åsyftat är omöjligt att med bestämdhet avgöra.

I *Monumenta Sveo-Gothica* berör Celsius den ovanliga skrivningen **ptina** och konstaterar: »Error sculptoris est, pro *pina*». Stephens påpekar, att »the singular lispung **ptina** is also very curious» (*ONRM* 2). Att skrivningen icke skall uppfattas som felristning i vanlig mening är emellertid uppenbart; se U 776.

Brate upptager i *Svenska runristare* U 792 bland Balles ristningar. Vissa likheter finnas onekligen med av Balle signerade ristningar, men det är ovisst, om dessa likheter tillåta en attribution. Däremot är det ofrånkomligt, att en och samme person har utfört U 792, Sö 198, 200 och 207; se Sö 198.

793. Ulunda, Tillinge sn.

Pl. 109.

Litteratur: B 633, L 730, D 1: 95. J. Bureus, Fa 6 s. 111 n:r 6 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 471, Fa 1 s. 102, Ff 6 n:r 183 c; J. Rhezelius, Fa 10: 1 n:r 160; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 67; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 419; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 39; UFT h. 8 (1879), s. 124; R. Arpi, Brev till Vitterhetsakademien 9/5 1895 (ATA); KVHAAkad:s förvaltningsutskotts protokoll 1895, § 63 (ATA); KVHAAkad:s koncepter 1895, s. 70 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1902 (UUB), *Upplands runstenar* (1913), s. 45, 46; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 64 f.; Handlingar i ATA 1923, 1924, 1927; O. A. Öberg, Längs lands- och vattenväg i Åsunda (i Enköpings Postens julnummer 1936).

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i Fa 10: 1); J. Bureus, kopparstick (i Ff 6); J. Leitz och J. Hardorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* 4 och B 633); Dybeck, D 1: 95; v. Friesen, foto 1902 (i v. Friesens samlingar, UUB; återgivet i *Upplands runstenar*, s. 45); O. A. Öberg, foto 1935 (ATA).

Runstenen står 200 m. VNV om Ulunda gård, 200 m. Ö om landsvägen Vindhem—Ullbro, 100 m. Ö om träbron över Enköpingsån, 75 m. ÖNÖ om vadstället. (85 m. åt V står U 792.)

Enligt Fa 6 stod stenen »J Urlunda giärde i Wårf. kyr. S.»; Fa 5: »Urlunda»; Fa 10: 1: »Wårfrukyrkia Sochn Widh Uhlunda i giärdet»; Ff 6: »Uhlunda». — Om uppgifterna i *Ransakningarna* 1667—84 se U 792. — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Urlunda västra gärde, Tillinge sochn Åsunda härad» (B 633: »[Urlunda] Västra

¹ Undersökning av S. B. F. Jansson aug. 1948; jfr H. Shtelig i *Fornvännen* 1923, s. 218.

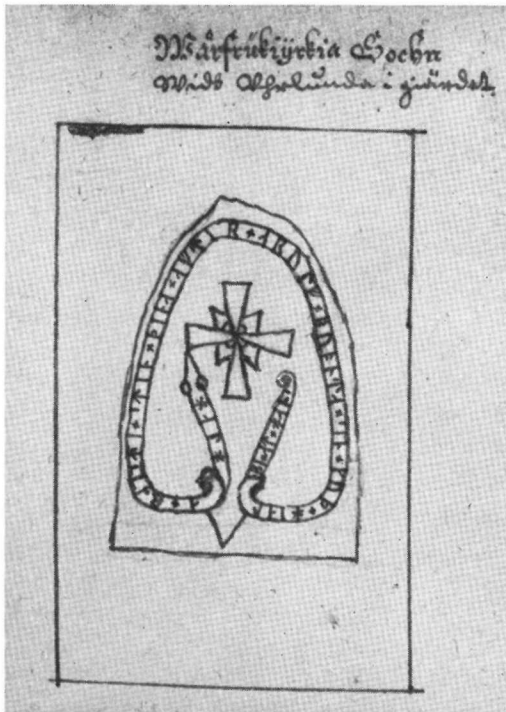

Fig. 235. U 793. Ulunda, Tillinge sn. Efter teckning av Rhezelius.

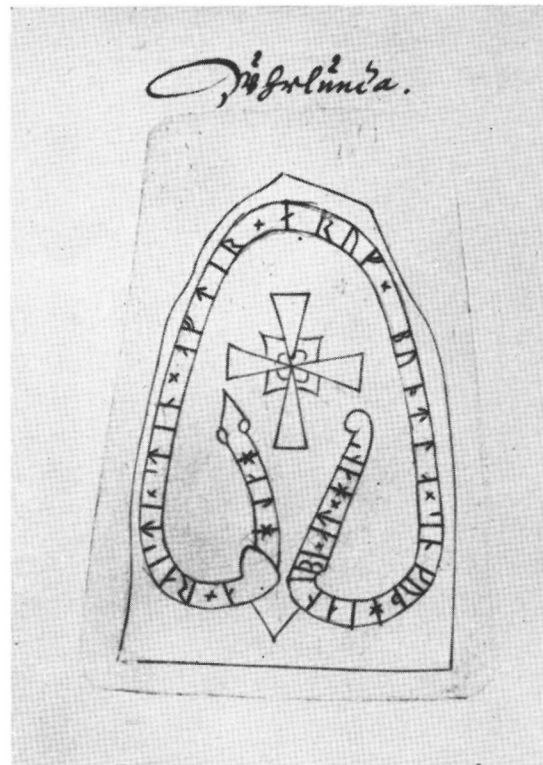

Fig. 236. U 793. Ulunda, Tillinge sn. Efter kopparstick i F f 6.

gårde»; L 730: »[Urlunda] V. gårde»). — O. Celsius, som undersökte inskriften den »9 oct 1728» — alltså samma dag som han läste U 792 —, antecknar i *Svenska runstenar*: »2 gårdar i Urlunda ligga till Tillinge och 2 till Vårfrukyrka eller Enköping. Stenen ligger i en åker, på den sidan om byn, som weter mot Tillinge, straxt wid Urlunda bro, innan för gårdesgården. Straxt öfer bäckrännilen ett stenkast här i från wid torpet, står en annan curieus sten, om en som *far aflade i Grikum arfa sinum* på ullbro ågor [= U 792].¹

Dybecks uppgifter i *Sveriges runurkunder* äro följande: »Ligger i en åker uti Urlunda vestra gårde mellan byn och Enköpingsån.» Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping». I beskrivningen till detta uppger O. F. Kugelberg, att runstenen finnes »på gårdet söder om Ulunda by».

Akademien lämnade den 10/6 1895 markägaren tillstånd att förflytta U 793 och U 792 från deras ursprungliga platser »till närheten af hemmanets manbyggnad»; se vidare U 792. Till all lycka blev denna högst olämpliga, långa förflyttning icke av. Vid v. Friesens besök år 1902 låg U 793 »kullfallen och nedsjunket i den lösa åkern c. 80 m. öster om Urlunda vad öfver Enköpingsån. Säkert ovanligt lågt öfver Mälarens yta. Midt emot D I. 96 [= U 792] på andra sidan vadet». Nära trettio år efter att tillstånd till förflyttningen hade givits, inkom till Riksantikvarieämbetet en ny anhållan i samma ärende. I ett brev till Riksantikvarien av den 20/6 1923 skriver O. A. Öberg: »Härmed får jag vördsamt anhålla att tillstånd måtte lämnas att få flytta en runsten stående, eller rättare sagt liggande, på Ulunda Vårfrukyrka sn. gårde i åkern å hemeg. Johanssons mark... Som ej någon lämplig plats finnes annat än öppen åker

¹ Dessa Celsius' uppgifter inför N. R. Brocman i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a) på B 633. Exemplaret, som tillhör UUB, har på pärmens insida den oriktiga uppgiften, att de »handskrifna anteckningarna äro egenhändiga af Olof Celsius d. ä.»

Fig. 237. U 793. Ulunda, Tillinge sn. Efter B 633.

runt omkring så skulle jag vilja föreslå att stenen finge flyttas omkring 200. mt. och resas på gården där den kunde vara skyddad för åvärkan.» Sannolikt utan vetskap om att tillstånd till en sådan förflyttning redan hade givits svarar Riksantikvarien: »Med anledning av Eder anhållan af den 20 ds, att en runsten (vid Ulunda, i Vårfrukyrka) . . . måtte få flyttas till annan plats än den nuvarande . . . meddela[s], att svar härpå ej för närvarande kan gifvas. Det blir nog nödvändigt, att någon person härifrån på ort och ställe undersöker förhållandena . . . En förflyttning särskildt af en runsten är en sak, som noga måste öfvervägas och vara väl motiverad, ty sedan den skett, har fornminnet ej längre samma värde som förut — i sin ursprungliga miljö.» Den 17/12 1923 skriver hemmansägaren till Riksantikvarien, och nu föreslås en betydligt kortare förflyttning av runstenen: »Med anledning av samtal med Hrr. Öberg i Kävla, angående flyttning av en runsten stående mitt i ett åkerskifte, å min ägande gård Ulunda Tillinge sn. får jag vördsamt anhålla att få flytta densamma, omkring 20. m. till en där gående väg. Flyttningen skulle då ske i vår när åkern ligger i träda.» Platsen besiktigades följande år av Arvid Enqvist. Han rapporterar den 23/11 1924: »Stenen (L. 730) ligger sedan flera år tillbaka mitt ute i åkern, c:a 150 m. väster om gården. Som den nu ligger, är den till stort hinder för arbetet i åkern och dessutom löper den fara att så småningom vittra sönder, då den ligger i ung. 45 graders vinkel med runsidan uppåt. För stenens framtida skydd synes det vara av stor vikt, att den så snart som möjligt får en annan plats. Ursprungligen hade markägaren tänkt sig att få forsla den upp till skogsbacken, varpå gårdsbyggnaderna ligga, för att där resa den. En dylik förflyttning synes emellertid ej vara av behovet påkallad i detta fall, och markägaren ville ej heller hålla fast vid denna sin begäran, när jag framhöll för honom, att endast i yttersta nödfall en sådan förflyttning torde kunna beviljas och under förutsättning, att annan lämplig plats i närheten av stenen ej kan påvisas. I detta fall finnes emellertid en sådan, som torde vara fullt betryggande och lämplig. Som av kartskissen [se fig. 238] framgår, går från gården en körväg, vilken numera ej användes annat än som utfartsväg till åkrarna. Denna körväg går förbi och strax norr om

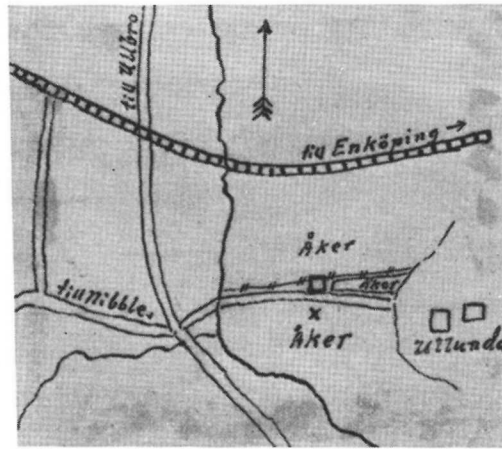

Fig. 238. Skiss av A. Enqvist över platsen för U 793.

den ifrågavarande runstenen ned till ett gammalt vad över ån. På åns andra sida finnes också en runsten. Norr om denna väg går nu en gärdesgård, vilken utgör gräns mellan Johanssons och grannens ägor. Mellan gärdesgården och den gamla vägen är närmast gårdsbacken upptagen en liten triangulär åker. Där denna åker slutar bildas en plan, som aldrig kommer att odlas upp, då man ej kan komma åt att plöja den. Denna plan är c:a 5×6 m. och skulle bli en ypperlig plats för runstenen... Ägaren förklarade sig också villig att efter vederbörligt tillstånd flytta stenen hit.» Samma vinter (1924) flyttades U 793 från sin ursprungliga plats; stenen står alltså nu omkring 20 m. N om den plats, där den en gång restes.

O. A. Öberg skriver i *Enköpings Posten* 1936: »På Ullunda mark ett 50-tal meter från vadet står en runsten, som för några år sedan flyttades ett 30-tal meter ur åkern fram till den gamla Eriksgatan.»

Grå granit. Höjd 1,74 m., bredd (nedtill) 1,12 m. Ristningen är ovanligt djup och tydlig. Linjerna äro breda, rundade.

Inskrift:

halha × raisti × stin × pina × aftir × hrulf × buonta × sin × kuþ hialbi + at hans
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Hælgæ ræisti stæin þenna æftir Hrolf, boanda sinn. Guð hialpi and hans.

»Helga reste denna sten efter Rolf, sin man. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. Alla a-, n- och s-runor ha svensk-norsk typ. Avståndet mellan 4 h och 5 a är stort, vilket sannolikt beror på att ytan här är ojämn. 14 i och 17 i äro ej stungna. 24 r har förlorat bistavens översta del i ett stort bortfall. Av 25 h återstår endast huvudstavens nedre del samt de yttersta delarna av bistavarna t. v. om hst. 26 r har förlorat huvudstavens övre del i samma flagring som har skadat 25 h. 27 u har förlorat övre delen. I 28 l är övre delen av hst skadat. Sk saknas efter 41 þ och efter 49 t. — Cohl (F a 6): 25 a; sk tillägges efter 41 þ och efter 49 t. (Samma läsning i F a 5 och F a 10: 1; i F f 6 är bl. a. 28 l överhoppat.) — Hadorph: 25 h var enligt teckningen oskadat. — Dybeck: Av 20 a har övre hälften ej iakttagits; enligt teckning fanns endast ett kort stycke nedtill. Även 25 h markeras som fördärvat. Sk tillägges efter 41 þ men saknas efter 47 i. 53 s har icke observerats. — v. Friesens kommentar till sin läsning är, som vanligt, ytterst kortfattad: 20 a »helt o. säkert»; »intet kors» efter 41 þ; »kors säkert» efter 47 i; »intet kors» efter 49 t. Av fotografiet framgår, att spåren av 25 h icke ha observerats.

Namnet *Hælga* är icke vanligt i svenska runinskrifter. Belägg ge U 89, 793, L 235 Tensta kyrka, Sö 9, 290 samt Ög 84 och 148. Dessutom förekommer namnet på en år 1950 påträffad runsten vid Kallerstad, S:t Lars sn; se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1950, s. 342.

(*H*)*rolfr* har varit ett ovanligt namn. I Uppland ge U 793 och L 784 Hjältberga, Simtuna sn (*hurulfr*)¹ de enda beläggen hittills; se vidare Sö 215, där dock L 666 [= U 756] bör utgå, då namnet är felläst. Skrivningen *hrulf* (ack.) med bevarat *h* framför *r* är ett ålderdomligt drag.

Enligt Brate och v. Friesen har U 793 ristats av Erik, »hvilken i västra Uppland utfört 10 à 15 stenar» (v. Friesen); se vidare U 762.

794. Vindsberga, Tillinge sn.

Pl. 110.

Litteratur: Handlingar 1925 i ATA; S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA), Några okända uppländska runinskrifter (i: *Fornvännen* 1946), s. 269 f.

Äldre avbildningar: O. A. Öberg, foto 1925 (ATA); N. Lagergren, foto 1946 (i Jansson a. a. s. 270).

Runblocket ligger 900 m. VNV om Tillinge kyrka, 160 m. V om landsvägen Vindsberga—Mälby, 140 m. VSV om torpet Nyhem. Över blocket går en kraftledning.

Den första kända uppgiften om ristningen lämnar O. A. Öberg den ²⁷/₁₀ 1925. På baksidan av ett fotografi av blocket skriver han: »Runristning å ett större flyttblock liggande i skogskanten intill gårdet på Vindsberga skog intill Mälby egogräns i Tillinge sn. Ena hörnet är bortsprängt stenen är starkt vittrad. Ornamentiken är Livstens, är den känd förut?» I *Runskriftsinventeringen* 1941 rapporteras, att sprickor finnas i blocket. Dessa sprickor fylldes 1946 genom Riksantikvarieämbetets försorg med stenkitt.

Ljusröd granit. Ristningsytans höjd 1,75 m., bredd 1,60 m. Ytan är knottrig och starkt vittrad; linjerna äro numera ofta mycket grunda och otydliga.

Inskrift:

+ ik - ... ₅ pu - ... ₁₀ r + ₁₅ faður + sen +

... *faður sinn* ...

»... sin fader ...»

Till läsningen: Inskriften, som börjar nedtill och löper åt vänster, har sk före 1 i och i slutet; därigenom komma två sk att stå nära varandra i stenens nedre kant. Av r. 3 återstår endast nedre delen på grund av att ett parti av blockets nedre vänstra kant har slagits bort. Avståndet till 4 p, som har förlorat övre delen i samma bortfall, är 21 cm., vilket här har gett plats för minst en runa. 5 u är ej stunget. Av r. 6 återstår endast ett kort, otydligt stycke av hst; t. h. om denna skadade hst finnas ojämnheter, som möjligen kunna vara rester av en r-bst. Därefter är ristningsytan bortslagen, och ristningen börjar åter upptill t. h. Före 7 r är ristningsytan ytterst ojämn, och inga säkra spår av runor kunna iakttagas. 7 r är grunt och vittrat. 14 e förefaller att vara stunget. (I denna vittrade inskrift är det ej möjligt att fastslå detta med full säkerhet.) Efter 15 n finnes ett grunt sk i vilket högra tvärstrecket är skadat.

Som redan O. A. Öberg har iakttagit är ornamentiken i Livstens stil. Allt tyder på att blocket har ristats av honom; se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1946, s. 271.

Inskriften är för svårt skadad för att tillåta en något så när säker rekonstruktion. Runorna

¹ Namnet har tidigare lästs oriktigt; se S. B. F. Jansson, *Runskriftsinventering i Uppsala län* (ATA).

stå mycket glest, och man torde kunna räkna med att högst ett tiotal runor ha gått förlorade genom att blockets vänstra del har sprängts bort. De första runorna ha säkerligen innehållit ett namn, som möjligen har varit det, åtminstone i runinskrifter i sydöstra Uppland och nordöstra Södermanland, väl belagda kvinno-namnet *Ingipora*. Inskriftens början skulle då ha lytt: **ikipura + lit + akua + at**.

Om faderns namn veta vi endast, att det har slutat på **r**, och att det troligen har varit ett jämförelsevis kort namn.

795. Breds kyrka.

Pl. 111.

Litteratur: B 636, L 738, D 1: 94. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 70; *Kyrkoinventarium* 1829 (ATA); G. O. Hyltén-Cavallius, *Om Runorna* (i: *Läsning för Folket af Sällskapet för nyttiga Kunskapers spridande*, Stockholm 1842), s. 51 f. (omtryckt i J. G. Carlén, *Svenska Familjboken*, 4. bandet, Stockholm 1852, s. 158 f.); *Handlingar* i ATA 1941, 43, 45.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 636); bläckteckning i *Kyrkoinventarium* 1829 (ATA).

Runstenen står på kyrkogården, 11 m. S om kyrkans västra ingång, vid kyrkogårdsgångens östra kant.

Ransakningarna 1667—84: »J Bogårdz Muren finnes een Runesteen, bemerkelsen weet ingen». — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Bredz Bogårdz-mur. Åsunda härad» (B 636: »Breds Sockn. Bogårdsmur»; L 738: »I Kyrkogårdsmuren»). — I *Kyrkoinventarium* 1829 omtalas, att på kyrkogården »finnas inga andra minnesmärken än en i Borggårdsmuren inmurad Runsten» ... I *Sveriges runurkunder* uppger Dybeck, att stenen »finnes i södra kyrkogårdsmurens yttre sida, invid och till höger om porten.» Stenen flyttades genom Riksantikvarieämbetets försorg till sin nuvarande plats år 1945. Någon uppgift om var stenen ursprungligen har varit rest finnes ej.

Tyvär är stenen avslagen nedtill och i högra kanten, varigenom en del av ristningen har gått förlorad.

Grå granit. Höjd 1,28 m., bredd 1,17 m. Ristningen är djup och tydlig; linjerna är breda, mjukt rundade.

Inskrift:

+ **pikbyrn** + **lit akua** + **sten** + **yfti** + **suni** + **sino** +
 5 10 15 20 25 30

Pingbiorn let haggva stein æftir syni sina.

»Tingbjörn lät hugga stenen efter sina söner.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk. 2 **i** är ej stunget, ej heller 3 **k**. 5 **y** är stunget med ett kort lodrätt streck. I 7 **n** utgår bst vinkelrätt från hst; även om andra **a**- och **n**-runor gäller detsamma. 9 **i** når ej ramlinjerna. Sk saknas efter 10 **t**. 17 **e** har förlorat nedre delen; i kanten av bortfallet finnes möjligen ett spår av pricken. 18 **n** har förlorat nedre delen av hst. 19 **y** är tydligt stunget. Sk efter 22 **i** är skadat. 24 **u** är ej stunget. 30 **o** är djupt och tydligt. — Hadorph: 17 **i**, 19 **u**, 20 **k**; sk utelämnas efter 22 **i**. — Teckningen i *Kyrkoinventarium* är utförd av en oövad runläsare och är därför på många punkter felaktig; ett antal runor ha dessutom överhoppats. Runföljden 1—7 **pikbyrn** läses emellertid riktigt. — Dybeck: 17 **i**.

Fig. 239. U 795. Breds kyrka. Efter B 636.

G. O. Hyltén-Cavallius lämnar i *Om Runorna* (1842) följande upplysning om en tradition rörande U 795: »Någon gång har man hos allmogen antecknat versar, hvilka skulle varit ristade på stenar; men oftast äro alldeles oberoende af den på hällen befintliga runskriften. Då dylika genom sägen fortplantade minnesversar i mera än ett hänseende äro anmärkningsvärda, skola wi här anföra ett exempel. Uti Breds kyrka i Upland finnes en runhäll, hwilken äger följande inskrift: **pikbyrn lit akva stin yfti syni sino**, eller Tingbjörn lät hacka sten efter sina söner. Nämnde runsten uppgifwes af de kringboende bönderna innehålla följande genom urminnes sägen bewarade vers:

I Engestada kringla,
i Niende haga hörne,
Der ligger en sten,
Under stenen står en kista,
Uti kistone ligger ett svärd.
Ho gräfwer mot udd, blifwer död,
Ho gräfwer mot egg, blifwer skadd,
Ho gräfwer mot hjälte [handkafle], behåller guld.

Af samma beskaffenhet äro de bekanta wersarne, som hänföras till 'stenen i Grönan dal' i Jemtland m. fl., hvilka genom sitt innehåll röja en sednare tillkomst. De synas wara en dunkel erinran af fornålderns bruk att wid resta, äfwen oristade stenar, fästa något qwäde, ursprungligen egnadt åt den afidne, hwars minne genom wårdstenen skulle upplifwas.»

Mansnamnet *Pingbjörn* är eljest icke belagt i runinskrifter. Förleden *ping-* är däremot känd från t. ex. namnet *Pingfastr*; se U 48.

Det är egendomligt, att namnen på de två sönerna icke omtalas. Dybeck har observerat detta och förmodar, »att namnen m. m. finnas ristade å stenens inåtvända sida.» Så är tyvärr ej fallet. Möjligen har minnesmärket efter sönerna bestått av två runstenar, och namnen ha i

så fall stått på den andra, sedan länge försvunna stenen. Vi skulle då ha haft en motsvarighet till t. ex. Norrby-stenarna (U 766 och 767). Anledningen till att man kan komma att tänka på dem är, att U 795 med all sannolikhet är utförd av samme ristare. Inskriften på parstenarna vid Norrby omtalar emellertid tydligt och klart, att det är fråga om två stenar — **lit + akua + steno + tuo** — medan U 795 endast talar om en sten — **lit akua + sten**.

Det kan knappast råda någon tvekan om att U 795 är ristad av Livsten. Att Brate icke har hänfört ristningen till denne ristare beror säkerligen endast på att han aldrig har undersökt originalet. Ornamentik, runformer, huggningsteknik o. s. v. tala för att Livsten har hållit i mejseln.

796. Sparrsätra kyrka.

Pl. 111.

Litteratur: D 1:92. Kyrkoinventarium 1829 (ATA); R. Dybeck, Svenska run-urkunder 2 (1857), s. 25 nr 80, Reseberättelse 1858, s. 11 (ATA); UFT h. 3 (1873), s. 70; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA).

Äldre avbildning: Dybeck, teckning (i Svenska run-urkunder och D 1:92).

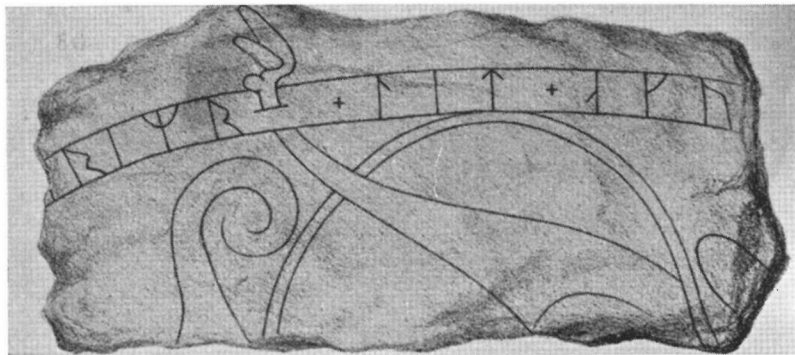

Fig. 240. U 796. Sparrsätra kyrka. Efter Dybeck, Svenska run-urkunder.

Runstensfragmentet sitter inne i kyrkan, fastmurat i södra väggen, i pelaren närmast S om ingången.

Enligt *Kyrkoinventarium* 1829 är »Uti kyrkans södra mur, der tillbyggnaden börjat, ... en del af en runsten inmurad, på hviken blott några få oläsliga runor kunna upptäckas.» — I *Svenska run-urkunder* (1857) behandlar Dybeck »en föga betydande del af en runsten, inmurad i Sparrsätra kyrkas södra vägg, innantill.» Samma platsuppgift återfinnes i *Sveriges runurkunder* och i *UFT*.

I *Runinskriftsinventeringen* 1941 anmärktes, att »endast sex runor (**lit + aku**) äro synliga.» I inventeringen föreslogs, att »stenen göres åtkomlig för undersökning, genom träpanelens avlägsnande.» År 1946 frilades stenen genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Grå granit. Mått 1,07 × 0,40 m. Ristningen är tydlig, med breda, rundade linjer.

Inskrift:

... rimr + lit + aku ...
 5 10

... let haggva ...

»... lät hugga ...»

Till läsningen: Före 1 r finnas inga spår av ristning. 2 och 6 i äro ej stungna. Efter 10 u finnas inga spår av huggning.

Runföljden 1—4 **rimr**, som givetvis utgör en del av ett namn, »kan vara *Grimr* eller ett tvåledat namn på *-grimr* (*Þor*-, *Vígrimr* e. dyl.)»; se U 162.

Av runformer och ornamentik framgår, att stenen sannolikt är ristad av Livsten.

En marginalanteckning i Fa 1 (s. 79) omtalar, att enligt Bureus en runsten finnes »i Kyrkian i Muren på Norra Sidan i yttersta gafwelen.» Ytterligare uppgifter om denna sten, som knappast kan vara U 796, saknas.

797. Nyby, Sparrsätra sn.

Pl. 112.

Litteratur: D 1: 93. J. Bureus, Fa 1, s. 79; R. Dybeck, Svenska run-urkunder 2 (1857), s. 25 n:r 81, Reseberättelse 1858 (ATA); O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1860), s. 39; UFT h. 3 (1873), s. 70; V. Larsson, Brev den 14 april 1907 (ATA); H. Norberg, Brev den 11 april 1926 (ATA).

Äldre avbildning: Dybeck, teckning (i Svenska run-urkunder och D 1: 93).

Runstenen står i en åker 1 km. NÖ om Sparrsätra kyrka, 300 m. NNV om Nyby, 4 m. ÖNÖ om en körväg, som i nordvästlig riktning leder över gårderna. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping». — I Fa 1 (s. 79) finnes följande anteckning i marginalen: »Een runsteen widh Nyby i tädh». — Dybeck lämnar i *Svenska run-urkunder* (1857) följande utförliga beskrivning: »Från Nyby, som ligger öster ut från Sparrsätra kyrka, löper norr ut jämte ett mindre vattendrag en gångstig till Lötén (skogen) och vidare till landsvägen på Lådig eller Lådö egor.» (I en not tillfogar Dybeck: »Här äro många präktiga minnesmärken. Ett större spjut och en stridsyxia af järn äro i en förstörd hög i byns norra gärde detta år funne.») Dybeck fortsätter: »Runstenen ligger invid stigen i en engs-teg, kallad *Norrstn* (den norra), omkring 200 famnar från byn. Slingan löper utmed stenens nästan alla kanter, och han har således säkert aldrig varit ämnad att resas. Den ristade sidan är mycket anfränt af väta. Tjockleken fem qvarter. Undre sidan äfven flat och nästan jämnare än den öfre.» I sin reseberättelse för år 1858 behandlar Dybeck bl. a. Sparrsätra sn, »som tyckes aldrig varit besökt af någon fornforskare . . . Den af mig uppdagade liggande runstenen vid Nyby, vester ut härifrån, är, jämte ett fragment af en sådan i Sparrsätra kyrka [= U 796], beskrifven och afritad i Sv. Runurkunder». I *Sverikes runurkunder* anges helt kort, att stenen »ligger i ängen norr om byn». Samma uppgift återfinnes i beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping» och i UFT. — Av ett brev (¹⁴/₄ 1907) från V. Larsson, Sparrsätra, till Oscar Almgren framgår, att stenen restes våren 1907: »Har nu ändtligen fått runstenen å Nyby ägor rest så billigt, som det gärna varit möjligt . . . Den vänder framsidan mot den intill liggande gårdsvägen».

Blågrå granit. Höjd 2,04 m., bredd 1,79 m. Ristningsytan är svårt vittrad, och det är numera omöjligt att bringa full reda i slingornas virrvarr. På många ställen äro linjerna spårlöst borta, ibland äro de skönjbara som svaga skuggningar.

Inskrift:

+ yar + yk + kari + litu + akua . . . s . . . us - ek - ! + fapur sen
 5 10 15 20 25 30

Öyarr(?) ok Kari leto haggva . . . fadur sinn.

»Öjar ok Kåre läto hugga . . . sin fader.»

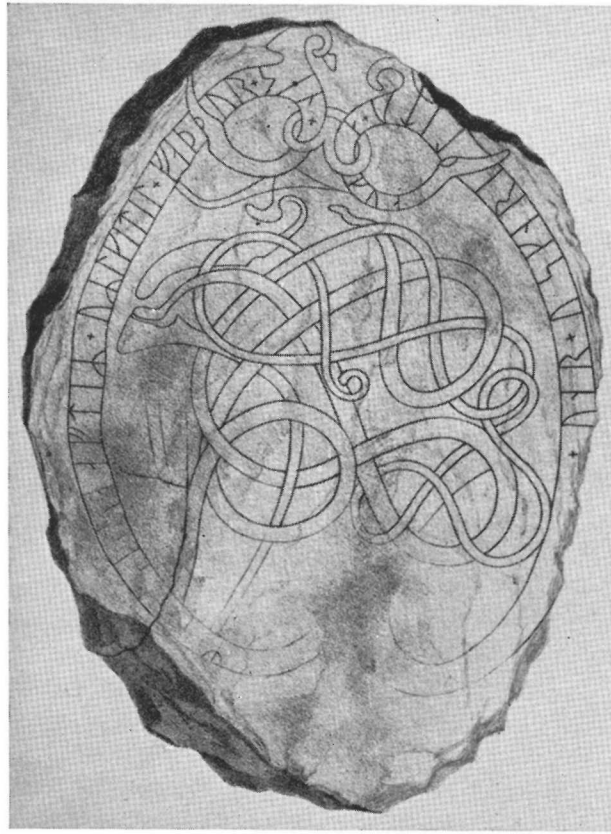

Fig. 241. U 797. Nyby, Sparrsätra sn. Efter Dybeck, Svenska run-urkunder.

Till läsningen: 1 **y** är stunget. I 2 **a** och 7 **a** går bst något nedåt. 4 **y** är stunget. Sk efter 9 **i** är svagt. 11 **i** är ej stunget. I 13 **u** finnes en rund fördjupning, som möjligen är huggen. Sk saknas efter 17 **a**. I den vänstra slingan finnes först 18 **s**. Därefter är ristningsytan svårt vittrad på en sträcka av 67 cm.; där finnas inga säkra spår av runor. 19—20 **us** förefalla säkra. I r. 21 finnes t. h. en fördjupning som bst i ett **n**. I 22 **e** finnes mitt på hst en rund fördjupning, som måhända är huggen. R. 24 har t. h. om hst en bågformig, ojämn linje, som icke gör intryck av att vara huggen. Nedtill finnes också en skåra, som ej är huggen. Sk efter 25 **l** är skadat. Runföljden 26—33 **fapur sen** är jämförelsevis tydlig. Sk saknas efter 30 **r**. 32 **e** är stunget. — Dybeck: ... × **unr** × **u**(×) **sknri**(×) **litu** × **akua**(×) **m** ... **pisa**(×) **aftia** × **urkitil** × **fapur** × **sen** ×

Runföljden 1—3 **yar** måste innehålla ett namn. Det är givetvis ganska svårt att avgöra vilket detta har varit, men man har knappast något annat namn att välja på än det i fsv. väl belagda *Öiar*, fisl. *Eyiar*. Då stenen av runformer, skrivningar (t. ex. **yk**, + **litu** + **akua** +) och ornamentik att döma måste vara ristad av Livsten, är det icke omöjligt, att skrivningen **yar** åsyftar ett *Öyarr*. Detta namn är belagt på Sö 143, där det skrivs **ayar**. Möjligen finnes det också på en öländsk runsten, skrivet **euar**; se Öl 21 (s. 143). Alldeles otänkbart är emellertid icke, att **yar** kunde återge ett mansnamn *Varr*, ursprungligen ett tillnamn. Betydelsen skulle i så fall vara 'den försiktige' (adj. *varr* 'försiktig').

Dybecks läsning ligger till grund för tolkningen i *UFT*: »Var (nl. och) Åskåre läto hugga dessa märken efter Velketil(?), sin fader.» Inskriftens andra namn tolkas alltså som Åskåre, en tolkning som beror på felläsningen **u sknri** i st. f. + **yk** + **kari** +. Namnet är sålunda säkerligen *Kari*, belagt ett 10-tal gånger i svenska runinskrifter; se Sö 217.

Inskriftens tredje namn döljes i runföljden 19—25, som av Dybeck läses **urkitil**. På detta parti är ristningen mycket skadad; de bevarade spåren omöjliggöra emellertid Dybecks läsning. Någon säker rekonstruktion av faderns namn tillåta icke de osäkra runorna.

798. Torgesta, Sparrsätra sn.

Litteratur: L 727. J. Bureus, Fa 6 s. 68 n:r 112, s. 90 n:r 215, s. 150 n:r 261 (Bureus' egna uppteckningar), s. 112 n:r 16 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 351, Fa 1 s. 79, Fa 10: 2 n:r 37, Fa 13 s. 14, s. 237; J. Rhezelius, Fa 10: 1 n:r 149; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 65; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliae 1717 (feltryck 1617), s. 98 och 99; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 365; R. Dybeck, Reseberättelse 1861 (ATA; tryckt i ATS 1, s. 177).

Avbildningar Bureus, teckning (i Fa 10: 2); J. Rhezelius, teckning (i Fa 10: 1); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4).

Runstenen, som sedan länge är försvunnen, stod enligt Bureus vid »Tyrestadh i Sparsätra» (Fa 6 s. 68). Den omnämnes av Bureus på tre ställen i Fa 6; på s. 90 beskrives platsen något närmare: »i Sparsätra Törestad store byn i almundvägen liggandes»; på s. 150 ges datum för undersökningen: »7 Sep. 1639»; Cohl: »Wedh Törestadh Byn i Sparsätra S». Fa 5: »Sparsätra eller Tillinge Tyrestad». Fa 10: 2: »J Tillinge Sokn. J Tyrestad, liggiande brede wid almund vägen.» Fa 10: 1: »Tillinge Sochn. Widh Törestadh». — I *Ransakningarna* 1672 finnes på Tillinge sn följande uppgift: »J Torrestadh Giärdet, finnes een Runesteen nästan trindh, medh Bookstäfwer påskrifwen, men dess bemerkelsse weet ingen.» Även på Sparrsätra sn finnes en uppgift om stenen: »På Törestadh Backan, ligger een Steen med några Bookstäfwer påskrifwen,

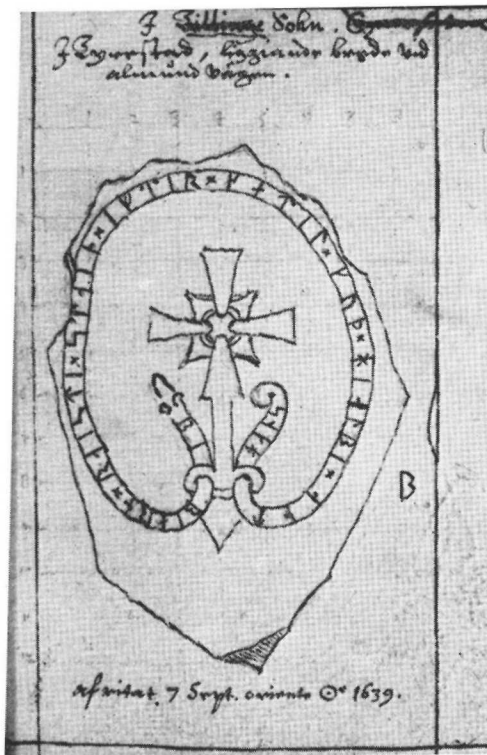

Fig. 242. U 798. Torgesta, Sparrsätra sn. Efter teckning av Bureus.

Fig. 243. U 798. Torgesta, Sparrsätra sn. Efter teckning av Rhezelius.

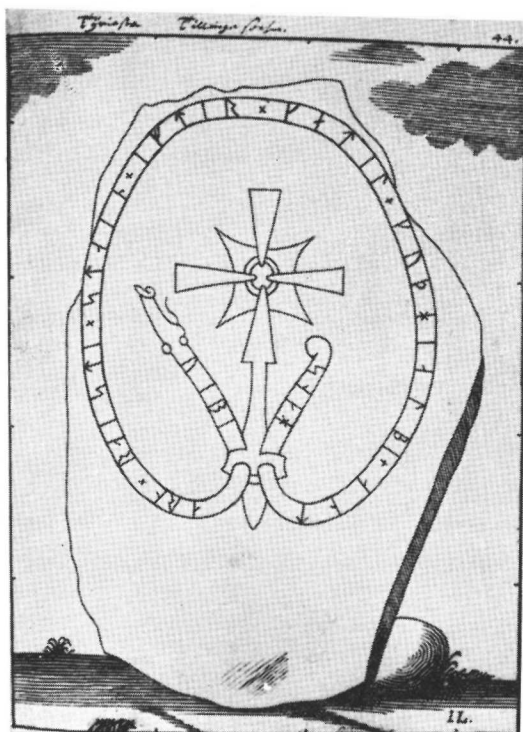

Fig. 244. U 798. Torgesta, Sparrsätra sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

men hwadh dhen betyder, weet ingen.» — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes anteckningen »Tyriesta Tillinge sochn» (L 727: [Tillinge socken.] »Tyrjestad». — I reseberättelsen för år 1861 skriver Dybeck: »Runstenen under n. 727 hos Liljegren söktes vid Torgstad. Bönderna upplyste att han för omkring 20 år sedan blifvit lagd till vägfyllnad i dervarande landsvägen, men kunde nu icke erinra sig och utvisa stället.» Detta är den hittills sista uppgiften om U 798. Vid runinskriftsinventeringen 1941 var den på orten glömd.

Inskrift (enligt Hadorph):

ui**bi**ar**n** × **ra**ist**i** × **st**ain × **if**tir × **ka**til + **ku**p **h**ial**bi** + **an**t **h**ans

5 10 15 20 25 30 35 40

Vibiorn reisti stein æftir Kättil. Guð hialpi and hans.

»Vibjörn reste stenen efter Kättil. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: **a**- och **n**-runorna ha ensidiga bst. — Bureus (F a 6): **bi** **bi**ar**n** × **ra**ist**i** × **st**ain × **if**tir × **ka**til × **ku**p × **h**ial**bi** × **an**t × **h**ans.

Om det vanliga mansnamnet *Vibiorn* se t. ex. U 280. Även *Kätill* förekommer mycket ofta i svenska runinskrifter — mer än trettio belägg — och det är också under medeltiden vanligt. Om namnets innebörd se *Nordisk kultur* 7, s. 197.

Det är givetvis omöjligt att med stöd av de bevarade avbildningarna avgöra, vem som har ristat U 798. Det enda man kan konstatera är att ristningen är utförd i Eriks stil; se om denne U 762.

Lagunda härad.

Socknar: Långtora, Fröslunda, Hjälsa, Kulla, Holm, Fittja, Giresta, Biskopskulla och Nysätra.

Lagunda härad sträcker sig mellan mälarfjärdarna Gorran, Oxen och Arnösjön i Ö till Västmanlands län i V. Det gränsar i N och NÖ till Hagunda härad, där Lårstaviken och Örsundaån (fram till Alstasjön) bilda gränsen; i S möta Håbo härads västra del samt Trögds och Åsunda härader, i V Torstuna härad av Västmanlands län.

Antalet kända runristningar i Lagunda härad är 41. Därtill kommer en numera försvunnen bildsten från Långtora kyrka; se s. 402. U 801 utgöres av en påbörjad runsten; U 820, 822 och 833 bära ornament i runstensstil men inga runor. Två (U 811 och 835) äro försedda med inskrifter, som icke äro språkligt tydbara.

Av de 41 ristningarna äro 11 förkomna och endast kända genom äldre uppgifter och avbildningar: U 800, 805, 806, 816, 817, 820, 823, 826, 830, 832 och 833. Det återstår sålunda för närvarande 30 ristningar, mer eller mindre fullständiga. Ett par av dessa (U 813 och 818) äro numera endast fragment men funnos på 1600-talet till större delen bevarade. Av de 30 bevarade ristningarna äro 3 kända blott i mycket fragmentariskt skick, nämligen U 807, 834 och 837. Det finnes sålunda kvar inom häradet 25 någorlunda fullständigt bevarade ristningar.

I hela häradet finnes endast en ristning på jordfast stenblock, nämligen U 829. De övriga äro resta stenar.¹

Halva antalet, eller närmare bestämt 21, av häradets runristningar ingår i Johannes Bureus' och hans medhjälparens samlingar: U 800, 805, 807, 808, 809, 811, 812, 814, 816, 817, 819, 820, 821, 824, 826, 828, 832, 835, 836, 838 och 839.

I *Ransakningarna* 1667—84 omtalas ytterligare ett 10-tal, nämligen U 799, 801, 803, 813, 815, 818, 822, 823, 825, 827 och 829; i Peringskiölds *Monumenta* tilläggas 5: U 802, 804, 806, 830 och 833.

För 1600-talets fornforskning voro alltså icke mindre än 37 runstenar kända. Av dessa finnas endast 12 avbildade i *Bautil*, på 11 träsnitt.² Därtill kommer den figurristade stenen från Långtora kyrka (B 620). Alla dessa träsnitt äro signerade av tecknaren J. Leitz, som åtföljde Hadorph på hans resa i Lagunda hösten 1681.

I Liljegrens *Run-Urkunder* (1833) upptagas 34 nummer från Lagunda härad (L 739—770, 1452 och 1680). L 757 beror dock endast på en osäker uppgift i Peringskiölds *Monumenta* 1 (28) och torde böra utgå; se s. 447. Följande ristningar saknas hos Liljegren: U 800, 807, 829, 831, 833, 834, 835 och 837. U 810 omtalas där för första gången.

Under 1900-talet ha endast tre ristningar tillkommit: U 831, 834 och 837.

¹ Om ett svärd med runor se s. 409.

² B 621—631. Två stenar från Nysätra (U 832 och 833) äro sammanförda på ett träsnitt, B 623.

799. Långtora kyrka.

Pl. 113.

Litteratur: B 621, L 1680, D 1:108. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 72; R. Dybeck, *Långtora sn* (ATA); G. Stephens, *ONRM* 2, s. 746 f.; *UFT* h. 3 (1873), s. 62; C. Säve, *Kyrkodörrs-ringen i Angelstad* (i *VHAAkad:s Månadsblad*, 1873), s. 134; H. Hildebrand i *VHAAkad:s Månadsblad* 1897, s. 100; O. von Friesen, *Upplands runstenar* (1913), s. 73, *Bynamn på de uppländska runstenarna* (i *Namn och bygd*, 1930, s. 108); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 121; A. Karlén, *Fornminnesinventering i Långtora sn 1927* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runskriftsinventering i Uppsala län 1941* (ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta* 4 och B 621); Dybeck, D 1:108; v. Friesen, foto 1903 (ATA).

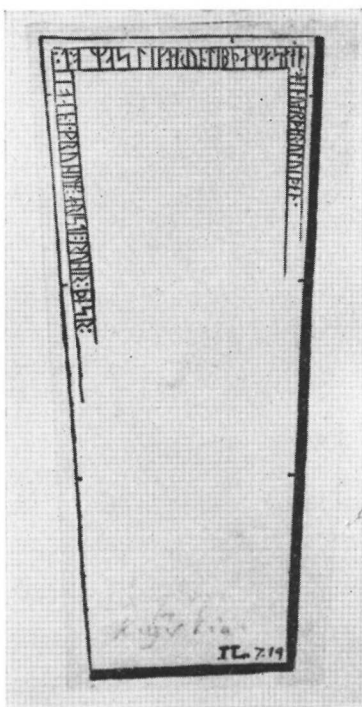

Fig. 245. U 799. Långtora kyrka.
Efter B 621.

Den runristade gravhällen ligger i kyrkans mittgång, 2 m. från altarringen.

Kyrkoherde Ericus Emporagrius i Långtora skriver den ³⁰/₄ 1669: »Vthi longtora kyrkia ligger en grafsteen som till förendhe lågh uppå altaret fast muret, och när altahret blef flyttiat närmare in till muren för bättre rumz skull uthi Coret, ladess stenen afsijdes och ähr stenen släät som en ijss, och uthritningen och skriffthen ähr mycket förnött och gammal, at man den intet kan deliniera och uthrijta» (*Ransakningarna 1667—84*, s. 99). I »Ransakningen» år 1672 meddelas: »Een Runesteen finnes uthi Kyrkian, omskrifwen med gamla Rune Bookstäfwer. — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes blyertsanteckningen »Långtora Kyrkia» (B 621: »I Kyrkan»; L 1680: »Lagunda härad, Herkeberga kyrka»). — Dybeck i *Sverikes runurkunder*: »Ligger i golfvet i kyrkans stora gång.» I *UFT* återges Dybecks ord, varefter tillägges: »stenen är bredare i ena ändan och ristningen i denna ända.» — A. Karlén antecknar 1927, att stenen är »av kalksten, skarpkantig o. slät med 4 raka sidor ... delvis sliten ... Matta lär snart skola läggas över den. Den borde dock helst flyttas till väggen.» I *Runinskriftsinventeringen* påpekas, att »stenen, som ur flera synpunkter är märklig» borde »tagas ut ur kyrkgången och placeras i vapenhuset eller införas till SHM. Nu skyddas den för nötning av en röd matta.» Riksantikvarieämbetet anförde i skrivelsen den ²¹/₁ 1947 till Pastorsämbetet i Långtora: »I mittgången i Långtora kyrka ligger

ungefär två meter från altaret en runristad gravsten. Genom sin inskrift, som bland annat omtalar, att stenen lagts över en man vid namn Tomas och att runorna huggits av en viss Johan i Brunna, och genom sin form är stenen, som torde härröra från 1100-talets slut, både ur runologisk, språklig och kulturhistorisk synpunkt av mycket stort intresse. Ännu i början av 1600-talet synes den ha tjänat som altarskiva och numera ligger den givetvis icke på ursprunglig plats. Den är praktiskt taget ständigt täckt med mattor. Med hänsyn till stenens värde ur olika synpunkter anser ämbetet dess nuvarande plats icke tillfredsställande. Enligt ämbetets mening bör den placeras på sådant sätt, att den icke utsättes för nötning men ändå kan beses av varje kyrkobesökare utan extra åtgärder. Helst bör den läggas så att kanterna skjuta upp någon decimeter över underlaget. Såvitt ämbetet har sig bekant skall golvet omläggas vid kyrkans nu förestående restaurering. I samband härmed torde det icke möta några svårigheter att taga upp stenen från dess nuvarande plats och flytta den till ett lämpligare.» I skrivelse till

Byggnadsstyrelsen den 24/3 1949 meddelar ämbetet bl. a.: »Efter att mot varandra hava vägt de olika argument av praktisk, estetisk och antikvarisk art, som framkommit under diskussionen om stenens placering, finner ämbetet det vara lämpligast att i enlighet med arkitektens alternativa förslag placera . . . stenen från 1100-talet . . . på stenbänken vid vapenhusets östra vägg.» Kyrkans restaurering beräknas bli avslutad under år 1951.

Kalksten. Längd 1,90 m., bredd i inskriftsändan 0,81 m., i andra ändan 0,58 m. Ristningsytan är jämn men har många små punktliknande fördjupningar. Linjerna äro mycket smala och grunda, men inskriften är dock i stort sett ännu fullt läslig.

Inskrift:

: tomas : ligær : unt : ir : þæma : steni : + han uarþar : ulueþin ioan : i : brunnum : han risti : runir : þøssar :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

Tomas liggær undir þæmma steni. Hann varðar Ulfhedinn. Ioan i Brunnum hann risti runir þøssar.

»Tomas ligger under denna sten. Vården låter Ulvheden göra. Johan i Brunna han ristade dessa runor.

Till läsningen: 8 **g** är tydligt stunget. Sk efter 13 **t** är säkert. I 16 **p** finnes en prick, som avgjort gör intryck av att vara huggen; ristningsytans naturliga små fördjupningar äro emellertid förrådiska. I 24 **i** finnas två obetydliga ojämnheter, som sannolikt ej äro huggna. Sk före 25 **h** har sannolikt haft korsform. Sk saknas efter 27 **n**. I 31 **p** är bst mycket grund, skönjbar endast som en skuggning. 37 **e** är säkert. Efter 40 **n** finnes intet säkert spår av sk. Före 41 **i** finnes en linje, som icke är huggen. Runorna 54 **a** och 55 **n** stå i en särskild ram innanför slingan; de två runorna ha tydligen uteglömts och på detta sätt tillagts efteråt. — Hadorph: Sk har icke observerats efter 5 **s**; 8 **k**; sk efter 10 **r**, efter 13 **t** och efter 15 **r** ha förbigåtts. 15 **b**; 16 **p**; 19 **æ**; i sk efter 19 **a** har undre punkten ej observerats; runan 24 **i** har ej iakttagits, ej heller sk före 25 **h**; 26 **i**; 37 **i**; 39 **e**. Sk efter 40 **n**. 50 **i**; runorna 54 **a** och 55 **n**, som stå utom runramen, ha förbigåtts; binderunan 69 uppfattas som **r**; sk efter 69 **ar**. — Dybeck: Sk efter 13 **t** har icke observerats; 19 **æ**; runan 24 **i** har förbigåtts; sk efter 40 **n**.

G. Stephens ägnar U 799 en utförlig behandling i *ONRM*. Han lämnar följande något överraskande tolkning: »*TOMAS (= THOMAS) LIETH UNDER THIS STONE. IOAN (= JOHN) I(in) BRUNNA HE RISTED RUNES THESE. HE WAS THERE WOLFEATEN.*»

Den språkliga kommentaren lyder: »We have here no fewer than three archaistic peculiarities, the dat. sing. masc. *ÞÆMÆ*, this, long since extinct in Scandinavia, and followed by *STEN*, instead of *STENI*¹, the dative I-mark being elided as is so often the case — thus an excessively *old* and a comparatively *new* form on the *same* stone —, *HRISTI* for *RISTI*, apparently a lafe of the antique *KI* or *GI-RISTI*², and *ULU* for *ULF*, the latter *U* having the power of *F*, as so often elsewhere.»

Tolkningen av *ulueþin* som '*wolf-eaten*' stöder Stephens med två exempel: »The fate of this *SIR THOMAS* is highly characteristic of the wild land and hard times, when population was sparse and beasts of prey were numerous and terribly destructive. It has happened in times both earlier and later. The famous *Condlaed (= Cundail Aedh, Aedh the Wise)*, Bishop of St. Brigid's great monastic establishment at Kildare in Ireland, perisht in this miserable manner anno 520. He was »eaten by wolves» in the plain of Leinster, while on his way to Rome (See J. H. Todd, St. Patrick Apostle of

¹ Inskriften har *steni*; Stephens utgår från Dybecks på denna punkt oriktiga läsning; se ovan »Till läsningen».

² Anledningen till denna givetvis oriktiga tanke är, att Stephens uppfattar inskriftens *han risti* som *an hristi*: »The AN has been added *over* *HRISTI*, the Rune-carver wishing to make the sentence still more emphatic. Thus we have both AN and HAN.»

Ireland, 8vo, Dublin 1864, p. 20, 24). So late as the 17th century, a similar catastrophe is said to have befallen a gentleman in Ireland. I quote the story as forwarded to »Notes and Queries», London, Jan. 17, 1863, p. 46. It is taken from »The Philosopher's Banquet by W. B.», London 1614, 8vo, p. 201: »It was credibly informed me by a friend of mine long resident in Ireland, of one that, travelling in an Evening betwixt two townes in that country, some three miles distant, was three several times set upon by a wolfe, from whose jawes by his sword he so oft delivered himselfe; approaching neare the towne where he was bent, he encountered a friend of his travayling all unarmed towards the towne from whence he came, unto whom (advising him of his peril and assault, accounting himselfe secure so neare the towne) he lent his sword. Now, having parted and divided themselves some little distance, this olde wolfe set upon his new guest, who finding him armed with the other's weapon, presently leaves him, making after the other with all speede he might: overtooke him, before he came to the towne, assaulted, and slew him.»

En rimligare tolkning lämnas i *UFT* (1873): »Thomas ligger under denna sten; Ulfhedin vårdar honom (nl. stenen); Johan i Brunna riste dessa runor.» I en not anmärkes, att »det ovanligt skrifna ordet *Uluēpin* ... snarast synes kunna tagas för ett namn ... än för part.»

E. Brate översätter i *Svenska runristare* (1925) inskriften på följande sätt: »Tomas ligger under denna sten. Över honom sätter Ulfhedin (denna) minnesvård. Johan i Brunna ristade dessa runor».

Brate anmärker till sin översättning: »Över **ri** i **hristi** står **an**, som jag antager vara 'han' att inskjutas framför **hristi**.»

Stephens' och Brates läsning av runföljden 53—60 som **an hristi** är av allt att döma oriktig. Runorna 54—55 **an** äro placerade ovanför runramen med 54 **a** mellan 53 **h** och 56 **r**. Denna placering ger vid handen, att runföljden skall läsas **han risti**, en läsning som även ur andra synpunkter är den naturliga. Det kan vara tillfyllest att endast hänvisa till att på ett annat ställe i inskriften pronominet skrives **han**.

Inskriftens tre mansnamn bereda inga tolkningssvårigheter. *Tomas* förekommer eljest icke i någon runinskrift. Namnet blir under medeltiden »äfter hand ganska vanligt både i Norge ock på Island» (*Lind*) och i Danmark; se vidare A. Grape, *Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen* (1911), s. 81 f. I motsats till namnet *Tomas* är *Ioan* ganska vanligt i runinskrifter; se U 216. Att runföljden 34—40 **uluēpin** skall återge mansnamnet *Ulfhedinn* är ofrånkomligt. Detta namn är eljest säkert belagt endast en gång i en svensk runinskrift, nämligen Sö 307.

Inskriftens egentliga tolkningssvårighet ligger i runföljden 25—40 **han uarþar : uluēpin**. Brate framhåller (a. a. s. 121), att eftersom »hjälpvokalen är **æ** uti **ligær**, kan icke **uarþar** betyda 'varder, bliver', utan måste höra till verbet fvn. *varða*, fsv. *vardha*. Då de vanliga betydelserna av detta verb dock ej passa, föreligger kanske ett av ordet fvn. *varði* m., *varða* f. 'Varde, pyramide- eller kegleformig Stendynge som opsættes for at tjene til Mærke' avlett verb, jfr **kubla** B. 247 L. 624 Igelsta och Ög. 200, 174.» Det är sannolikt, att Brate vid tolkningen av verbet *varða* har träffat det rätta, trots att något verb **kubla** knappast kan sägas vara belagt i någon runinskrift. De belägg som Brate anför äro alla synnerligen osäkra. Vidare är översättningen »över honom sätter Ulfhedin (denna) minnesvård» något missvisande, eftersom det gäller en gravhäll.

Ristaren *Ioan i Brunnum* är eljest okänd. Brunna ligger 2,5 km. fågelvägen SSV om Långtora kyrka. O. von Friesen behandlar detta ortnamnsbelägg i *Namn och bygd* 1930: »En medeltida liggande gravhäll i Långtora kyrka från senare delen av 1200-talet ger oss formen i **brunnum** ... vilket avser Brunna by i samma socken. *Brunna* är ett i nedre Dalarna, Västmanland och Södermanland men framför allt i Uppland och där särskilt i Uppsala län förekommande by- och gårdnamn ... Det fornspråkliga *brunnr*, fsv. *brunder* som eg. avser naturlig källa, där vattnet kommer i dagen liksom kokande, porlande, kan sedermera avse också grävd brunn.

I våra ortnamn torde det väl i regeln gälla en naturlig källa dit bebyggelsen förlagts. Pluralformen *brunnar*, *brunnum* är den i ortnamn vanliga som avser husen, gårdarna i byn.»¹

Inskriften, som är ristad med det stungna runalfabetet, visar ett flertal unga drag. Redan namnen *Ioan* och framför allt *Tomas* hänvisa den till en jämförelsevis sen tid. Därtill komma former som **þæma steni** (dat. sg.), **runir þesar** (ack. pl.) samt dubbelteckning av kons. i **brunnum**.

Det är givetvis riskabelt att med utgångspunkt från inskriften försöka lämna en närmare datering. I detta fall lämnar emellertid hällens form en värdefull hjälp. Det förefaller som om gravhällar av Långtorahällens typ snarast skulle tillhöra tiden omkring år 1200. En sådan datering passar till runornas former och inskriftens lydelse. En runristad, trapezformad gravsten, sannolikt från senare delen av 1100-talet, är U 15. Trapezform ha också U 64 och U 413, medan U 440 däremot är rektangulär. »Från 1100-talets senare hälft och 1200-talet ha vi några liggande grafstenar af vid denna tid vanlig form: aflånga och afsmalnande åt nedre ändan. De ha nu aflöst runstenarna. Det fullständigt stungna runalfabetet användes åt minstone på grafhällen i Långtora kyrka . . . Runorna dö sålunda ingalunda ut i Uppland, äfven om runstenarna upphöra. De fortleva tvärtom ned genom hela medeltiden och in i den nyare» (v. Friesen i *Upplands runstenar*).

800. Långtora kyrka.

Litteratur: J. Bureus, Fa 6 s. 68 n:r 111 (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 n:r 255, Fa 10:1 n:r 188 b, Fa 13 s. 288, Fa 14 s. 243.

Avbildning: Teckning i Fa 10:1 n:r 188 b.

Den fragmentariska runstenen låg enligt Bureus »J Longetora Kyrkedör» (Fa 6). Fa 5: »Långe Tora Kyrkedör»; Fa 10:1: »Long Tora kyrke dör.» Runstenen förefaller att ha försvunnit redan på 1600-talet.

Inskrift (enligt Fa 6):

oaskut : ar : lit : raisa : . . . mintil : sun . . .

5 10 15 20 25

Asgautr let ræisa . . . Myndil, sun . . .

»Åsgöt lät resa . . . Myndel, . . . son . . .»

Till läsningen: Teckningen i Fa 10:1 har läsningen **oaskutar : lit : raisa : i . . .**

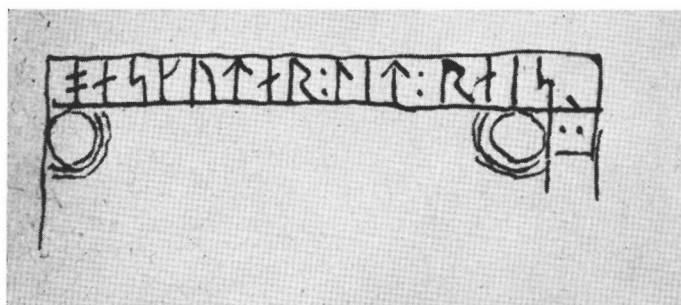

Fig. 246. U 800. Långtora kyrka. Efter teckning i Fa 10:1.

¹ Huruvida v. Friesens förklaring av pluralisformen har träffat det riktiga är ovisst.

Runföljden 1—8 **oaskut:ar** återger med all sannolikhet namnet *Asgautr*, belagt i ett 25-tal svenska runinskrifter; se U 52 och där a. a. Runföljden 17—22 **mintil** ger ett säkert, hittills icke observerat belägg på namnet *Myndill*, vilket är känt från U 190 och U 720.

Av teckningen i F a 10: 1 (fig. 246) att döma har U 800 ursprungligen haft ungefär samma utseende som U 202, d. v. s. runbandet upptill och på sidorna har följt stenens kanter.

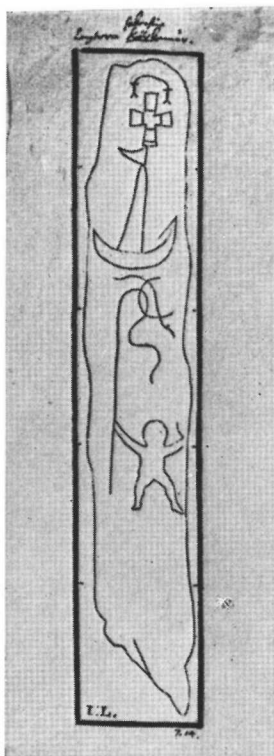

Fig. 247. Långtora kyrka. Efter B 620.

Långtora kyrka.

I Peringskiölds *Monumenta* 4 finnes (bl. 72) en avbildning av en ristad sten, som enligt en bläckanteckning på träsnittet skall ligga i »Långtora ^{sakerstie} körkmur» (B 620: »I Kyrkomuren»); se fig. 247.

Stenen, som saknar runinskrift, prydes av ett kors, ett skepp med flöjel samt en människofigur. Stenen är numera oåtkomlig.

801. Långtora prästgård.

Pl. 114.

Litteratur: L 742. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 73; UFT h. 3 (1873), s. 63; A. Molin, Brev till Vitterhetsakademien den 10/7 1909 (ATA); Skrivelse från Riksantikvarien den 21/7 1909 till Pastorsämbetet i Långtora; A. Holmdahl, Skrivelse till Riksantikvarien den 27/6 1910 (ATA); Enköpings Posten den 20/10 1937; S. B. F. Jansson, Skrivelse till Riksantikvarien den 6/12 och den 20/12 1949 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*); A. Molin, teckning 1909 (ATA).

Den påbörjade runstenen finnes nu i Långtora prästgårds bryggstuga.

Första gången stenen nämnes är i en skrivelse den 30 april 1669 författad av kyrkoherden i Långtora Ericus Emporagrius (i: *Ransakningarna* 1667—84, s. 99). Kyrkoherden skriver: »Uppå Longtora Prästegårdh står och en runsteen medh rosset och torn uthgrafwen, och till dem kan man lijtet see; men sielfwa ruuneskrifften och bookstefwerne stå nedher i Jorden, och ähr medh så stora steenar kringsat, at man intet kan runehellen upptaga än mindre uthtyda skrifften som under står.» *Ransakningarna* 1672: »Uppå Prästegården står och een Runsteen, mästedeeles nedersuncken, medh dess Rijtingar och skriffter uthhuggen.» — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Longtora Eng» (L 742: »Långthora äng»; stenen saknas i *Bautil*). Stenen försvann senare, vilket uppenbarligen beror på att den hade murats in i prästgårdens bryggstuga. I *UFT* (1873) skrives: »Ingen inskrift finnes anförd för denna sten, som troligen är förstörd.» Den återupptäcktes år 1909 av A. Molin, vilken den ^{16/7} samma år skriver till Vitterhetsakademien: »Wid mitt ett besök häromdagen i *Långtora prästgård*, påträffade jag i golfvet i *bryggstugan* derstädes en inmurad huggen gråsten, hvars ena hälft stack fram i dagen under den öppna spisen och den andra tjenade som underlag åt spisen och delvis pannmuren, samt doldes af desamma . . . Jag har ansett mig skyldig inrapportera fyndet för den händelse Kungl. Akademien skulle finna skäligen närmare undersöka stenen, som måhända är en runsten.» Med anledning av Molins brev tillskrevs pastorsämbetet i Långtora (den ^{21/7} 1909). På denna skrivelse ingick följande svar till Riksantikvarien: »Eder skrifvelse . . . med hemställan, att en i Långtora prästgårds bryggstuga befintlig sten, som antagligen en grafsten genom sin ålder och ornamentik vore af betydande kulturhistoriskt intresse, måtte genom förs. förflyttas till Långtora kyrka, har föredragits inför båda församlingarne, enär annexförs. eger och underhåller berörda bryggstuga med det resultat, att ingendera församlingen är villig att verkställa ifrågasatta förflyttning . . . Det beror nu på Eder, Herr Riksantikvarie, om något vidare skall varda åtgjort i denna sak. Stenen ligger alldeles framför spiselöppningen och något under muren och är derföre mera utsatt för nötning och förstörelse.» Någon åtgärd vidtogs icke. År 1922 täcktes stenen av ett cementgolv och var oåtkomlig tills den i december 1949 frilades och undersöktes.

Mörkgrå granit. Höjd 2,16 m., bredd 0,45 m. Ristningen är delvis avflagrad. På bevarade partier är den djup och tydlig. Inga runor ha ristats inom eller utom banden.

Stenen skall genom Riksantikvarieämbetets försorg resas på prästgårdens tomt.

802. Långtora gårde, Långtora sn. Nu vid Långtora kyrka.

Pl. 114.

Litteratur: B 622, L 740, D 1: 107. J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 75; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1862, s. 9 (ATA); *UFT* h. 3 (1873), s. 62; Upsala den ^{28/10} 1937; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län* 1941 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta* och B 622); Dybeck, teckning (D 1: 107).

Runstenen står på kyrkogården, 2 m. Ö om vapenhuset, 2 m. S om kyrkans mur. — Om en uppgift i *Ransakningarna* 1667—84 se U 803. Enligt en bläckanteckning på träsnittet i *Peringskiölds Monumenta* (Fig. 248) är stenen en lång, smal, rektangulär sten med en ristning vid botten. Ristningen består av två symmetriska, svängande linjer som möts i mitten och bildar en liten, öppen form. Stenen är avbildad i en enkel, linjär stil. I övre högra hörnet av bilden står texten »Longtora Eng.» och i nedre högra hörnet står »I. L.»

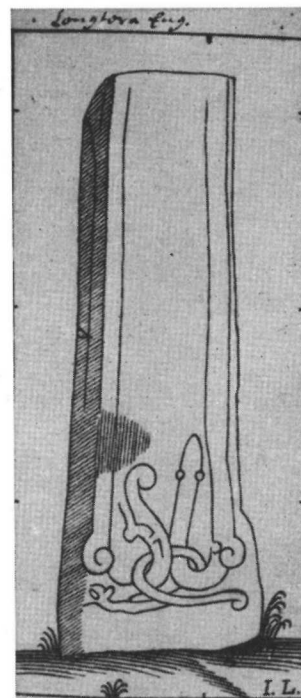

Fig. 248. U 801. Långtora prästgård. Efter träsnitt i *Peringskiölds Monumenta*.

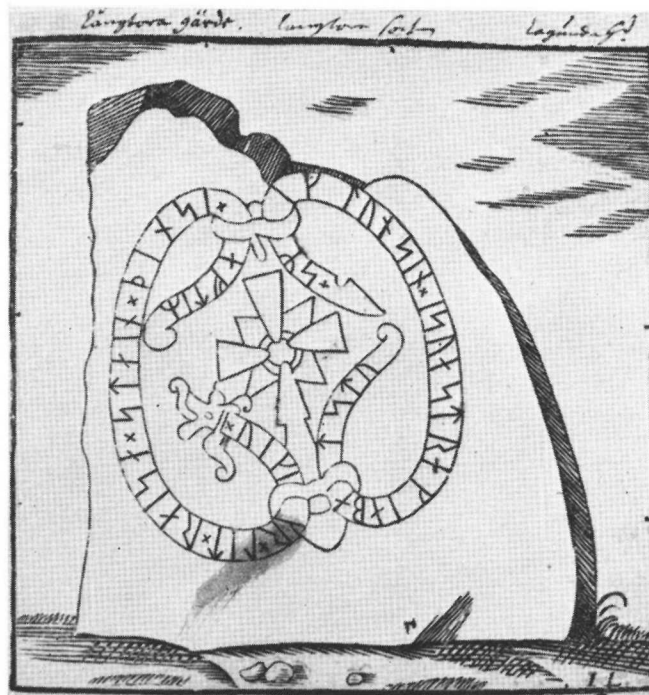

Fig. 249. U 802. Långtora gårde, Långtora sn. Efter B 622.

skiölds *Monumenta* 4 stod stenen på »Långtora gårde» (B 622: »På gårde»; L 740: »Dersamma-städes» [= »Långthora gårde»]. — Dybeck lämnar i sin reseberättelse för år 1862 följande upplysningar: »Under fjorton dagars uppehåll i Långtora by hade jag godt tillfälle att granska ortens samtliga minnesmärken och att uppteckna en mängd sägner och annat. Alla runstenar, med undantag af en, som står i en åker [= U 803], funnos mer eller mindre vanvårdade, såsom den vilken nu är ställd till portstolpe vid kyrkan och blifvit för ändamålet afslagen [= U 802]. Han har tillföre stått vid åbrinken vesterut, der landsvägen fordom sträckt sig öfver ån. Runstenen vid östra sidan af Långtora äng [= U 804] förtjente att åter resas, fast kostnaden derfor säkerligen blefve stor.» I *Sveriges runurkunder* skriver Dybeck om läget för U 802: »Äfven denne stod för några år sedan nära den under föregående N:r [d. v. s. D 1: 106; se U 803] nämnda mindre körvägen, men på södra sidan om och helt nära Långthora-ån. Han sönderslogs då och förevarande behållna del af honom utgör nu ena stolpen till kyrkogårdens östra port.» I *UFT* citeras uppgifterna i *Sveriges runurkunder*, varefter tillägges: »Nu är stenen fastsatt vid kyrkogårdsmuren.» I samband med redogörelsen för ett rikt fornfynd, som gjordes i Långtora år 1933 och 1937, skriver tidningen *Upsala* den 28/10 1937: »Strax söder om fyndplatsen står i åkern vid en gammal väg en runsten från 1050-talet. Över Långtorabäcken har här varit en bro och på andra sidan om bäcken vid vägen har stått en runsten, som nu är flyttad till Långtora kyrka, där den tjänstgör som grindstolpe. Dessa och liknande runstenar ha blivit resta till minne av dem, som bekostat brons tillkomst.» — I *Runinskriftsinventeringen* 1941 anges stenens plats vara »i södra kyrkogårdsmuren invid västra grindstolpen.» I inventeringsrapporten föreslogs, att stenen skulle tagas ut ur muren och resas på gräsplanen mellan vapenhuset och långhuset. Arbetet utfördes genom Riksantikvarieämbetets försorg år 1946.

Grå granit. Höjd 1,14 m., bredd 1,28 m. Ristningen är djupt huggen med jämförelsevis breda, rundade linjer. Stenens topp slogs bort, då den passades in i kyrkogårdsmuren. Därvid gingo några runor förlorade.

Inskrift:

× uikikr × lit × raisa × stain × þansi × aftir × sm- . . . sun sin + is yas + trakia + batstr +
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Vikingr let reisa stein þansi aftir Smið(?), sun sinn. Es vas drængia bæztr.

»Viking lät resa denna sten efter Smed, sin son. Han var av unga män den bäste.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk. 5 **k** är ej stunget, ej heller 8 **i**. 19 **n** och 20 **þ** ha förlorat topparna i ett stort bortfall. 23 **s** är skadat upptill och på mitten. Av 24 **i** och det följande sk återstå endast korta stycken nedtill. 25 **a** är tydligt. Sk saknas efter 29 **n** men finnes framför 30 **s**. Av r. 32 återstår endast ett kort stycke nedtill. Därefter finnas inga spår av någon runa förrän efter 14 cm., där man ser nedre leden av 33 **s**. På detta skadade parti har funnits god plats för en runa. Sk saknas efter 35 **n** och efter 40 **s**. 39 **i** är ej stunget. 41 **y** är tydligt. — Hadorph: 21 **i**. Runorna 23 **s** och 24 **i** helt bevarade; likaså sk efter 24 **i**. Runföljden 30—35 läses **smiglun**. 41 **y**; sk saknas efter 43 **s**, 49 **a** och 55 **r**; 55 **u**. — Dybeck: Sk lägges till efter 35 **n**.

Peringskiölds tolkning av inskriften lyder: »Wikinger lett resa thenna Steen effter sin Son Sming; han war ibland alla den bästa Dreng och tappreste Hjälte.»

Om namnet *Vikingr*, belagt ett 10-tal gånger i svenska runinskrifter, se Sö 182.

Sonens namn är något osäkert, då endast de två första runorna ha bevarats och Hadorphs läsning av namnets sista runor förefaller oriktig. Redan i *UFT* (1873) framhålles, att sonens namn troligen har varit *Smiðr*: »B. 624 [bör vara 622] har här *Smig*, hvaraf likväl numera endast de 2 första runorna återstå. Men då ett sådant namn knappast är antagligt, har der troligtvis ursprungligen stått *Smiþ*.» Detta namn förekommer t. ex. på Sö 61 (**simiþr**) och på Öl 28 (**smiþ** ack.); under medeltiden är det känt i alla de nordiska länderna.

Inskriftens slut, runföljden 39—55 **is yas + trakia + batstr +** bör uppfattas som en självständig sats; **is** är sålunda här icke ett relativt pronomen utan ett anaforiskt. Se U 439 och där anförd litteratur.

U 802 är en skicklig runristares verk. Vilken denne har varit kan icke fastställas med någon säkerhet.

803. Långtora by, Långtora sn.

Pl. 115, 116.

Litteratur: L 739, D 1:106. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 74; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1862 (ATA); O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; G. Stephens, ONRM 2, s. 745 f.; UFT h. 3 (1873), s. 62; N. Stedt, Skrivelse till Vitterhetsakademien den 12/5 1886 (ATA); S. Wahlberg, Brev till »Professor Hildebrandson» den 8/8 1901 (ATA); O. von Friesen, Anteckningar (UUB), Upsala Nya Tidning den 12/8 och 14/8 1902; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta); Dybeck, teckning (D 1:106).

Runstenen står i en åker, 700 m. NNV om Långtora kyrka, 300 m. SV om Långtora gård, 180 m. ÖNÖ om Långtorabäcken. En väg till vadstället i ån har gått strax S om runstenen. Stenens plats är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping».

I *Ransakningarna* 1667—84 meddelas, att »Uthi Sundängen, som hörer till Långtorabyen, finnes och 2 Runesteenar, omkullfallne, och förmeenes att ängen hafwer varit en Siöö, och wid samma Steenar, hafwa the hafft sine Lädie och Marcknadz Platzer.» Dessa uppgifter syfta

sannolikt på U 802 och 803. — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Långthora gärde Wäster» (L 739: »Långthora gärde»; stenen medtages ej i *Bautil*). — Om uppgifterna i Dybecks reseberättelse 1862 se U 802. I förteckningen över fornminnen i

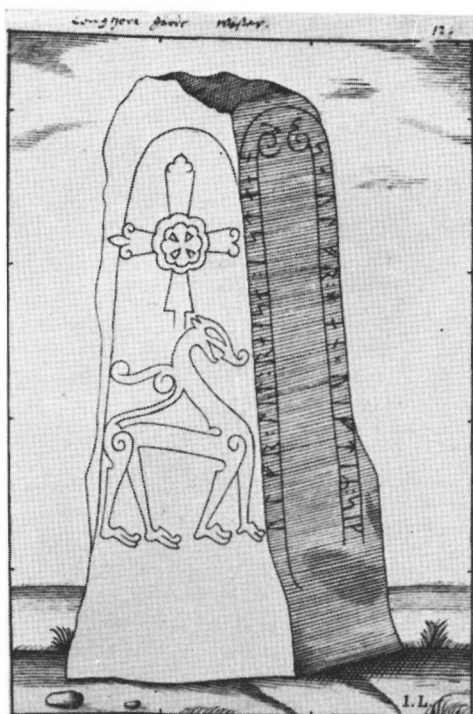

Fig. 250. U 803. Långtora by, Långtora sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds *Monumenta*.

»Långtora socken» skriver han: »Två runstenar finnas på Långtora egor, båda oskadade.» Följande uppgifter lämnar Dybeck i *Sveriges runurkunder*: »Den väl ristade stenen står i en åker mellan Långthora gård och ån. En sämre körväg från byn och gården sträcker sig förbi Runstenen och vidare öfver ån, hvarefter den förenar sig med landsvägen, som först för omkring 150 år sedan fått ett östligare läge öfver samma å.» U 802 och 803 ha ursprungligen stått på var sin sida om den gamla vägen, den förra N om vägen, den senare stenen S därom. — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping» uppges, att »en särdeles vacker» runsten står »på gårdet rakt vester om Långtora säteri».

År 1886 begärde gårdsägaren att få flytta stenen från dess ursprungliga plats, »midt i en sädesåker, upp till trädgården . . . , der detta minnesmärke jämte bättre skydd skulle erhålla ett tillgängligare läge.» Framställningen föranledde ingen åtgärd; stenen står alltså kvar på sin gamla plats. En allvarlig skada led ristningen år 1902. Den dåvarande ägarinnan skriver den 8/6 1901: »Som det finnes en Runsten vid Långtora Gård på dess mark bedjes om Staten kostar på dess Renovering heller om det är Sterbhusets skyldighet om svar bedes.» Vad ägarinnan menade med renovering framgår av följande anteckning av v. Friesen år 1902: »I våras har Fru

Wahlberg på Långtora gård låtit stenhuggaren, dragonen Stolt, från Råby Biskopskulla hugga upp stenen enligt Fru Wahlbergs egen uppgift till O. A. Öberg den 8 aug. 1902.» Denna upphuggning av ristningslinjerna har givetvis icke överallt följt den gamla huggningen. I *Upsala Nya Tidning* (14/s 1902) skriver O. v. Friesen: »Under pågående granskning och afteckning af Upplands runstenar har man . . . icke utan öfverraskning råkat på en sten, som man funnit lämpligt att 'restaurera' . . . Det för närvarande äfven bland den stora allmänheten särdeles lifliga intresset för fornlämningar har gjort, att mången sten blifvit rengjord och rest på sin ursprungliga plats. När nitet tar sig detta uttryck, måste fornvännen . . . vara odeladt tacksam. Stundom går det ett steg längre och man målar i med tjära eller oljefärg de rundrag man ser eller tror sig se 'för att det skall synas ut till vägen'. För denna målning är åtminstone fackmannen ytterst föga tacksam. Ty det kostar honom stundom en dags extra arbete att aflägsna de ofta fantastiska bilder och skriftecken, som den landtliga runläsaren frambesvurit. Men att låta en stenhuggare med mejsel och hacka 'friska upp' de vittrade figurerna och skriftecknen är absolut fördömligt och sådan åverkan är dess bättre af gällande lag belagd med strängt straff. I allmänhet tycks man ha insett att det icke går för sig att på detta sätt 'förbättra' våra runstenar. Men denna insikt har icke varit förunnad en egendomsägare i vestra Uppland. Denna har så sent som i våras låtit en i stenhuggerikonsten förfaren korpral hugga om såväl ornamentik som runor med den effekt, att en märklig runsten numera är så godt som värdelös för vetenskapen. Inskriptionen är i all synnerhet vanställd . . . Gårdsägaren förklarade i sitt hjärtas

oskuld, att stenen ännu icke var 'färdig'. Till hösten hade han tänkt måla stenen vit och 'krumelurerna' röda.»

Rödgrå granit. Höjd 1,90 m. Den runristade sidans bredd är 0,42 m., den ornerade sidans 0,65 m.

Inskrift:

ulfr : lit : raesa : istaen siulfr : han : yiftir : sik

5 10 15 20 25 30 35

Ulfur let ræisa stæin, siulfr hann æftir sik.

»Ulv lät resa stenen, han själv efter sig.»

Till läsningen: Sk saknas före 1 **u**. 6 **i** är ej stunget. 10 **e** och 17 **e** äro säkra. I 15 **t** fortsätter den vänstra bst i en båge till nedre ramlinjen. Denna bågformiga fortsättning av bst beror säkerligen på dragonen Stolts insats. Sk saknas efter 18 **n**. Vid 20 **i** går i kanten av en flagring, t. v. om hst, en böjd linje; runan får därigenom utseendet av ett vänt **k**. Denna egenomliga runform beror troligen på att en naturlig spricka har upphuggits av Stolt. Linjen har emellertid iakttagits redan av Dybeck; se nedan. I 22 **l** slutar bst med två linjer, av vilka den ena har huggits av Stolt. 28 **y** är tydligt stunget. I 30 **f** korsas bst av en huggen linje, som går ned till undre ramlinjen (Stolt). Också pricken i 36 **k** är sannolikt tillagd av Stolt. Sk saknas efter 36 **k**. — Hadorph: **ulfr : lit : raesa : istaen saulfr : han × uiftir : sik**. — Dybeck: **ulfr : lit : raisa : istaen siulfr : han : yiftir : sik**. Dybeck kommenterar sin läsning på följande sätt: »Runan I uti HINNÞR har ett par missristningar. Möjligen har hon först varit på väg att bli stupade runan U (i st. för I), hvilket man sökt hjälpa med att anbringa kännestreck till venster om stafven.» — Stephens anser, säkerligen med orätt, att **y**-runan här har »two forms, one Old-Northern and one Scandian; and we have a clear local dialect in SÜULFR and ÜIFTIR.» — v. Friesen anmärker, att sk efter 24 **r** äro »överboppade vid upphuggningen ... Äfven den ornerade sidan är nyupphuggen».

Om skrivningen **istaen** se U 786.

Ulfur har låtit resa den vackra stenen efter sig själv, medan han levde. Inskriftens formulering är intressant genom sin originalitet.

804. Långtora by, Sundet, Långtora sn.

Pl. 115, 116.

Litteratur: L 741, D 1:109. J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 76; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1862 (ATA); O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; UFT h. 3 (1873), s. 63; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 84; J. F. Fröjd, Anteckningar 1925 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA); J. H. Söderlund, Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den $\frac{7}{12}$ 1944 (ATA); G. Olson, Rapport om resningen den $\frac{16}{12}$ 1946 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4); Dybeck, teckning (D 1:109); J. F. Fröjd, teckning 1925 (ATA); J. H. Söderlund, foto 1944 (ATA).

Runstenen står vid lägenheten Sundet, 2 200 m. NNV om gästgivaregården, 1 km. S om Ryda kungsgård, som synes på andra sidan de sankå åkrarna, 500 m. V om Sandängen, 8 m. V om den lilla vägen till Sandängen. (Mitt emot, på norra sidan om sankmarken och Örsundaån, stå U 838 och 839.) Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping». — Enligt en anteckning på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* fanns stenen vid »Långthora sunde» (L 741: »Långthora sund»; stenen finnes ej i *Bautil*). — I sin reseberättelse för år 1862 skriver Dybeck: »Runsten vid östra [bör vara norra] sidan af Långtora äng förtjente att åter resas, fast kostnaden

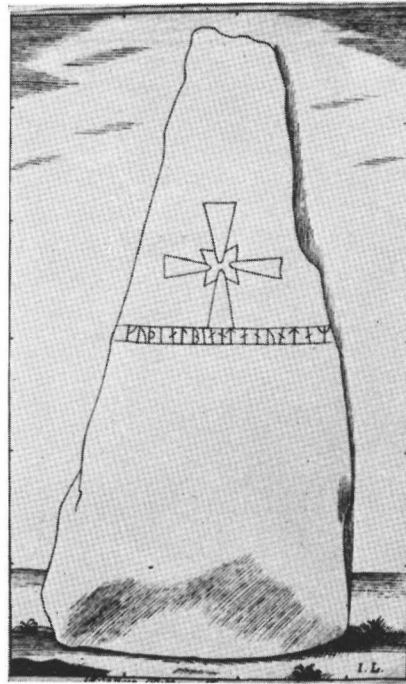

Fig. 251. U 804. Långtora by, Sundet, Långtora sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

derför säkerligen blefve stor.» Dybecks antagande, att ett sådant företag skulle bli kostsamt, beror på att U 804 är ovanligt stor och tung. *Sveriges runurkunder*: »Brandåsen heter den anse- nliga höjdsträcka, å hvilken Långthora gård och några hemmansdelar af byn ligga. Stenen ligger nedanför vestra sluttningen af denna, der stora och mycket sankta ängar vidtaga . . . De sankta ängarna norr, vester och söder om stenen sägas fordom varit sjö. I en gjöl uti en af dem finnas ännu lemningar af en mast. Ett fartyg, lastadt med salt, skall der vara sunket och run- stenen uppgifves vara ristad till minne efter mannen som fört det. Någon ristning å undre skrofliga sidan finnes sannolikt icke.» — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping» omtalas, att »en något skadad» runsten finnes »på ängsmarken vester om Sandängen». — På J. F. Fröjds teckning år 1925 har antecknats: »Stenen ligger å hemeg. E. Erikssons mark i Långtoraby Norr om byn omkring 700 m. från ån.» O. A. Öberg omtalar (på samma teckning), att stenen »har varit starkt påtänkt att bortföras till brotäckning.» — J. H. Söderlund skriver år 1944: »På Långtora sundet, strax intill vägen mellan Långtoraby och gården Sandängen, ligger en ovanligt lång runsten, som vore i behov av att bli upprest.» — I *Runinskriftsinvente- ringen* 1941 föreslås, att den väldiga stenen (hela höjden är 4 m.), som »ligger med ristningen uppåt» skall resas. Detta arbete, som på grund av stenens tyngd (omkring 11 ton) var förenat med stort besvär, utfördes genom Riksantikvarieämbetets försorg år 1946.

Röd granit. Höjd 2,75 m., bredd (i höjd med runinskriften) 1,14 m. Ristningen är tydlig.

Inskrift:

kup ialbi ant anunta

5 10 15

Guð hialpi and Anunda.

»Gud hjälpe Anundes ande.»

Till läsningen: Sk saknas i inskriften. 1 **k** är ej stunget. 17 **a** är säkert. — Hadorph: Efter 17 **a** tillägges ett **m**. — Dybeck förmodar, att »sista runan (stupmapur) är bortflagad.»

Den ståtliga stenen bär sålunda en mycket kort inskrift, placerad tvärs över stenen inom en rak runram. På denna runram står ett vackert kors.

Runföljden 12—17 **anunta** återger ett mansnamn i genitiv; namnet har alltså varit *Anundi*, d. v. s. en svag sidoförm till det vanliga mansnamnet *Anundr*. Dybecks förmodan (se ovan »Till läsningen»), att **æ**-runan har flagrat bort, beror med all sannolikhet på att han väntade den vanliga namnformen **Anundar** (gen.). Namnet *Anundi* förekommer, tydligt ristat, på Vg 195 (**iftir · anuta**).

Omöjligt är dock ej, att **anunta** kan vara gen. av *Anundr* med **R** utelämnat.

I *Svenska runristare* har Brate framkastat tanken, att U 804 möjligen kunde vara ristad av Torgöt. Attributionen är ytterst osäker.

Våren 1933 gjordes rika fornyfynd i en grav invid Långtora gård. Bl. a. påträffades där ett svärd, sannolikt från 800-talets senare del, på vilkets fäste några runor äro ristade. Inskriften skall behandlas längre fram i detta arbete.

805. Fröslunda kyrka.¹

Litteratur: L 743. J. Bureus, Fa 6 s. 71 (blyertsuppteckning på insatt blad), s. 118 n:r 39 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 119, Fa 1, s. 29; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 80; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliae 1717 (feltryck 1617), s. 100 och 101; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 1, s. 442; F. Burman i Nova Acta R. Societatis Scient. Upsaliensis, Vol. 5 (1792), s. 302 f.; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1862 (ATA); G. Stephens, ONRM 2, s. 785; UFT h. 1 (1871), s. 23; K. Strömbäck, Biskopskulla—Fröjeslunda Minne, 1873 (ATA, Brevser. 1); S. Bugge och E. Brate, Runverser (ATS 10), s. 140; S. H. Adlersparre, Omkring Sigurdsstenarna (i: Personhistorisk Tidskrift 18, 1916), s. 8; O. von Friesen, Bynamn på de uppländska runstenarna (i: Namn och Bygd 1930), s. 94; S. B. F. Jansson, En otolkad runinskrift (i UFT h. 47: 2, 1949), s. 182 f.

Avbildning: Osignerat träsnitt i Peringskiölds Monumenta 4.

Enligt Fa 6 (s. 118) finnes runstenen »J Frösslunda kyrkiomur på Söder gaueln.» På det insatta bladet (71) finnes blyertsanteckningen »Sunnan på Fröslunda Ky». Fa 5: »Fröslunda Kyrke mur sunnan til». — Dessa uppgifter stämma med *Ransakningarna*: »Vthi Kyrckiomuren på Södre Sijdan, een Steen skrifwin på, Jnmuradh.» — I Hadorphs resejournal konstateras, att »inga monumenter» finnas i kyrkan, vilken uppgift givetvis beror på ett förbiseende. På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Fröslunda Körtkemur». — Celsius (Fm 60): »Fröslunda och i Kyrkio muren östan till». (Burman: »P. Fröslunda, in muro Templi orientem versus»; L 743: »Ö. kyrkomuren».) — Då Dybeck reste i Fröslunda sn år 1862, antecknade han i sin berättelse: »Den af gammalt bekante runstenen i Fröslunda kyrkvägg kunde icke återfinnas. Den 80 årige kyrkvaktaren sade sig alldrig hafva sett honom.» — UFT (1871): »Ö. kyrkomuren; denne sten kunde ej igenfinnas vid mitt [= C. A. Klingens] besök». Kyrkoherde K. Strömbäck antecknar i *Biskopskulla—Fröjeslunda Minne*, att U 805 »är i senare tider ej återfunnen.»

Stenen har vid flera tillfällen sökts förgäves. Den är numera dold av rappningen.

Av träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* att döma har stenens topp blivit avslagen, varvid 5—10 runor ha gått förlorade. Höjd omkring 1,30 m., bredd omkring 1 m.

¹ Erik Tuneld uppger i sin *Geografi öfver Konungariket Sverige* 1 (Stockholm 1827), s. 251, att runstenar finnas i »Frösslunda Socken . . . vid Otterstad, Öslunda och i Kyrkodörren öster i Kyrkomuren och vid Noppeskäl.» K. Strömbäck påpekar i *Biskopskulla—Fröjeslunda Minne*, att »hela denna uppgift af Tuneld är konfus». Den enda hithörande stenen finnes vid »Noppeskäl . . ., som allmogen kallar Noppeskäle, men i jordeboken kallas Nopsgärde.»

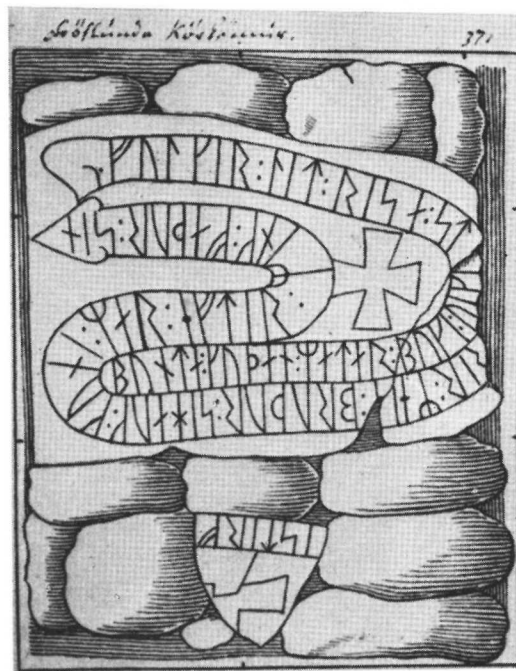

Fig. 252. U 805 och 806. Fröslunda kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

Inskriften enligt F a 6, blyertsuppteckningen:

fulkir : lit : risa : st . . .
-- r : iel : brupur : sin : auk : kuni
mar : eftir : menk : fapur : sin
bunta : kuþan : matar :
buki uikby

Enligt Caspar Cohl (F a 6):

på ena radhen: **fulkir · lit : risa : st**

på andra radhen: **--- : mer : brupur : sin : auk : kuni : mar : eftir : m · enk : fapur : sin**

på tredje radhen: **bunta : kuþan : matar : brike - ukni ·**

Enligt träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*:

fulkir : lit : risa : st . . . řir : mei - : brupur : sih auk : kuni : mar : eftir : mink : fapur : sin bunta : kuþan :
matar : buki : uiki

Folkgæirr(?) let ræisa stæin . . . æftir . . . , broður sinn, ok Gunnmarr æftir menk, faður sinn, bonda goðan matar. Byggi Vigby(?).

»Folkger(?) lät resa stenen efter . . . , sin broder, och Gunnmar efter . . . , sin fader, en gästfri man. Han bodde i Viggeby(?).»

Runföljden 1—6 **fulkir**, som i alla uppteckningarna läses lika, återger måhända ett hittills icke belagt namn *Folkgæirr*. Om namn sammansatta med *Folk-* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 102 f. samt U 358. På L 1736 Kräcklinge ting, Gotl. finnes ett mansnamn *Folkar* och på U 614 det enda runinskriftsbelägget på namnet *Folki* (**folki**).

Inskriftens andra, som det förefaller fullt säkert lästa, personnamn är **kuni : mar**. Det torde återge ett mansnamn *Gunnmarr*, också det utomordentligt sällsynt; se *Nordisk kultur* 7, s. 74 och 120.

Faderns namn läses olika: **menk**, **mink** och **m · enk**. E. Brate har förmodat, att därmed kunde ha åsyftats det i uppländska inskrifter icke sällsynta namnet *Hæmingr* (se hans handskrivna runlexikon i ATA). Detta är givetvis mycket ovisst. Broderns namn (: **iel**, : **mer**, : **mei** -) har tydligen varit svårt skadat, och några gissningar om läsningarnas innebörd skola icke här göras.

Tyvärre har också, av läsningarna att döma, inskriftens sista ord varit skadat. Att det har innehållit ett ortnamn är emellertid uppenbart. Möjligen åsyftas ett närbeläget Viggeby (»in wighby parochia fröslundum», år 1332, *SD* IV n:r 2925, orig.).

O. von Friesen behandlar detta parti av inskriften i *Namn och Bygd* 18 (1930), där han skriver: »I Fröslunda kyrkas östra (!) mur satt fordom en nu förkommen runsten (L 743). På denna uppge vissa källor läsningen **buki uiki**; en annan läsart är **buki uigbü**¹. Är den senare riktig, gäller det uppenbarligen här det på gränsen mellan Litslena och Biskopskulla socknar belägna Stora och Lilla *Viggeby*. Första leden **uik** - eller **uig**¹ — är samma ord som nysvenska *vik*. *Viggeby*, låg fordom vid en nordlig vik av en nu torrlagd sjö. *Viggeby*, på fornsvenska *Vikby*, *Vigby*, är ett namn som bäres av ett dussin byar eller gårdar i Uppland och sålunda tillhör de mer vanliga.»

Om uttrycket **bunta : kupan : matar** se S. B. F. Jansson i *UFT* 47:2 (1949), s. 182 f.

806. Fröslunda kyrka.

Litteratur: L 744. J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 80; *UFT* h. 1 (1871), s. 23; K. Strömbäck, Biskopskulla—Fröslunda Minne, 1873 (ATA, Brevser. 1).

Avbildning: Osignerat träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* 4.

Runstensfragmentet har av avbildningen att döma suttit i kyrkmuren, invid U 805; se fig. 252. Det återfinnes på samma träsnitt som U 805, och där finnes anteckningen »Fröslunda Körkemur» (L 744: »Dersammastädes» [= »Ö. kyrkomuren»]). Kyrkoherde Strömbäck antecknar: »I kyrkomuren. Är ej i behåll. Inskriften okänd, utom Ordet *Istir*.»

Inskrift (enligt träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*):

... **istir** ...

Av inskriften äro sålunda endast sex runor kända; av ornamentiken finnas delar av ett kors. Någon tolkning är det knappast möjligt att ge. Man skulle kunna gissa på ett mansnamn *Asdiarf*(*R*), men detta är givetvis högst osäkert.

807. Enberga, Fröslunda sn. Nu i Fröslunda kyrka.

Pl. 117.

Litteratur: J. Bureus, *Fa* 6 s. 123 n:r 73 c (Caspar Cohl), *Fa* 10:1 n:r 26 (nederst); *Handlingar* 1934, 1935 i ATA. Äldre avbildning: G. A. Hellman, foto 1934 (ATA).

Runstensfragmentet förvaras i Fröslunda kyrkas vapenhus, där det står lutat mot södra väggen, Ö om ingången.

¹ Läsningen är **uikby**.

Enligt Caspar Cohl (F a 6) fanns fragmentet »Wedh Enebergha i Frösslunda S. på ett stycke, ikke af then stenen then ther ligger [= U 808].» Under avbildningen av U 808 i F a 10: 1 har Bureus antecknat: »där hos finnes et stycke.»

Fragmentet uppmärksammades ånyo år 1934 och låg då egendomligt nog kvar på samma plats. G. Olson uppger, att vid foten av U 808, »på väggkanten, ligger ett fragment (0,50 × 0,75 m.) med en del av en runslinga. Fragmentet passar emellertid *icke* mot den för övrigt hela, resta stenen [= U 808], men kan höra till någon av de stenar, som finnas i omgivningen.» Då så icke visade sig vara fallet, flyttades fragmentet till Frösslunda kyrkas vapenhus.

Grå granit. Mått 0,98 × 0,85 m. Ristningen är tydlig.

Inskrift:

... I · hans · -
5

... [sa]l(?) hans ...

»... hans själ ...»

Till läsningen: Före 1 I finnas numera inga säkra spår av ristning. I 2 h ha bistavarna placerats något oregelbundet. 3 a och 4 n ha ensidiga bst. Av r. 6 återstår endast ett kort stycke upptill; möjligan m.

Med all sannolikhet möter oss här slutet av bönen »Gud hjälpe hans själ.»

808. Enberga, Hamra, Frösslunda sn.

Pl. 117, 118.

Litteratur: L 745, D 1: 110. J. Bureus, Monumenta Sveo-Gothica Hactenus Exsculpta (1624), n:r 26 (F a 10: 1 n:r 26), F a 6 s. 5 n:r 154, s. 75 n:r 154 och s. 85 n:r 154 (Bureus' egen uppteckning), s. 105 n:r 55 (Aschaneus), F a 5 n:r 120, F a 1 s. 29, F a 10: 2 n:r 61 A, F a 13 s. 159; M. Aschaneus, Investigatae Antiquitates (F b 12), s. 46; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 80, Skrivelse till O. Rudbeck den 29/10 1694 (i J. G. Liljegrens Samlingar av handskrifter rörande runstenar, hs i ATA); O. Rudbeck, Atland 3 (1698), s. 18 fig. 5; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliae 1717 (feltryckt 1617), s. 100 och 101; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1 s. 146, 214, R 556, s. 612; R. Dybeck, Reseberättelse 1862 (ATA); O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 39; UFT h. 1 (1871), s. 23; K. Strömbäck, Biskopskulla—Fröjeslunda Minne, 1873 (ATA, Brevserie 1); S. Bugge och E. Brate, Runverser (ATS 10), s. 141 f; A. Rylander, Skrivelse till Vitterhetsakademien den 18/5 1926; F. Bergman, Rapport till Riksantikvarien den 25/9 1926; Handlingar i ATA 1927, 1935; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Bureus, teckning (F a 10: 2 n:r 61 A), träsnitt (i Monumenta 1624 och F a 10: 1); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta); träsnitt i Rudbecks Atlantica; Dybeck, D 1: 110; foto 1903, 1926 och 1934 i ATA.

Runstenen står 1 m. N om landsvägen Görlinge—Frösslunda kyrka, 400 m. NV om Enberga, 300 m. NÖ om Görlinge, 75 m. NÖ om landsvägsbron. Ett gravfält med sex bautastenar finnes omedelbart NNÖ—NÖ om runstenen. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping».

Bureus uppger, att stenen finnes »J Frösslunda widh Eneberga» (Monumenta 1624, F a 10: 1), »På Eneberga Gärde i Frösslunda Sockn» (F a 6). Enligt M. Aschaneus (F a 6) stod stenen »På Enebergha Gärde i frödszlunda Sockn widh Görlinge vadh.» Samma uppgift finnes i F b 12: »Runesteen på Enbärga Ägor i Frödzlunda Sochenn, ther görlinge vad lycktes.» — Ransakningarna: »Uthi Eneberga Giärden widh Knopegrindh, är een Runesteen skrifwin på, 1½ al.ⁿ öfwer Jorden, på sudh liggiandes.» — På träsnittet i Peringskiölds Monumenta finnes bläckanteckningen »Enbärga gärde frösslunda sochn» (L 745: »Eneberga gärde»; stenen är ej med-

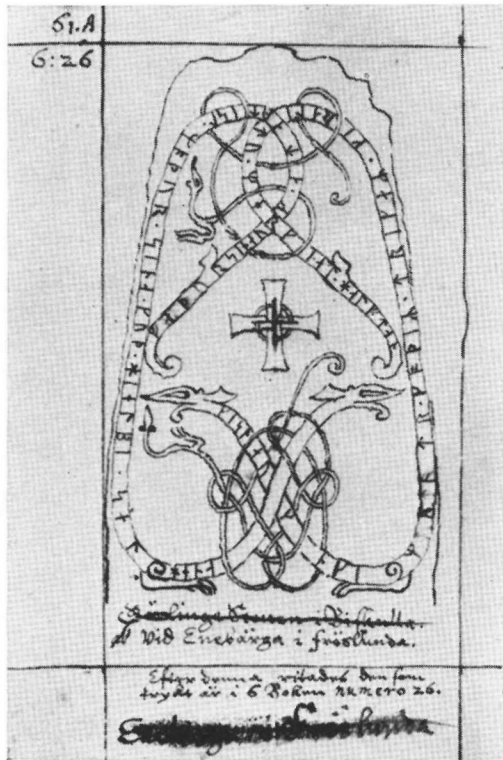

Fig. 253. U 808. Enberga, Hamra, Fröslunda sn. Efter teckning av Bureus.

Fig. 254. U 808. Enberga, Hamra, Fröslunda sn. Efter träsnitt i Monumenta Sveo-Gothica.

tagen i *Bautil*). — Dybeck skriver i sin reseberättelse för år 1862: »Minnesmerkna vid Knylinge och Enberga i Fröslunda socken granskades under tvenne dagars tid, tillika med runstenen å sistnämde bys egor. Högarna och bautastenarna äro nu så kringskurne af nyupptagne åkrar, att de svårligen kunna räddas.» I *Sveriges runurkunder* meddelar han: »Trakten närmast intill Enberga, särdeles öster om byn, är rik på hednagrafvar och bautastenar, hvilka årligen minskas. Runstenen står lutande vid sockenvägen vester om byn.» Sedan inskriften återgivits, tillägger Dybeck: »En grind som förr varit vid denne Runsten het på 1600-talet Knopegrind.» — Enligt beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping» finnes »en stor och vacker» runsten »norr invid vägkanten öster om Görlinge». — Kyrkoherde K. Strömbäck antecknar i *Biskopskulla—Fröjeslunda Minne*: »Å Enberga bys gärde (på en utjord, som nu hörer under Hamra egor) står invid vestra sockenvägen, vester om byn nära krökningen af vägen, som går upp till Görlinge gård en mycket välbehållen runsten.» — A. Rylander skriver den 18/5 1926 till akademien: »Vid inventering av fasta fornlämningar inom Lagunda härad . . . har på Hamra-gårds ägor inom Fröjeslunda s:n anträffats 5 kullfallna stenar i en åker, där även några stora, plana gravrösen finnas. I landsvägsdiket strax intill står en upprest sten. Vid företagen undersökning visade sig även de liggande stenarna ha tydlig karaktär av bautastenar. Bland traktens befolkning har visat sig ett utomordentligt stort intresse att få dessa präktiga stenar uppresta. I omedelbar anslutning till detta gravfält står i landsvägskanten en stor runsten . . ., som nu sjunkit så djupt ned i jorden att åtminstone 40 cm. av ristningens nedre del är dold. Denna del skall innehålla några av ristningens vackraste detaljer. Stenen lutar nu även emot landsvägen. I samband med uppresandet av bautastenarna vore det synnerligen lämpligt att höja upp runstenen i nivå med

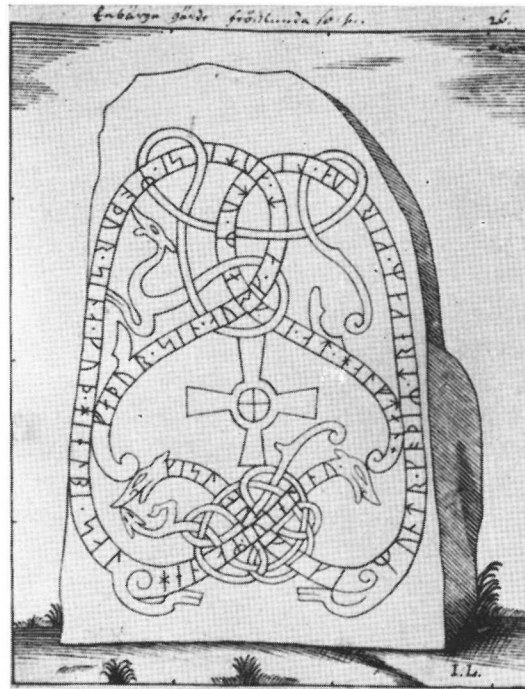

Fig. 255. U 808. Enberga, Hamra, Fröslunda sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

landsvägen, skaffa den ordentlig undergrund samt i dess baksida, som stöd, fastsätta den järnkrampa, som förut suttit där.» Senare samma år vidtogos de föreslagna åtgärderna. F. Bergman skriver bl. a.: »Runstenen . . . var nedsjunknen i jorden . . . samt lutade utåt landsvägen . . . Stenen rättades upp och höjdes ungefär 40 cm. Då dess underkant var mycket tunn, skolades den under med flata stenar för att förhindra vidare nedsjunkande i den rätt lösa jorden. Bakom densamma lades stora stenar som stöd. Den har nu en höjd av 2,07 m . . . Enligt vad Agronom Hjerpe på Hamra upplyst mig, skall en nu avliden gubbe från Gissle i Biskopskulla ha berättat, att runstenen förut stått i skogsbrynet N sin nuvarande plats, dit den skulle flyttats genom Landshövdning R. v. Kraemers försorg.»

Rödgrå granit. Höjd 2,07 m., ristningsytans bredd (vid foten) 1,48 m. Ristningen är djup och tydlig; linjerna äro breda och rundade. Ristningstekniken är typisk för mästaren Balle.

Inskrift:

· kisl · auk · nkimuntr · kopir · trekar · kerua · litu · merki · at · halftan ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45
 · fapur · sin · auk · at · aytisi · mopur · sina · kup · hielbi · sal · hentar · uel nu ·
 50 55 60 65 70 75 80 85 90 95

Gisl ok Ingimundr, godir drængiar, gærva letu mærki at Halfdan, faður sinn, ok at Öydisi, möður sina. Guð hælpi sal hennar vel nu.

»Gisl och Ingemund, goda unga män, läto göra minnesmärket efter Halvdan, sin fader, och efter Ödis, sin moder. Gud hjälpe nu väl hennes själ.»

Till läsningen: Alla a-, n- och o-runor ha ensidiga bst. Inskriften börjar och slutar med sk. Detta har dels formen av en rund punkt, dels av ett kort streck. 1 k är ej stunget, ej heller 2 i. I 8 n sitter bst något under mitten. 9 k är ej stunget. 10 i når ej ramlinjerna; detsamma gäller 88 a, 89 l och 90 h, som stå på motsvarande ställe i vänstra slingan, se Pl. 118. På

Fig. 256. U 808. Enberga, Hamra, Fröslunda sn. Efter Rudbecks Atlantica.

dessa ställen är avståndet mellan ramlinjerna ovanligt stort. 16 k är ej stunget. Från 16 k till 23 e saknas undre ramlinjen; detsamma gäller motsvarande ställe i stenens vänstra kant, alltså partiet mellan runorna 73 r och 84 l. På dessa ställen ha aldrig någon undre ramlinje huggits, utan runorna ha gått ut i stenens kant. 22 r har en hos Balle ofta förekommande form med nästan obruten bst; samma form ha 29 r och 54 r. 23 e är, i likhet med 28 e, 37 e, 83 e, 91 e, stunget med en kort tvärpunkt. 27 k är ej stunget, ej heller 33 l. I 62 t är vänstra bst grund. 64 y är tydligt stunget. 85 b har typisk Balleform. Sk saknas efter 97 l. — Bureus (F a 6, s. 85): **kisl · auk · nkimuntr · kopir · trnkar · kirua · litu · merki · at · halftan · fapur · sin · auk · at · aytisi · mopur · sina · kup · hielbi · sal · henar · ual · nu.** Efter **sal** har Bureus med rött bläck tillagt **in**; även de sista sex runorna äro skrivna med rött. I samma handskrift, på s. 75, finnes en på några punkter avvikande läsning: **kisal · euk · nkmuntr · kopir · þrinkar · þar · kirua · litu · merki · at · hilftan · fapur · sin · auk · at · aytisi · mopur · sina · kup · hial · bi · salin · hinar · ual · nu.** Andra avvikelser finnas på träsnittet i *Monumenta* 1624, se fig. 254. — Aschaneus (F a 6): **kisal · auk · akmuntr · kopir · þrinkar · þar · kirua · litu · mirki · at · hilftan · fapur · sin × auk · at · aytisi · mopur · sina · kup · hialbi · salin · hin · ar · ual · nu.** — Hadorph: **kisl · auk · ikimuntr · kopir · trekar · kirua · litu · marki · at · halftan + fapur · sin · auk · at · autisi · mopur · sina · kup · hialbi · sal · henar · iuiel · nu.** (Se fig. 255). — Dybeck: Sk saknas efter 4 l; 8 i; 28 i. Sk efter 49 n ges formen av ett kryss. 68 u. 83 e markeras genom skraffering som skadat; sk uteglöms efter 89 l.

De tidigaste tolkningarna av U 808 ha lämnats av Bureus och av Aschaneus. Bureus (F a 5): »Giselus et IngiMundus boni juvenes fieri fecerunt signum HalfDano patri suo et Eutisæ matri suæ. Deus adjuvet Animam illius bene nunc.» Aschaneus (*Investigatæ Antiquitates* F b 12): »Gisäl äuk Jngmunder godhir dringer Där litu görua (: göra) mirki åt Hilfdan fadhur sin, äuk åt Eydisa

Modhur sina. Gudh Hiälpi Siälen. Henne är wäl nu.»¹ I *De Fierdhundria* finnes en översättning av inskriften till latin; översättningen har till grund den läsning som t. ex. återfinnes i Bureus' *Monumenta* 1624, d. v. s. runföljden 94—99 *æ · uel nu ·* saknas: »Gisselus et Ingemundus boni juvenes fieri fecerunt signum Halfdano patri suo et Eutislæ matri suæ. Deus adjuvet animam illius.» I *UFT* (1871) lämnar Carl Säve en riktig översättning av inskriften: »Gissel och Ingemund, gode drängar (d. ä. tappre kämpar), läto göra minnes-märke efter Halfdan, sin fader, och efter Aydis (= Ödis), sin moder. Gud hjelpe nu väl hennes själ.»

I stort sett samma översättning finnes i *Runverser*, där Brate tillägger: »Af denna inskrift är kanske början i metrisk form: *Gisl auk Ingimundr, / góðir drængar, / gærva létu*. För detta antagande talar att *gærva* synes hafva blifvit stäldt framför *létu* för allitterationens skull.» Bugge »antager, at *Gisl auk Ingimundr* ikke er Vers, men at man med tilsigtet Allitteration dertil har knyttet de versificerede Linjer:

góðir drængar
gærva létu,

som sandsynlig er laante fra en ældre Indskrift.» Vad Bugge menar med att »de versificerede Linjer» skulle ha lånats från en äldre inskrift är ovisst.

De personnamn som förekomma här äro alla kända från andra svenska runinskrifter. *Gisl* finnes belagt på ett 15-tal runstenar (se U 492) och *Ingimundr* på ett 10-tal (se U 72 och Sö 194). Även faderns namn, *Halfdan*, har varit ganska vanligt; se U 229. Kvinnonamnet *Öydis* är eljest endast belagt en gång i runinskrifterna, nämligen på Sö 357.

U 808 är det hittills enda exemplet på att både *vel* och *nu* tilläggas den vanliga bönen för den dödes (eller dödas) själ.

Runformer, ornamentik, skrivningar och huggningsteknik tala för att U 808 har ristats av Balle.

809. Härvesta, Nopskäl, Fröslunda sn.

Pl. 117, 118.

Litteratur: L 746, D 1: 111. J. Bureus, Fa 6 s. 115 n:r 30 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 121, Fa 1 s. 29; F. Burman i *Nova Acta R. Societatis Scient. Upsaliensis*, Vol. 5 (1792), s. 303; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1862 (ATA); O. Gumælius och C. W. Paykull, Några ord till upplysning om bladet »Sigtuna» (1865), s. 54; K. Strömbäck, *Biskopskulla—Fröjeslunda Minne*, 1873 (ATA, Brevserie 1); S. H. Adlersparre, *Omkring Sigurdsstenarna* (i: *Personhistorisk Tidskrift* 18, 1916), s. 7; E. Öhlén, *Skrivelse till Vitterhetsakademien den 5/10 1918* (ATA); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 71; O. von Friesen, *Bynamn på de uppländska runstenarna* (i: *Namn och Bygd* 1930), s. 90.

Äldre avbildning: Dybeck, D 1: 111.

Runstenen står i en åkerren 600 m. ÖSÖ om skälet mellan stora landsvägen Litslena kyrka—Örsundsbro och vägen Biskopskulla kyrka—Hjälsta kyrka, 14 m. VNV om Härvesta lada, 4 m. N om landsvägen till Hjälsta kyrka. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna».

Enligt Fa 6 (Cohl) stod stenen »i Nopskiäl giärde i Fröslunda S.»; Fa 5: »Fröslunda Nopskäl» (L 746: »Nopskäl»; stenen upptages ej i *Bautil*). — I sin reseberättelse för år 1862 skriver Dybeck: »Runstenarna i Noppskäls by [= U 810] och giärde [= U 809] granskades. Båda tarfva snar omvårdnad.» I *Sverikes runurkunder* beskrives platsen på följande sätt: »Står invid och på norra sidan om häradsvägen mellan Hjellstads och Fröslunda kyrkor, en åttendedels fjerdingsväg från Härvesta by i Fröslunda socken». I beskrivningen till Geologiska bladet »Sigtuna» uppges,

¹ Spärrat av S. J.

att en runsten står »mellan landsvägen och den från Nopsgärde by (å 'Enköping'sbladet) utflyttade gården, som ligger strax vid kartkanten.» Kyrkoherde K. Strömbäck: »Der står invid häradsvägen mellan Fröjeslunda och Hjelsta Kyrka (Sala vägen) ej långt från en större lada, på norra sidan om vägen en runsten med inskrift... Sedan stenen nu är genom förf. åtgärd uppgräfd och upprest i hela sin längd, ser man midt i ormslingan ett stort 8 uddigt kors. Stenen är flyttad ett par alnar från sin förra plats till dikesrenen bredvid vägen, i st. för att i en gärdesåker blifva skadad af plogbillen.» År 1918 rapporterades till Vitterhetsakademien: »Vid Nopskåle (eller Nopsgärde) gård i Fröjeslunda socken fann undertecknad [= E. Öhlén] i går en i jorden sjunken hel? runsten, okänd?, försedd med talrika runor. Vädret tillät ej densamma aftecknande. Vile vördsammast föreslå att... jag... låter uppresa samma».

Grå gnejsgranit. Höjd 1,56 m., bredd 0,90 m. Ristningen är tydlig; linjerna äro smala. Upp till t. v. är ett stycke av stenen avslaget, varvid fyra runor ha skadats.

Inskrift:

burn : auk : kisl : ristu : stin : þiñsi : eftir : antuit : fapur : sin : buki : herfistam : frenta : karþars
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70

Biorn ok Gisl ræistu stein þennsi æftir Andvett, faður sinn; byggi Hærvista(ðu)m, frænda Gærdars.

»Björn och Gisl reste denna sten efter Andvätt, sin fader; bodde på Härvesta, Gärdars frände.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. Före 1 **b** finnas visserligen ett par fördjupningar, men dessa äro icke huggna. 13 **i** är ej stunget, ej heller 19 **i**. Av 21 **þ** återstår endast nedre hälften på grund av att stenkanten är bortslagen; detsamma gäller 22 **i**, 23 **n** och 24 **s**. I 23 **n** kan bst svagt skönjas t. h. om hst, alldeles i kanten av skadan. I 24 **s** kan också mycket svagt skönjas ett spår av mellanleden, t. v. om den undre, bevarade leden. 26 **e** är tydligt stunget. I 33 **t** är vänstra bst skadad. 34 **u** är skadat i toppen. I 40 **u** har bistavens översta del gått förlorad genom flagring. 46 **u** är ej stunget. 50 **e** och 60 **e** äro stungna. 65 **a** är säkert. Efter 70 **s** finnes en grund fördjupning, som ej är huggen. — Fa 6 (Cohl): Runföljden 21—25 markeras som bortfallen. 50 **i**, 65 **o**; samma läsning i Fa 5. — Dybeck: 65 **i**.

Bureus tolkar inskriften på följande sätt (Fa 5): »Bernus et Giselus erexerunt saxum in mem. AndViti patris Buggonis Hiruistam cognati». En liknande tolkning återfinnes hos Burman: »Biurn & kisl lapidem erexerunt Antvito patri, Bukonis & Hirvistari cognato.» En korrekt översättning lämnar C. Säve i *UFT*: »Björn och Gissel ristade denne sten efter Andvit (?), sin fader, Gerdars frände, (nl. han) bodde i Herfvestad.»

Inskriftens personnamn äro alla välkända. Namnet *Gisl* förekommer också på den närbelägna Enbergastenen, se U 808; det är icke fråga om samme man. Om *Andvettr* se Sö 266 och om *Gærdarr* U 72, där dock en äldre och oriktig läsning av namnet på U 809 anföres.

Runföljden 49—57 **herfistam** åsyftar givetvis byn Härvesta, vilken, som redan Strömbäck har påpekat, »ligger i grannskapet bredvid vägen från Uppsala till Enköping, nära gränsen till Litslena.» O. von Friesen behandlar ortnamnet i *Namn och Bygd* 1930: »På en Runsten vid Nopsgärde... sägs det om en person att han bodde i **herfistam**. Då närmaste by nu heter *Härvesta*, kan icke tvivel råda om att det är denna som avses.» Namnet utgår enligt von Friesen »med all sannolikhet från ett ursprungligt *Hærfinzstapum*, där första leden är gen. av mansnamnet *Hærfinder*... Nu är visserligen namnet *Hærfinder* icke känt från de med latinsk skrift avfattade urkunderna från Sveriges medeltid, men vi kunna på en egendomlig väg konstatera att namnet

en gång varit brukligt i Sverige och t. o. m. i Uppland under vikingatiden. *Herfinnr* var nämligen namnet på en av de isländska landnamsmännens, Sléttu-Biorns, stamfäder på modernet. Han var en uppsvensk man, säger Landnáma, och i sin tur ättling på modernet från en av de berömda sveakungarna med namnet Erik.»

På U 744 förekommer uttrycket **byki haruistam**; von Friesen och Brate förmoda, att också detta åsyftar Härvesta i Fröslunda socken. Detta är emellertid oriktigt; se U 744.

Brate har i *Svenska runristare* (1925) uppfört U 809 bland Torbjörns arbeten. Bland de där sammanförda ristningarna finnes tre runristare med namnet Torbjörn, vilket Brate icke har iakttagit. Det är icke sannolikt, att någon av dessa mästare har ristat Härvesta-stenen, trots att ristningen företer vissa yttre likheter med den av en Torbjörn signerade U 379.

810. Nopskäl, Fröslunda sn.

Pl. 119.

Litteratur: L 1452, D 1:112. R. Dybeck, Reseberättelse 1862 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 23; K. Strömbäck, Biskopskulla—Fröjeslunda Minne, 1873 (ATA, Brevserie 1); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 57; A. Rylander och A. Karlén, Fornlämningsinventering i Fröslunda sn 1927 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA).

Äldre avbildning: Dybeck, D 1:112.

Runstenen står i en stenig beteshage, 40 m. NNV om mangårdsbyggnaden.

L 1452: »Nopsgärdes trappsten». — Dybeck antecknar i sin reseberättelse för år 1862, att »runstenarna i Nopskåls by [= U 810] och gärde [= U 809] granskades. Båda tarfva snar omvårdnad.» *Sverikes runurkunder*: »Runstensstycket ligger å en af gårdarne i Nopskäl.» — Kyrkoherde Strömbäck uppger, att ett »runstensfragment . . . ligger på en af gårdarne i Nopsgärde by, der den, tyvärr, begagnas till tvättbrygga.» Vid Rylanders och Karléns besök år 1927 låg stenen »8 m. från SÖ knuten av boningshuset. I trädgården.» Vid runinskriftsinventeringen år 1941 hade den av gårdsägaren flyttats till sin nuvarande plats och upprests på en cementfot.

Grå granit. Höjd 1,09 m., bredd 0,64 m. Ristningen är djupt huggen med breda, rundade linjer. Huggningstekniken påminner om Balle.

Inskrift:

... auk · ernuiþr · þair ×
 5 10
 × litu · raisa · stan · þisa ...
 15 20 25 30

... ok Ærnviðr þær letu raisa stein þenna ...

»... och Ärnvid de läto resa denna sten ...»

Till läsningen: Före 1 **a** finnas nu inga spår av runor. 1 **a** har förlorat hst nedanför bst. 4 **e** är tydligt stunget. 16 **i** är ej stunget. 17 **t** har förlorat bistavarna genom flagring. Genom 20 **a** går en spricka i stenen; bst är dock tydlig. Mellan 26 **a** och 27 **n** finnes ingen runa. 29 **i** är ej stunget. Efter 31 **a** synas numera inga spår av ristning. — Dybeck: ... auk · ernuiþr · þair · · litu · risa · stan · þisa · a ... Läsningen kommenteras: Stafven i \bar{n} uti $\bar{t}\bar{n}\bar{t}$ är stungen. I inskriften har icke varit ristadt $R\bar{t}\bar{t}\bar{t}$.»

Mansnamnet *Ærnviðr* (*Arnvidh*) är känt från hela Norden under medeltiden, men är i runinskrifterna ytterst sällsynt. Vid sidan av det säkra belägg, som U 810 ger, finnes hittills endast ett något osäkert på L 776 Ramsjö, Vittinge sn.

E. Brate anser, att U 810 kan ha ristats av Balle, en åsikt som han tydligen huvudsakligen stöder på korsets utseende. Antagandet är möjligen riktigt, trots att ristningen förefaller något för klumpig för att vara huggen av denne runmästare.

811. Hjalsta kyrka.

Pl. 119, 120.

Litteratur: L 765, D 1:124. J. Bureus, F a 6 s. 102 n:r 43 (Bureus' egen uppteckning), s. 136 n:r 8 (Axehiell), F a 5 n:r 184, F a 1 s. 46, F f 6 n:r 77; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 90; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 92; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 158; F. Burman i Nova Acta R. Soc. Scient. Ups. Vol. 5 (1792), s. 304; O. Gumælius och C. W. Paykull, Några ord till upplysning om bladet »Sigtuna» (1865), s. 53; UFT h. 1 (1871), s. 39; E. Öhlén, Skrivelse den 10/7 1918 (ATA); A. Karlén, Fornlämningsinventering i Hjalsta sn 1927 (ATA); S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F a 10:1); J. Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 77); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta); Dybeck, D 1:124.

Runstenen står 35 m. SV om kyrkan, 23 m. V om västra kyrkogårdsmuren, 20 m. N om landsvägen, 13 m. V om U 812. På västra och östra sidan, i linje med U 811 och 812, stå tre resta stenar utan inskrift. — Enligt Bureus fanns stenen »Uti samma kyrkogårdsmur väster.» Axehiell (i F a 6): »Uthi Hiälstadh kyrkegårds mur». F a 5: »J Bolgårdz muren». Rhezelius (F a 10:1): »Hiälsta Sochn. J Kyrkiemuren». F f 6: »Hielstad kyrkemur». — I Ransakningarna

Fig. 257. U 811. Hjalsta kyrka. Efter teckning av Rhezelius.

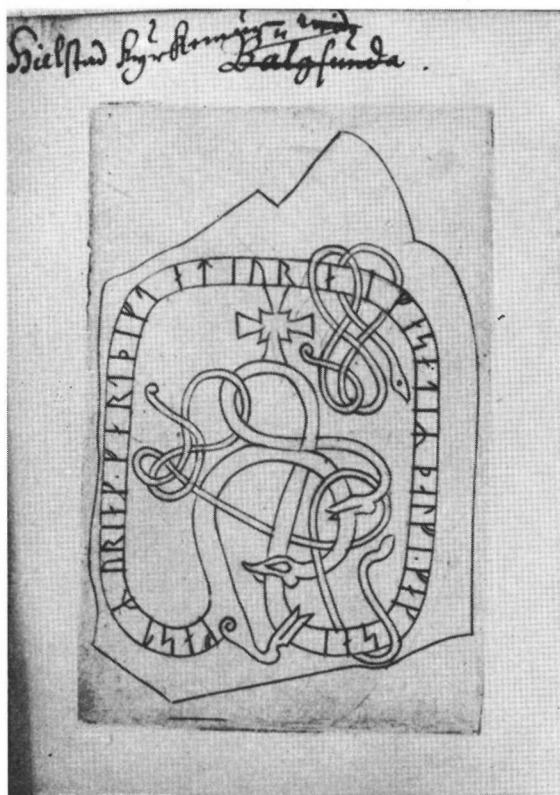

Fig. 258. U 811. Hjalsta kyrka. Efter kopparstick i F f 6.

Fig. 259. U 811. Hjalsta kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

1667—84 lämnas följande upplysning: »Uthi Kyrekio Muren på Södre Sijdan, finnes een stoor fyrkantig Runesteen innmurat, medh Bookstäfwer Uthhuggen» [= U 812]. Därefter har Hadorph tillagt: »Dito en i westra kyrkiemuren wid porten». — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Giälsta kiörkmur» (L 765: »Dersammastädes», d. v. s. »kyrkomuren»). Denna oriktiga platsangivning återkommer hos Burman: »P. Hiälstad in muro Templi» och i *UFT*. Enligt Dybeck (i *Sveriges runurkunder*) fanns stenen i »vestra kyrkogårdsmuren (innantill)» och enligt beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» (1865) »i vestra insidan af Hjelsta kyrkogårdsmur».

I likhet med U 812 uttogs U 811 och flyttades till det omedelbart V om kyrkogården liggande området. År 1918 skriver E. Öhlén: »De invid Hjelsta n. v. kyrka¹ kullfallna run- och bautastenarna torde uppresas.» A. Karlén antecknar år 1927, att U 811 »lutar bakåt»; vid run-inskriftsinventeringen år 1941 hade stenen fallit omkull, varför den genom Riksantikvarieämbetets försorg åter restes.

Grå granit. Höjd 1,70 m., bredd 1,25 m. Ristningsytan är jämn; linjerna äro tydliga, jämförelsevis smala. Ristningen är skickligt huggen.

¹ Tidigare låg kyrkan längre söderut, vid Hjalstavikens norra strand. E. Öhlén skriver: »Grunden till dess gamla kyrka, som ligger strax söder om den år 1500 uppförda nya kyrkan, är fullt synlig, kyrkogårdsmuren i kvadrat mäter circa 300 meter, äfven finnes grundval inom muren till klockstapel(?) samt ännu ett hus och inom området, kyrkogården, finnas andra stenlemningar. En större ikullfallen sten, graf- eller bautasten, upprestes af mig. Vore ej skäl-att få det hela noggrant undersökt? Alldeles invid kyrkomurens norra sida syntes tydliga spår efter den gamla landsvägen som gick från Tunalunds gästgifvaregård till Stockholm.» Se vidare C. I. Ståhle i *Namn och Bygd* 1948, s. 137 f. och där anförd litt.

Inskrift:

fast . . . R + puliak × oartpiol × atiurai × fasatir + paloi + oarfsai
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. 4 **t** står i kanten av ett bortfall, som når fram till 5 **r**. Det bortslagna stycket har skadat båda dessa runor; av 4 **t** återstår nedre hälften av hst och vänstra bst; av 5 **r** återstår endast högra bst och hst under bistavarnas utgångspunkt. Det bortslagna stycket mellan 4 **t** och 5 **r** är 26 cm. långt, och det bör ha kunnat ge plats för tre runor. 7 **u** är ej stunget, ej heller 11 **k**. Efter 9 **i** finnes ej sk. 12 **o** har bst endast t. h. om hst. Avståndet mellan 15 **t** och 16 **p** är 1 cm. längre än det normala i denna inskrift, men något sk finnes ej. I 18 **o** äro bst t. v. om hst korta. 21 **t** har dubbelsidiga bst. 23 **u** är ej stunget. Avståndet mellan 24 **r** och 25 **a** är större än normalavståndet, men intet sk finnes. 31 **t** har bst endast t. v. om hst. Sk efter 33 **r** och 38 **i** ha korsform (+). 37 **o** har bst på båda sidor om hst, medan 39 **o** endast har bst t. h. om hst. Efter 45 **i** finnes en avlång fördjupning som ej är huggen. — Bureus (F a 6): . . . fast . . . **puriak** × **faartpiol** × **atiurai** × **fasatir** × **paloi** × **oa** . . . **ai** . . . — Axehiellm (F a 6): **fast** . . . **r** + **uriak** + **faartpifl** × **atiurai** + **fasatir** + **paloi** + **oaksai**. — Rhezelius (F a 10: 1): **fast** . . . **r** + **uriak** + **faartpiol** + **atiurai** + **fasatir** + **palfi** + **oaksi**. — Hadorph: **fast** . . . **n** × **puliak** × **oirt** · **piol** × **atiurai** × **fasatir** + **paloi** + **oaias** + **i** . . . — Dybeck: **fast** . . . **r** × **puli** (×) **ak** × **oarl** (·) **piol** × **atiu** (? ×) **raifa** (? ×) **s** (? ×) **atir** × **paloi** × **oa** - **ksai**

Det framgår redan av de olika läsningarna, att inskriften icke är särskilt svårläst. Trots detta har den ännu icke kunnat tolkas, vilket sannolikt beror på att den saknar språklig mening. Burmans tolkningsförsök måste sägas vara misslyckat: »Fastr, Uri & Fa monumentum posuerunt Tiurae de Fasatin, Talsi accepit Sia---»

C. Säve skriver i *UFT*, att inskriften är »besynnerlig och i sitt nuvarande skick oöfversättlig». Jfr t. ex. U 483, s. 311.

812. Hjalsta kyrka.

Pl. 119, 120.

Litteratur: B 625, L 764, D 1: 125. J. Bureus, F a 6 s. 102 n:r 42 (Bureus' egen uppteckning), s. 136 n:r 7 (Axehiellm), F a 1 s. 46, F a 5 n:r 183, F f 6 n:r 76; J. Rhezelius, F a 10: 1 n:r 89; Ransakningarna 1667-84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 92; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliae 1717 (feltryck 1617), s. 100 och 101; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 447, 2, s. 157; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 173 f; UFT h. 1 (1871), s. 39; Handlingar 1927 i ATA.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i F a 10: 1); J. Bureus, kopparstick (i F f 6); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 625); Dybeck, D 1: 125.

Runstenen står 25 m. SV om kyrkan, 10 m. V om västra kyrkogårdsmuren, 20 m. N om landsvägen, 13 m. Ö om U 811. I linje med U 811 och 812 stå tre resta stenar utan inskrift. — Enligt Bureus (i F a 6) fanns stenen »Vti Hjalsta kyrkio vägg». Axehiellm (i F a 6): »Vthi Hjalstadh kyrkemur»; Rhezelius (i F a 10: 1): »Hjalsta Sochn. I Kyrkiemuren»; F a 5: »Hjalsta S Kyrkie Vagg»; F f 6: »Hjalstadh Sochn Kyrkewagg.» — I *Ransakningarna* uppges, att »Uthi Kyrkio Muren på Södre Sijdan, finnes een stoor fyrkantig Runesteen inmurat, medh Bookstäfwer Uthhuggen». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Gälsta kyrkemur. Suder på. Lagunda» (B 625: »I Kyrkomuren»; L 764: »I kyrkomuren».) — Enligt Dybeck (i *Sverikes runurkunder*) är stenen »inmurad i kyrkans södra vägg utantill och nära marken.» Dybeck frågar: »Hvarför hafva ofvanbeskrifne tvänne runstenar, men icke den präktige bautasten, som står vester ut i kyrkans närhet, användts vid kyrkbyggnaden?» U 812 uttogs senare ur muren och flyttades i likhet med U 811 till sin nuvarande plats V om kyrkan.

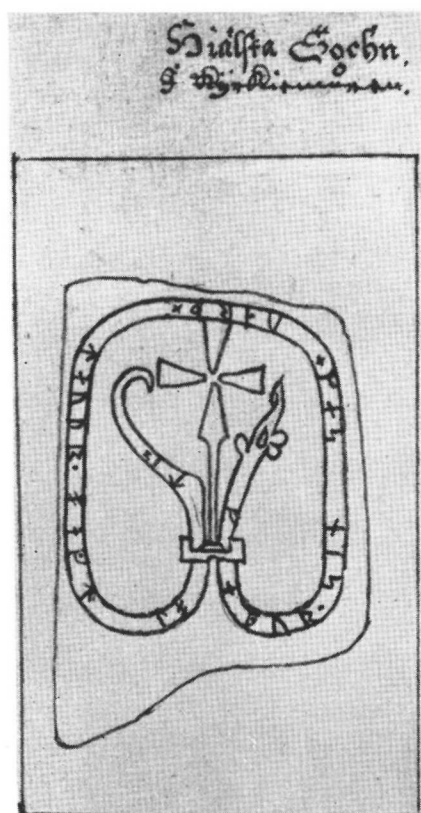

Fig. 260. U 812. Hjälsa kyrka. Efter teckning av Rhezelius.

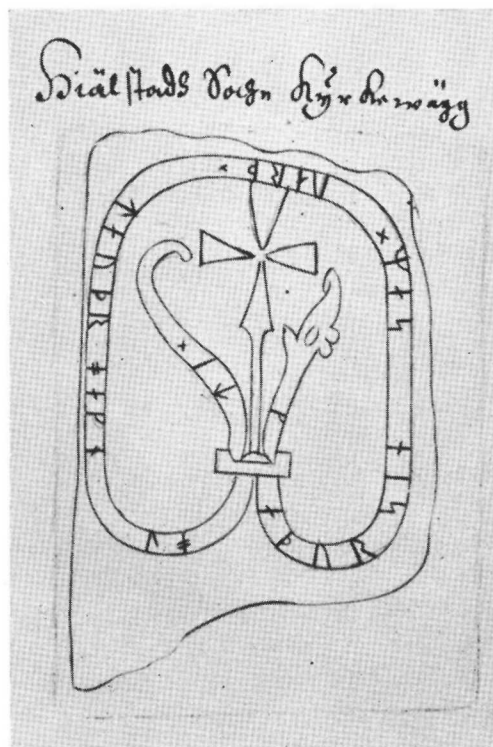

Fig. 261. U 812. Hjälsa kyrka. Efter kopparstick i F f 6.

Rödgrå granit. Höjd 1,30 m., bredd 0,88 m. Ristningen är ovanligt djup och tydlig. Linjerna äro vackert huggna, jämförelsevis breda och mjukt rundade.

Inskrift:

× **fapur** × **sin** × **sar** × **uarþ** × **taupr** × **o eg** × **loti** ×
 5 10 15 20 25

... *faður sinn. SAR varð dauðr a Englandi.*

»... sin fader. Han blev död i England.»

Till läsningen: Allt är fullkomligt säkert. Sålunda saknas sk efter 21 **o**; 22 **e** och 23 **g** äro djupt stungna med runda prickar. Sk efter 23 **g** är tydligt. — Bureus (i F a 6): Sk före 1 **f** har utelämnats. I övrigt är inskriften riktigt läst. — Axehiellm (i F a 6): 22 **a**. Sk efter 23 **g** uppfattas som ett **a**; runföljden 21—27 läses därför **oagaloti**. — Rhezelius (F a 10:1): Sk före 1 **f** har utelämnats, likaså efter 8 **n** och 23 **g** (kopparsticket i F f 6 har dessutom utelämnat sk efter 5 **r**). — Hadorph och Leitz: Läsningen är korrekt. — Dybeck: Läsningen korrekt.

Uppenbarligen utgör U 812 slutet av en inskrift, vars början har stått på en annan sten. Vilken denna sten har varit är ännu okänt. Bureus antecknar i F a 6: »Vti Ristningen synes intet felas, Ty tyckes mig Bureo at andre hälften är på andre (inre) sidan å stenen.» Detta var ett rimligt antagande, och det återfinnes också senare. Sålunda skriver Dybeck: »Början af inskriften finnes sannolikt å stenens inåtvända sida.» Samma påpekande gör Säve i *UFT*: »Rist-

Fig. 262. U 812. Hjälsa kyrka. Efter B 625.

ningen synes ofullständig, början af inskriften finnes måhända på den inåtvända sidan af stenen.» Så visade sig tyvärr icke vara fallet. Monumentet har bestått av minst två ristade stenar. Brocman upptager U 812 i sitt kapitel om »Runstenar öfwer Folk, som farit Westre Wägen, til England och Lombardit.» Han påpekar, att »inga flera Runor någonsin warit på honom; utan måtte han i Början warit et Bihang til någon annan, som intet nu igenfinnes såsom Bälle-stads Stenar [= U 225, 226] . . . höra tilsamman och förklara den ene den andre.»

Runföljden 21—27 **o eg** × **loti** × är intressant ur flera synpunkter. Redan Brocman anmärker följande: »Sedermera kan ock det wid andre Stenars Uttydning hafwa sin Nytt, at anmärka, det Skilnadsteknet, som bort wara imellan † och †††| mycket illa deler detta Ord och ihopabinder dess första Stafwelse med föregående Runa, som ensam äljäst utgör et Ord, och hafwer sin särskilda Bemärkelse.» Den av Brocman anförda egendomligheten är emellertid icke enastående; se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten* (i: *Antikvariska studier* II, 1946, s. 71, not 2).

Slutligen kan påpekas, att det är ovanligt att vid sidan av **o**-runan, använd för att beteckna nasalerat **a**-ljud, finna de stungna runorna **e** och **g**.

813. Brunnsta, Hjälsa sn.

Pl. 121, 122.

Litteratur: L 770. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 95; UFT h. 1 (1871), s. 40; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 63; Enköpingsposten den 17 juni 1927; Handlingar 1927, 28, 29, 30 i ATA.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*); J. H. Söderlund, foto 1929 (ATA).

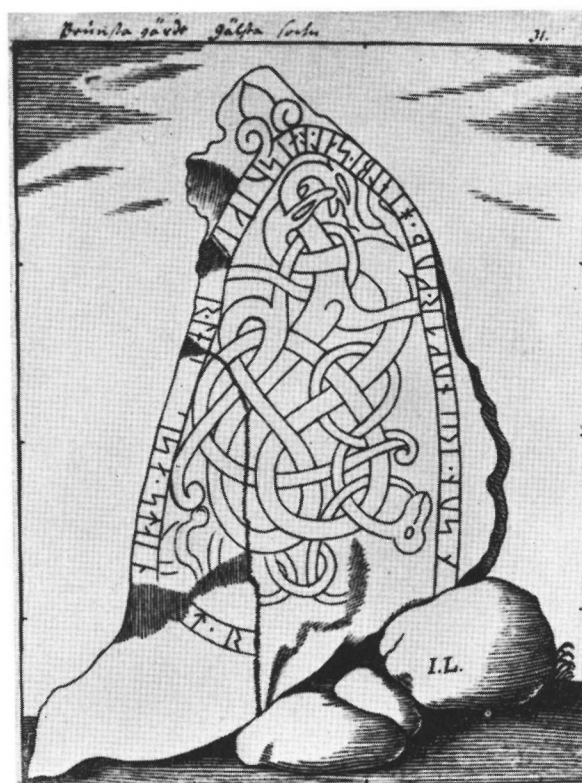

Fig. 263. U 813. Brunnsta, Hjälsa sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

Fragmentet står i en talldunge, 50 m. NV om boningshuset på Brunnsta n:r 3, 25 m. NÖ om en överbyggd källare, 7 m. SÖ om gravkullar. — Säkerligen är det U 813 som åsyftas i *Ransakningarna* 1667—84: »Uthi Brunsta giärdet och Koohagz backan een Runesteen med Bookstäfwer på, 2 al:^r öfwer Jorden, sönderspruken, och åthskillige märckelser effter Jättegrafwar.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Brunsta gärd Gälsta sochn» (L 770: »Brunsta gärd»). Av träsnittet framgår också, att stenen var »sönderspruken» och defekt. U 813 har icke medtagits i *Bautil* och saknas också hos Dybeck. I *UFT* anmärker Säve, att stenen »troligen» är »förstörd».

År 1927 påträffades ett runstensfragment på Brunnsta. Under rubriken »Nyfunnen runsten» meddelade Enköpingsposten: »Häromdagen fick hr J. H. Söderlund, Hummelsta, påringning från en äldre person i Kulla s:n att det i hans barndom i Brunnsta, Hjälsa s:n, fanns en sten med slingor uti. S. gjorde i går besök å platsen och fann en del av en okänd runsten . . . Stenen ligger invid källarbyggnaden hos hemmansäg. K. V. Andersson i Brunnsta.» Fragmentet restes år 1929, då J. H. Söderlund rapporterade (^{10/7}): »Det funna runstensfragmentet har legat i en gärdesbacke, öster om byn. En av byns gårdar blev vid storskiftet ditflyttad. Stenen är nu rest i samma backe, väster om nämnda utflyttade gård . . . Stenen är rest mot en annan medelstor jordfast sten . . . Stenen är illa medfaren och endast 4 a 5 runor finnas i behåll. En del av stenens ornament finnas kvar.» Det kan icke råda någon tvekan om att det år 1927 påträffade fragmentet utgör en del av den tidigare kända Brunnstastenen.

Grå granit. Mått 1,05 × 0,71 m. Ristningsytan är svårt vittrad. Det bevarade fragmentet har utgjort ett stycke av stenens högra, nedre del.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* 4):

[uiki . . . r · le - . . . - isa · stain . . . t · r . . .] n · sun [r - - nuktr · kup · hielbi · sal · oais]

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Vikingr (?) let ræisa stein at . . . sun . . . Gud hielpi sal hans.

»Viking (?) lät resa stenen efter . . . son . . . Gud hjälpe hans själ.»

Till läsningen: 20 n har förlorat nedre delen. 21—23 sun äro tydliga. Av 24 r återstår nu endast ett kort stycke av hst.

Liljegren ändrar sin källa, som är träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*, på några punkter och lämnar följande inskrift: »Ikivi . . . r let ræisa stain at R . . . n sun Rikaukar. Kup. hielbi salo ans.» Det är denna, av Liljegren ändrade, text som ligger till grund för Säves tolkning i *UFT*: »Ingevi . . . lät resa sten efter R . . . , Rikauks (?) son. Gud hjelpe hans själ.»

Inskriften var tydligen redan på 1600-talet skadad och ofullständig, och den läsning, som man är hänvisad till, är därför bristfällig. Detta gör, att tolkningen på flera ställen blir osäker.

Runföljden 1—5 bör troligen uppfattas som *Vikingr*, ett namn som finnes belagt ett 10-tal gånger i svenska runinskrifter; se Sö 182. Runföljden 24—31 r - - nuktr är med all sannolikhet felläst och ger ingen mening, som kan göras trolig. 44—47 oais är troligen felläsning för hans.

Vem som har ristat U 813 kan icke fastställas. E. Brate upptager den som en av Ödkumes ristningar, vilket är oriktigt. Någon ristare Ödkume finnes ej; se U 828.

814. Bälsunda, Hjalsta sn.

Pl. 121, 122.

Litteratur: L 769, D 1:127. J. Bureus, Fa 6 s. 136 n:r 5 (Axehiell), Fa 5 n:r 186, Fa 1 s. 46, Ff 6 n:r 79; J. Rhezelius, Fa 10:1 n:r 91; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 94; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 160; O. Gumælius och C. W. Paykull, Några ord till upplysning om bladet »Sigtuna» (1865), s. 53; *UFT* h. 1 (1871), s. 39; A. Karlén, Inventeringsrapport år 1927 (ATA); J. L. Andersson, Skrivelse till Riksantikvarien den 15/11 1937 (ATA); S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i Fa 10:1); J. Bureus, kopparstick (i Ff 6); J. Leitz och J. Har-dorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*); Dybeck a. a.; J. L. Andersson, foto 1937 (ATA).

Runstenen står i en stenig hage, den s. k. Skottbacken, 300 m. NNV om den västra gården i Bälsunda, 30 m. NÖ om landsvägen Hjalsta k:a—Bälsunda. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna».

Enligt Axehiell (i Fa 6) fanns stenen »Wid Bälghsunda byn i Hiälstad sochn»; Rhezelius: »Hiälsta Sochn. Widh Belgsundha by». — *Ransakningarna* meddelar om platsen för U 814: »Emellan Beelsunda och Tijhl på Tijhls giärdet, een Runesteen skrifwin på, omkullfallen, widh pass een fampn Uthur Jorden.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Tils gärde Gälsta sochn» (L 769: »Tils gärde»). I *Sverikes runurkunder* skriver Dybeck. »På höjderna i Tils och Bälsunda sammanliggande gården äro många hednagrafvar af olika beskaffenhet. Förevarande runsten står midt i en flock af sådana nästan i skilnaden mellan byegorna och nära häradsvägen.» Dybeck omtalar även, att stenen »är innevarande år ånyo rest.» Enligt beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» stod stenen »i skilnaden mellan Tils och Bälsunda byar nära fjerdingsstolpen». *UFT*: »Är uppsatt vid landsvägen på Tils gärde.» A. Karlén anger stenens plats vara »250 m. NNV byn, 100 m. Ö en milstolpe . . . 1 rund stensättning 20 m.

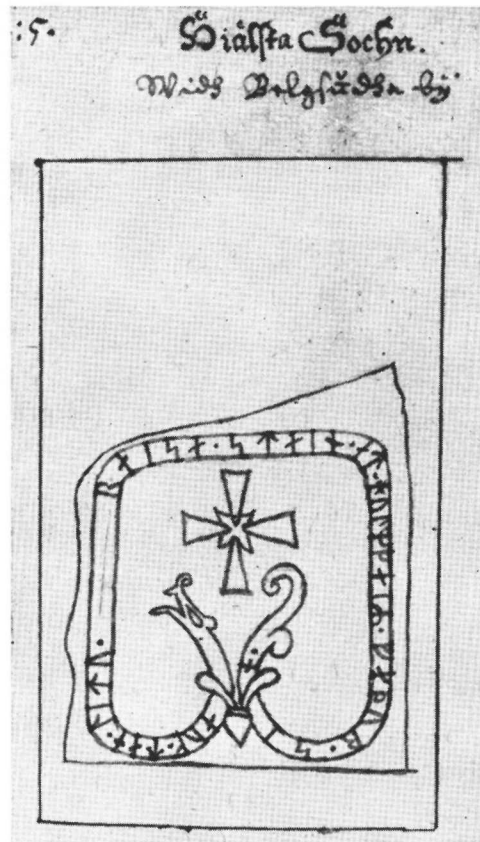

Fig. 264. U 814. Bälsunda, Hjalsta sn. Efter teckning av Rhezelius.

åt SÖ, diam 6 m. Runt omkring runstenen flera otydliga stensättningar, varav en del troligen rektangulära o. orienterade N—S.» Karlén meddelar också, att runstenen »ligger omkull med framsidan nedåt.» 10 år senare (1937) skriver sadelmakare J. L. Andersson: »Undertecknad fick av en ren händelse den 29 okt. av en skomakare Osk: Thorslund meddelande att han för några år sedan vid anskaffande av ris till Vahlborgsmäsoeld i ett enbusksnår, samt överväxt av mossa och gräs sett en liggande sten, hvilken han misstänkte kunde vara en Runsten. Ock som angivna plat[s]en ifråga ligger nära gräns mellan Bälsunda och Thils egor, fick jag den uppfattningen att stenen kunde vara en av 2 förkomna vid den s k Bälsunda grind, men stenen är den, som, enligt *UFT*, står på Thils gårde vid stora landsvägen, men faktum är, att den alltid stått på Bälsunda egor vid stora landsvägen nära fjärdingsvägstolpen (ca 300 mtr: NV Bälsunda by,) . . . På undertecknads framställning åtog sig åvannämda Osk: Thorslund Bälsunda, jämte arbetskamraten Gösta Eriksson fr Grönlund att d 30 okt resa stenen, varpå undertecknad sönd d 31 cycklade till platsen, ritade av figurer och runor, samt fotograferade den . . .»

Rödgrå granit. Höjd 1,40 m., bredd 1,14 m. Ristningen är djupt huggen och genomgående tydlig. Linjerna äro jämförelsevis breda med rundade kanter.

Inskrift:

· slor · auk · tan · litu · raisa · stain · at · hulmkair · fapur · sin ×
 5 10 15 20 25 30 35 40

slor ok Dan letu reisa stein at Holmgæir, faður sinn.

»slor och Dan läto resa stenen efter Holmger, sin fader.»

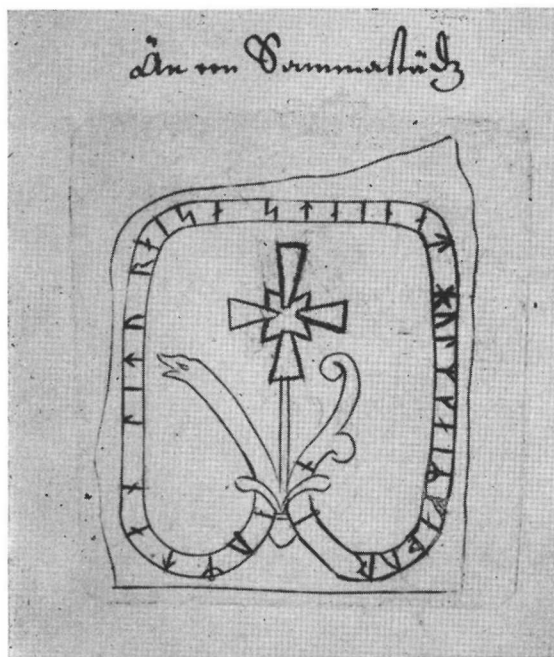

Fig. 265. U 814. Bälunda, Hjästa sn. Efter kopparstick i Ff 6.

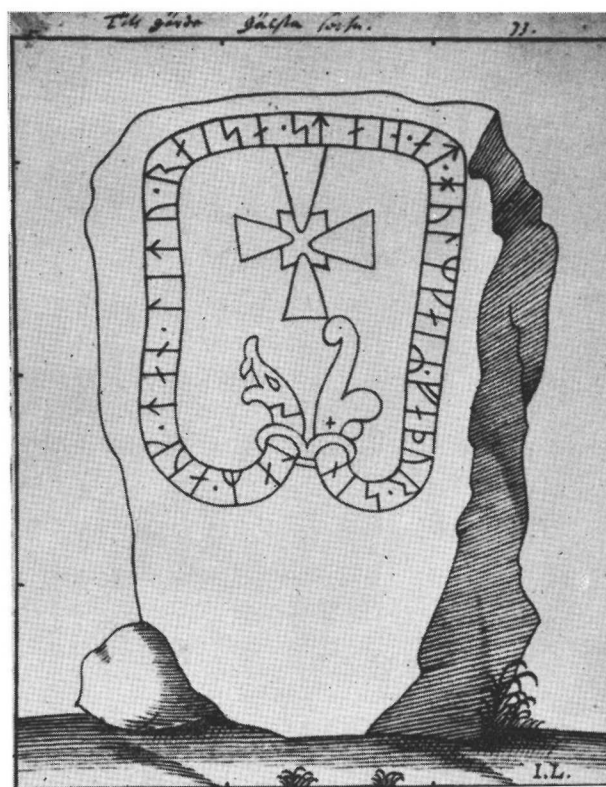

Fig. 266. U 814. Bälunda, Hjästa sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

Till läsningen: 2 l är tydligt. 3 o har formen $\ddot{\text{z}}$. 12 i är ej stunget. I 24 n har övre delen av hst förskjutits åt höger på grund av att stenen har spruckit. 31 k är ej stunget. Sk efter 42 n har kryssform. — Axehelm (F a 6): *auk · tan · litu · raisa · stain · at · hulmkair · faþur · sin ·* (I F a 10: 1 och i F a 5 finnes samma läsning.) — Hadorph: *slar · auk · tan · litu · raisa · stain · at · hulmkair · faþur · sin ×* — Dybeck: Läsningen är korrekt.

Bureus anmärker i F a 5, att inskriften på U 814 »synes och vara half skrift.» Detta oriktiga antagande beror på att den läsning, som Bureus stödde sig på, var ofullständig, i det att runföljden 1—4 *slor* hade förbigåtts (se ovan »Till läsningen»). Det är också detta som förklarar F. Burmans tolkning: »---Austan cippum posuerunt in memoriam Hulmkairi patris sui.»

I *Sveriges runurkunder* påpekar Dybeck, att av »de fyra run-granskare, dem Liljegren åberopar, tyckes ingen hafva rätt läst första namnet.» Den förste som rätt läste denna runföljd (1—4 *slor*) är Dybeck. Efter hans läsning översätter C. Säve inskriften i *UFT*: »Slora och Dan läto resa sten efter Holmger, sin fader.»

Hur inskriftens första namn *slor* skall uppfattas är ovisst. Anledningen till att Säve uppfattar det som »Slora» torde vara, att ett mansnamn skrivet *sluru* (ack.) och *slyru* (ack.) förekommer på två andra runstenar; se U 692.

Om namnet *Dan* se U 114 och om *Holmgæirr* se U 210 (och 837).